

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

1977

ANDEN RÆKKE - BIND 11

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1977

ANDEN RÆKKE – BIND 11

UDGIVET AF
Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDE:

*Østergade i Herning marts 1913. Bygningen før tinghuset er
Hernings første biografteater, nedrevet 1961. Efter tinghuset ligger Østergade 9,
den i 1977 nedrevne gamle herredsjogedbolig.
Ankerhus, Østergade 11, er endnu ikke opført. (Lokalhistorisk arkiv, Herning).*

INDHOLD

<i>Gunnar Sandfeld: A. K. Jensen (1845–1890) skaberen af Hernings første avis .</i>	5
<i>Kirsten Bendixen: Møntfund fra Ringkøbing amt</i>	37
<i>Carl Gammelgaard Madsen: Et Kaj Munk minde</i>	53
<i>Leif Chr. Nielsen: Omgaard – en vestjysk landsby fra vikingetid</i>	59
<i>Chr. Andersen: Husflid i Velling</i>	85
<i>Hans Rostholm: Nye fund fra yngre stenalder fra Skarrild Overby og Lille Hamborg</i>	91
Meddelelser fra historiske muscer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt ...	113
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	122
Bog anmeldelser	125
Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt	127
Regnskab	144
Register	145

A. K. Jensen

(1845–1890)

SKABEREN AF HERNINGS FØRSTE AVIS

Af Gunnar Sandfeld

Anders Kristen Jensen, bondesønnen fra Assing, der sammen med sin ven lærer Thomas Nielsen fra Birk ved Herning blev grundlægger af flere jyske aviser, havde en skæbnesvanger tro på det gode og tillid til sine medmennesker.

Her tegner hans barnebarn et eksempeltrigt billede af det politiske liv i en tid, hvor demokratiet havde trange kår med grundlovsændring, provisoriske love og politiske intriger og de dønninger, som heraf rejstes for en idealistisk avisudgiver og redaktør. Artiklen er dog først og fremmest et menneskevarmt portræt af forfatterens farfar, hvis korte liv var præget af modgang og store personlige sorger.

Den store indrepolitiske kamp i 1865 for og imod en reaktionær revision af den demokratiske junigrundlov af 1849 satte over hele landet sindene i den voldsomme bevægelse og fremkaldte megen hidsig avispolemik.

For de politisk vågne blandt jyske bønder var der ingen tvivl om, at junigrundlovens uafkortede genindførelse måtte være målet; men til at føre vækkelses- og agitationskampagnen for dette måls opnåelse fandtes der i hele Jylland da kun 3 organer: *Ålborg Stiftstidende* (som venstreblad et særsyn blandt stiftstidender), *Nørrejysk Tidende* (Geert Winther's i København redigerede og udgivne) og *Silkeborg Avis* (overtaget i 1862 af typograf H. S. Sørensen fra Odense og af denne straks betegnet som et „folkeligt oppositionsblad“). Der blev derfor taget fat mange steder. Også på *Vejleegnen* arbejdede gode mænd ihærdigt, og det lykkedes ved megen offervilje at skabe det økonomiske grundlag for et bladforetagendes igangsættelse. Til at være redaktør havde man udset sig den dygtige unge lærer *Thomas Nielsen* i Birk ved Herning, om hvem man vidste, at han for et par år siden, medens han var lærer i Øster Bording, havde lavet mirakler med en dengang hendøende *Silkeborg Avis*. Han gik også, efter nogen betænkningstid, ind derpå, og 20. oktober 1865 fik han sit „*Vejle Amts Folkeblad*“ i gang. Det var et

Thomas Nielsen, fotograferet i sit sidste leveår (1893-94), træt og syg og helt nedknuset af det tungsind, der havde fulgt ham livet igennem.

lille trespaltet blad på fire små sider og udkom 3 gange ugentlig. I typografisk henseende var det forfærdeligt, og den unge fanatiske og „bidhvasse“ redaktørs tone var overordentlig voldsom. Det kunne dog altsammen være, hvad det ville. Betænkeligere var det, at han ikke kunne holde styr på de indbyrdes stærkt uenige meningsgrupper, der stod bag bladets tilblivelse. Snart kom den ene anstigende på kontoret og ville have det sådan og sådan, og så den anden, som ville have det helt anderledes. Det var et evindeligt plageri, som irriterede redaktøren usigeligt.

Hertil kom, at Nielsen blev højst usikker med hensyn til hele grundlovskampen. Nu havde han her med næb og klør angrebet regeringens grundlovsforslag, og så fik han pludselig en dag brev fra Chresten Berg med indstændig bøn om at spare på krudtet, for hvis dette forslag blev nedkæmpet, ville J. A. Hansens bondevenner og godsejerne, som for øjeblikket havde fundet sammen i den såkaldte „Oktoberforening“, komme med noget, der var endnu meget værre, og af to onder burde man som bekendt helst vælge det mindste. Det var lige til at fortvivle over, og det følte vel derfor også nærmest som en befrielse for ham, da skolemyndighederne sidst på året gav ham den besked, at han nu måtte vælge, om han ville være redaktør i Vejle eller fortsat lærer i Birk, for *begge* dele kunne han ikke være. Han foretrak for øjeblikket så ganske afgjort at være lærer og vendte ved juletid tilbage til Birk.

Her oppe i det centrale Midtjylland savnedes fremdeles organer for den folkelige frihedsrørelse. Det følte af mange som et stort savn – også efter, at den reviderede grundlov var blevet vedtaget og ført ud i livet og kampbulderet dermed i betydelig grad neddæmpet. De bønder, der overhovedet gav sig af med at læse avis, var hovedsageligt henvist til små købstadaviser, der næsten udelukkende hen-

vendte sig til byboer, forfægtede udemokratiske ideer, tog almuen fra oven og nedefter og især var så inderlig bondeforagtende i hele deres indstilling. Der var ingen avis til at vække de sovende og oplyse de vågne, ingen til at lære folket betydningen af den almindelige valgret eller til at værne om de friheder, der var vundne, men ikke tilforladeligt sikrede. Det så Thomas Nielsen altsammen. Men selv kunne han ikke lige for øjeblikket tage sig af bladvirksomhed (havde vel også foreløbig fået nok af det dernede i Vejle); han måtte se at finde en anden dér på egnen, der brændte lige så stærkt som han selv for de folkelige friheds-ideer, og som forstod at vække til forståelse af dem og kalde til samling om dem. Det var, som forholdene dengang lå, slet ikke så ligetil; men han fandt ham alligevel i en ung, velbegavet og meget vågen bondekarl fra Assing sogn ved navn A. K. Jensen.

Anders Kristen Jensen var født 28. september 1845 på „Østergård“ i Bukkjær som yngste søn af gårdejer Jens Poulsen.¹ Som sine to brødre var han naturligtvis blevet oplært i landbruget og lige fra sin tidligste barndom vænnet til det hårde slid for det daglige brød. Men tidligt havde han også vist udprægede anlæg for læsning og en påfaldende dragning mod tryksager af enhver art. Der fortæltes sidenhen i slægten med en vis ærefrygt om, hvordan han som 3årig havde lært sig selv at læse blot ved at kravle op bag på stolen, hvor hans 6årige broder Jens sad og fik ABC'en indprentet, og så bare følge med over hans skuldre, og hvordan han snart kastede sig over alt, hvad læseligt var. Noget kan tyde på, at han som 18årig har frekventeret den da meget kendte og ansete bondehøjskole i Staby og derefter i nogle år virket som hjælpelærer i sit hjemsohn, men helt sikkert er det ikke.

Sikkert er derimod, at både den ulykkelige krig i 1864 og den usalige forfatningskamp, som fulgte efter, har engageret ham stærkt, fyldt hans sind og beskæftiget hans tanker i en sådan grad, at han *måtte* ytre sig til mange andre og flere end dem, hans talte ord kunne nå. Han begyndte at skrive artikler, som fandt optagelse i de to aviser, som havde størst udbredelse på Heringegnen, *Silkeborg Avis* og *Ringkøbing Avis*. De vakte en vis opsigt, og det var uden tvivl gennem dem, Thomas Nielsen fik øje på ham. Men i Ringkøbing Avis, der var talsmand og forkæmper for den reviderede grundlov og desuden havde langt flere læsere end Silkeborg Avis her i de midtjyske egne, vakte unge Jensens artikler også modsigelse. Han kom således i efteråret 1866 i duel med den lige afgæede folketings-

¹ *Jens Poulsen* (1802–1887), der stammede fra Sdr. Felding, hvor han var opvokset i yderste armod (hovedernæringen i hans tidlige barndom bestod af brødtørninger vædet i brændevin, skal han selv have fortalt), kom efter sit giftermål med *Kristence Jensdatter* fra Sunds (1808–1881) i 1838 til Assing, hvor han først ernærede sig som snedker. I 1840 købte han „Østergård“ i Bukkjær, der tidligere havde hørt sammen med gården „Kjærsig“, men var skilt ud fra denne ved salg i 1836, og han drev den til 1870, da han overdrog den til sin ældste søn *Poul Kristian Jensen* (1839–1922) og selv gik på aftægt med sin hustru hos den mellemste søn *Jens Jensen* (1842–1916), der i 1867 havde overtaget den fra Kjærsig udskilte gård „Sønderkjær“.

mand for Skjernkredsen Jens Jørgen Kristensen² og måtte lide den tort, at bladet standsede fejden just som Kristensen ved behændige fordrejelser havde gjort hans ord til løgn, og han selv lige stod parat med et godt og rammende svar. „Denne adfærd,“ fortalte han selv et år senere, „vakte hos mig dobbelt harme, og den var en mægtig drivfjeder til, at jeg af yderste evne bestræbte mig for at få et, efter min mening, mere frisindet blad istand.“ Han begyndte at tale med „forskellige folkelige mænd“ på egnen. Men – som han ved en anden lejlighed udtrykte det – det var ikke i fjerneste måde faldet ham ind, at han ligefrem selv skulle begynde at lave et blad, „thi som ung bonde tiltroede jeg mig ikke kundskab og indsigt nok til at forestå et sådant foretagende“. Hans tanke var kun den i forbindelse med andre, mere ansete folkelige mænd at gøre de nødvendige *forberedelser*. Men da ingen andre ville begynde, og det allerede var kommet ud blandt folk, at der ville blive startet et nyt folkeligt blad her i amtet, syntes han ikke, han kunne svigte den folkelige sag, men tog fortrøstningsfuldt, omend med gysen og bæven, fat på opgaven.

Efter samråd med Thomas Nielsen trådte han i forhandling med redaktør Sørensen i Silkeborg om trykning af det nye blad, der skulle bære navnet *Ringkøbing Amts Folketidende*. Sørensens tilbud om trykning af bladet for 600 rdl. årlig modtoges, og samtidig aftaltes det, at dersom bladet ikke kunne klare sig, skulle abonnementet gå ind under Silkeborg Avis og Jensen have halvdelen af fortjenssten på de i Herning og omegn bestilte aviser.

Den 3. oktober 1867 udkom da det første nummer af A. K. Jensens Folketidende. Den var ikke kommet, fortalte han sine læsere, for at gøre sig til talsmand for nogen ny „retning“, ej heller for at kæmpe for et eller andet „øjeblikkeligt brændende spørgsmål“, endsigse rippe op i de nu netop overstandne grundlovsstridigheder. Den ville først og fremmest være talsmand for Hernings og dens store omegns særlige interesser og iøvrigt efter bedste evne søge at drage sådanne ting frem, som „i sandhed kunne være oplysende for læserne“, hvad enten det angik landvæsen, politik, kirke eller skole – alt ihukommende digterens ord: „Oplysning skal være vor Lyst, var det saa kun om Sivet, men først og sidst med Folket Oplysningen om Livet.“ Og dette program blev troligt overholdt.

Blandt de mange emner, der i de følgende måneder blev belyst, og som hver for sig optog det meste af pladsen i de respektive numre, kan nævnes: skolesagen, optællelse af sparekasse i Herning, sessioners forønskede afholdelse i Herning,³ for-

2 Jens Jørgen Kristensen (1830–1912), der var svoger til docent N. J. Fjord og gårdejer i Heager siden 1856, repræsenterede Skjernkredsen 24/6 1861–4/6 1866, først tilhørende „Bondevenerne“, men siden gledet over til „Mellempartiet“. 1865 valgtes han ved kåring til kredsens repræsentant i Rigsrådets Folketing og stemte her i 1866 for den reviderede grundlov. 18/ 1868–14/11 1873 repræsenterede han Vardekredsen og nærmede sig i disse år mere og mere Højre. 1874–77 redigerede han det nystiftede Højreblad *Ringkøbing Amts Folkeblad*.

3 Alle værnepligtige i Midtjylland måtte fra gammel tid ulejlige sig til session i Ringkøbing eller i Holstebro, og først da tværbanen Silkeborg–Skjern var blevet anlagt 1877 ff., lykkedes det at få sessioner afholdt i Herning, skønt Herning siden 1823 havde haft sit eget tinghus og siden 1857 endda et, der „godt kunne stå sig mod mange småbyers rådhus“.

ønskede jernbaneanlæg i Vestjylland, Grundtvigs nationale og folkelige betydning (*hele nummeret, for „Udgiveren troer, at det ikke vil være Læserne ukjært, som Afvexling engang imellem, istedetfor politiske Afhandlinger at læse Levnedsskrivelser om For- og Nutids berømte dansk Mænd“*), den nyoprettede Folkehøjskole i Hammerum (kraftig opfordring til bønderne om at sende deres voksne sønner dertil: „Der er i vore Dage saa meget, som træder den unge Bonde imøde og gjør Fordring paa større Aandsdannelse og Kundskaber, f. Eks. som *Medlem af Sogneraadet*, eller hvad endnu mere er, som dettes *Formand*“) osv.

Den unge idealist havde inderligt håbet at kunne undgå alt, hvad der hed kiv og strid, men det var jo såre naivt at tro, at det også kunne lykkes. Den 12. oktober tog han et så ømtåleligt emne op til behandling som *kløften mellem embedsstanden og den menige befolkning – og hvorfor den var der, og klemte frejdigt på i den rette grundtvigske ånd:*

„Grunden til den sørgelige Spaltning findes i den Maade, hvorpaa de vordende Embedsmænd uddannes. For at kunne blive Embedsmand i Danmark, maa der læres de døde Sprog, som udtrykkes ved denne Benævnelse „læse Latin“. De Børn, som nu af Forældrene bestemmes til vordende Embedsmænd, sendes i en Alder af 10–12 Aar paa Latinskolen eller Sorø Akademi, hvor de saa opholde sig i 6–8 Aar, saa at sige uden anden Beskjæftigelse end Indøvelsen i fremmede Sprog etc. Dette kan manges Gang blive kjedeligt nok for dem, saa de blive sløve for alt Andet omkring dem; men de holde ud, fordi de veed, at det er nødvendigt for Fremtiden. Det er i denne Alder, at de unge Mennesker skulde modtage deres første aandelige og menneskelige Udvikling; men denne Udvikling bliver en latinsk og oplæst, istedenfor en dansk og folkelig. Drengen kommer som Yngling til Universitetet, og den begyndte Udvikling tager meget sjældent den anden Retning, saa naar han endelig bliver Embedsmand, er han fremmed for *deres* Interesser, som han skal leve iblandt; han betragter sig som en, der ikke er af samme Art som sine ustuderede Medmennesker, og ved Tilbageholdenhed og stundom en lille Grad af Hovmod fjerner han sig mere og mere fra dem. Saaledes er det meget ofte, men saaledes skulde det ikke være; men hvem skal kunne hæve denne forkerte Vane? Ja, dette er et Spørgsmaal, som vist nok fortjener almindelig Overvejelse.“

Denne opsats blev straks imødegået i Ringkøbing Avis af en, der betegnede sig som „A. T.“, en meget vred mand, som bestemt mente, at dette nye lille blad ene og alene var ude på at stifte ufred og sprede løgn. Men A. K. Jensen svarede blot, at han ikke havde troet, at hans bemærkninger kunne støde nogen, for hvem kunne benægte den omtalte kløft? „Det nytter ikke at nægte den, for den er der sandelig; *jeg er Bonde og lever daglig mellem Bønderne og hører deres Talemaader og kan tale af Erfaring*. Det var rigtignok dejligt, om Kløften kunde forsvinde, men skal det være Menigmand, der skal bøje sig for at opnaa Enigheden, da kan det ikke nok som fraraades, thi da vil Enigheden kun opnaas paa Sandhedens og Retfærdighedens Bekostning.“

Han kom også påny i debat med Jens Jørgen Kristensen, som tvang ham til alligevel at rippe op i grundlovsagen. Men han fejdede på en sådan måde, at J. J. K. i et gensvar undrende måtte udbryde: „Man synes tydelig at kunne skimte

Redacteurens Antipathi (Uvilje) imod gjentagne Avisdebatter, medens man skulde antage Sligt for at henhøre til en Redacteus Element.“ Og da A. K. J. derefter rent ud erklærede, at han afskyede avisfejder, „fordi disse altid gaar over til Angreb paa Personens Karakter, og derved udsaae Hadets og Tvedragtens Sæd i de Stridendes Hjerter, saa de reent glemmer den personlige Agtelse, som de baade efter Naturens og Kristendommens Begreber skulle have for hinanden“, og dertil endda indrømmede, at J. J. K. havde handlet efter sin overbevisning, da han stemte for grundloven (af frygt for ellers at få noget endnu værre), og at han selv måske kunne have gjort noget lignende, hvis han havde stået i J. J. K.s stilling, var J. J. K. helt blødgjort og kunne da ikke andet end sende et smukt forsonligt brev med alle gode ønsker for det unge blad.

Sådanne ønsker havde A. K. Jensen også god brug for. Det stod her ved udgangen af 1. kvartal klart for ham, at den yderste kant før afgrunden var nået. Allerede i bladets 6. nummer (15/10) havde han mere end tydeligt udtrykt sine bekymringer, da han om Sparekasse-sagen skrev, at den helst måtte drøftes nu med det første, om der overhovedet skulle blive noget blad at drøfte den i, og jævnlige havde han i den forløbne tid vendt tilbage til sine „betydelige personlige ofre“. Nu betroede han læserne, at regnskabet viste et for ham „ikke ganske ubetydeligt underskud“, der havde gjort ham betænkelig ved at fortsætte, med mindre der kunne dannes en forening til at bære det mulige tab ved udgivelsen (og naturligvis med andel i indtægterne, hvis sådanne kom) og findes en bogtrykker, som var villig til at slå sig ned i Herning – og være billigere end ham i Silkeborg. Han fik også straks venlige henvendelser fra abonnenter, der meget gerne så bladet fortsætte, navnlig hvis trykningen blev bedre end den matte og utydelige, tidtids ulæselige, der hidtil var leveret fra Silkeborg Avis. Og *Thomas Nielsen* i Birk satte hele sin autoritet ind på en redningsaktion. Ringkøbing Amts Folketidende måtte endelig ikke gå ind, skrev han (14/12). Selvfølgelig var bladet ikke så godt, som det burde være; men i betragtning af, at læsekredsen var så lille og udgiveren en begynder af faget, var det dog meget bedre, end man kunne have ventet: „Udgiveren har vist, at han kjender noget til den politiske Situation, at han er inde i vore Samfundsforhold, og hvad bedre er, at han har Kjærlighed til „de Smaa i Samfundet“ og vil tale deres Sag.“ Hvis nu bladet blev udgivet af en forening på 20 eller 25 medlemmer, og A. K. Jensen ville påtage sig at redigere det *uden vederlag*, kunne der i det aller uheldigste tilfælde kun blive tale om et ubetydeligt tab.

Der blev indkaldt til et møde om sagen hos urmager N. A. Nielsen i Herning lørdag den 28. december, og d. 31. kunne Jensen meddele dets resultat: Bladet fortsatte, sikret af en forening, men med den forandring, at dets fremtidige navn blev *Herning Avis og Ringkøbing Folketidende*.⁴ Alle venner opfordredes til at

⁴ Bag denne forening stod fremtrædende mænd som postmester *Theill*, prokurator *Valeur*, urmager *N. A. Nielsen*, boghandler *Walsted* og den unge nye lærer i Gjellerup *Evald Tang Kristensen*.

virke kraftigt for bladets udbredelse, og et par dage efter fik de desuden en påmindelse om annoncer og bekendtgørelsens betydning for bladets økonomi.

Indholdsmæssigt skete ingen forandringer. Der fortsattes i det éngang dannede spor med omfattende indlæg, f. eks.: om ønskeligheden af en anden og bedre fattigforsørgelse, om folkepoesiens betydning, om brugsforeningers velsignelse, om menighedernes ret til selv at vælge deres præster, og officerernes uret til at holde kadaverdisciplin i hæren osv. Og ufredelighederne krævede også at blive bemærket. Den 5. marts 1868 optog redaktøren, intetanende om konsekvenserne, et indlæg fra 5 Ikastbønder med forskellige angreb på deres sognerådsformand, den almægtige proprietær Claudi, og den 19. måtte han optage harmdirrende klager over disse „ærerørige beskyldninger“ fra 11 andre Ikastboer og fra Claudi selv, og de besvaredes 7. april med nye voldsomme angreb på Claudi, nu fra „mange beboere i Ikast sogn“, som fik gensvar d. 23. fra Claudi med besked om, at han ikke indlod sig på diskussion med „Mænd som kryber i Skjul, naar de fornærme en Mands Ære, og hvis Pen, skaaren af Hovmod, er dyppet i Raahed og dikteret af Had“. Hvorefter Ikast sogneråd anlagde injuriersag mod den ansvarshavende redaktør af Herning Avis. Det kom åbenbart helt bag på ham. Han skrev i hvert fald i et „tilbageblik“ ved indgangen til bladets 2. år disse lidt naive ord: „Skjøndt jeg paa den ene Side beklager, at saa mange af mine Standsfæller ville forvolde mig ondt, da jeg ikke er Sagvolder, saa haaber jeg dog paa den anden Side, at der endnu den Dag idag er Lov og Ret i Danmarks Rige, ja at der ogsaa findes retfærdige Dommere, som ikke ville dømme en Uskyldig for Skyldig.“ Det håb brast imidlertid. Dommen lød på 10 rigsdaler i bøde eller 3 dages simpelt fængsel. Men da havde han allerede forladt Herning.

Ved afslutningen af 2. kvartal ser det ud, som om A. K. Jensen har søgt at kaste slør over de reelle fakta. Han annoncerer 19. marts:

„Søndag den 22 Marts fremlægges paa Gæstgivergaarden Regnskab for Herning Avis pr. Januar Kvartal. Aktionærer indbydes. Nye Aktier indtegnes og tillader jeg mig at bemærke, at jeg har grundet Haab om at faa en Bogtrykker hertil i Løbet af næste Kvartal, hvorfor Bladet nødig maatte standse.“

Men redaktør *Sørensen*, Silkeborg, har noget helt andet at fortælle, da han året efter skal gøre rede for hele dette lille blads sølle historie: Da to kvartaler var gået, begyndte aktionærer og abonnenter at falde fra, og Jensen måtte ved 3. kvartal overtage tabet. Så fik Sørensen ondt af ham og tilbød at trykke bladet billigere, d. v. s. uden fortjeneste. Men lige meget hjalp det.

I september 1868 var situationen blevet den, at A. K. Jensen så sig nødsaget til at indgå på et forslag fra Sørensen gående ud på, at denne skulle overtage bladet helt for egen regning og risiko, sikre Jensen de første 50 rdl., der indkom over 550 rdl., og iøvrigt dele med ham, hvad der indkom *over* den nævnte sum. Med andre ord: Jensen var gået ind på, at bladet fra nu af var *Sørensens*. Derfor stod

der også på det nye blad, som kom den 1. oktober 1868 (større i format og langt fyldigere og mere afvekslende i indhold), at det var: „Redigeret af A. K. Jensen og H. S. Sørensen. Ansvarlig A. K. Jensen. Trykt i Udgiverens Bogtrykkeri i Silkeborg.“ Jensen havde hidtil altid skrevet, at bladet var „samlet og udgivet“ af ham, og altid frabedt sig at blive kaldt „redaktør“. Men under meddelelsen til læserne om den nye ordning 22/9 1868 stod der et stort „Red.“. Den var altså ganske åbenbart skrevet af Sørensen. Men i Jensens henvendelse til læserne i første nummer af det udvidede blad 1. oktober hed det: „Jeg skal – om Gud vil – i den kommende Tid se til at byde Læserne noget bedre end hidtil, eftersom man jo gaar fremad med Tiden, og tilmed vil den Mand, som fra idag træder til som Medhjælper, ogsaa gjøre sin Flid for at Bladet kan opfylde de Fordringer, man med Rette vil stille til det.“ Han har tydeligt nok slet ikke forstået, at bladet ikke længere var hans.

At sagens rette sammenhæng efterhånden måtte være gået op for ham, skulle man tro, når man har læst videre i Sørensens omtalte redegørelse, hvor der udtrykkeligt står:

„Jensen indgik paa Tilbudet og overdrog altsaa mig Bladet, hvilket jeg siden har udgivet, uden at Hr. Jensen har haft andet med det at gjøre, end at han af og til har leveret en Artikel dertil. Jeg bestræbte mig for at gjøre Bladet saa læseværdigt som muligt. Men først i Januar Kvartal havde jeg den Tilfredsstillelse at kunne skrive til Jensen, at vilde Bladets Udbredelse fortsætte for hele Aaret (1869). vilde vi begge kunne forvente et Overskud – og han altsaa faa sine 50 Rd.“

Men nej! A. K. Jensen havde svævet videre i sine vildfarelser, og 2. påskedag (29/3 69) gjorde han Sørensen fuldstændig konsterneret med et brev, hvori han fortalte, at han havde købt „Vejle og Horsens Folkeblad“s trykkeri og altså nu selv kunne trykke Herning Avis, som Sørensen „nu ikke mere havde brug for“. Fuldt af ophidselse kørte så redaktør Sørensen sporenstregs til Herning for at få undersøgt, om Jensen virkelig skulle være så fræk eller barnagtig at tro, at han sådan kunne disponere over et blad, som ikke mere tilhørte ham. Og ganske rigtig: Jensen havde virkelig solgt den Sørensen tilhørende Herning Avis, således at den udgjorde en del af købesummen og fremtidig skulle trykkes i Vejle. „Jeg tog da ledsaget af en agtet Mand ud til Jensen og forklarede ham det Retsstridige i en saadan Fremgangsmaade, men han lod, som om han ikke kunde forstaa det og mente, at Bladet lige saa godt kunde være hans som mit!“

Med en ret sikker fornemmelse af, hvem der egentlig stod bag det hele, opsøgte Sørensen så den følgende dag Thomas Nielsen og sikrede sig dennes underskrift på en overenskomst, som slog fast:

„At undertegnede Redacteur Sørensen, Silkeborg, og Lærer Th. Nielsen af Birk paa egne og Redacteur A. K. Jensens Vegne ere blevne enige om, at undertegnede Red. Sørensen som hidtil skal vedblive at være Udgiver af Herning Avis og undertegnede T. Nielsen og A. K. Jen-

sen skal være Medredacteurer af Herning Avis mod at Førstnævnte erholder 150 Rdl for Trykningen af Avisen samt Pengene til Papiret og det mulige Overskud derefter deles i to lige Parter, hvoraf T. Nielsen og A. K. Jensen erholder den ene Part og H. Sørensen den anden. T. Nielsen og A. K. Jensen *forpligte sig derfor til ingensinde at oprette eller udgive noget andet politisk Blad for Herning eller Omegn* eller overhovedet at fremhjelpe nogetsomhelst Foretagende, som har til Hensigt at modarbejde eller undergrave den fortsatte Udgivelse af Herning Avis eller Hammerum Herreds Tidende, lige som de forpligte sig til Alle som En at arbejde for Bladets største Udbredelse.“

Hermed mente han at have bundet ræven forsvarligt og kunne i bladet for 1. april indrykke denne notits: „At Hr. Lærer T. Nielsen af Birk under Dags Dato er optaget med Medredacteur af Herning Avis og Ringkjøbing Amts Folketidende, bringes herved til Offentlighedens kendskab af Udgifveren.“

Herefter gik redaktøren i Silkeborg og ventede på artikler fra den ene eller den anden af sine medredaktører. Men der kom ingen. Derimod kom der den 6. april „fra anden hånd“ en i Vejle trykt „Herning Avis“, der – som det sås af det første nummer – agtedes udgivet af Th. Nielsen og A. K. Jensen! At han blev aldeles rasende over dette, kan ingen fortænke ham i. Han måtte ligefrem tage sig til hovedet, da han læste Jensens forklaringer til læserne: „Efter at jeg med betydelige Pengeofre havde udgivet Herning Avis et helt Aar, formaaede jeg Bladets Bogtrykker, Hr. Redaktør Sørensen i Silkeborg til at være medudgiver af den, saaledes at jeg herefter holdtes fri for Tab.“ Det var dog det stiveste han endnu havde været ude for i sin praksis.

En voldsom polemik mellem de to „Herning Avis“er fulgte på, og den fra Vejle måtte ret hurtigt fortrække. Den kom dog igen et par måneder efter, nu under nyt navn: „*Vestjylland eller Herning Folkeblad*“. Kom for at *blive* til den dag idag.⁵ Men det er en anden historie, som ikke skal fortælles her.

At A. K. Jensen var blevet drevet ind i noget, som han i sin ungdommelige godtroenhed og naivitet og med sin komplette mangel på begreb om både økonomisk og politisk forretningstaktik slet ikke havde formået at gennemskue tilbunds, kan der ikke være megen tvivl om. Det var den 7 år ældre Thomas Nielsen med hans medfødte sans for realiteter og veludviklede taktiske manøvre dygtighed, der havde trukket i trådene. Ham havde det ikke generet på Jensens og egne vegne at underskrive en overenskomst, som han udmærket godt vidste var død og magtesløs, allerede før den overhovedet var kommet på papiret, for han havde sine *egne* planer og sit *eget* mål: han ville frem nu på den politiske arena i fuld offentlig aktivitet.

Han havde ved valgene til Rigsrådets Folketing i 1864 forgæves stillet sig i Herning mod gårdejer Peder Nielsen fra Gjellerup og ved valgene til Rigsdagens

⁵ Sørensens „Herning Avis“ gik ind allerede i 1882 og havde således intet at gøre med den senere Herning Avis“ af 1903, der blev stiftet af indremissionske Venstre-mænd og senere blev organ for Det konservative Folkeparti.

Folketing i 1866 forsøgt at vinde Kolding-kredsen, hvor mange vælgere sagdes at være højt utilfredse med, at Chresten Berg havde stemt for den reviderede grundlov, men med lige så ringe held; Berg havde alligevel stået sig flot (384 st. mod Th. N.s 144). Nu arbejdedes der imidlertid stærkt for hans kandidatur i *Vejle-kredsen*, som hofjægermester H. R. Carlsen fra „Gl. Køgegård“ (Grundtvigs svoger) havde repræsenteret siden efterårsvalget i 1866. Carlsen selv havde ganske vist til sin efterfølger foreslået og anbefalet historikeren og litteraten C. Rosenberg, kendt som en mand, der nationalt og kristeligt stod det grundtvigske Venstre nær, en glødende frihedsven og dertil skandinavist om en hals; men der næredes dog en stærk mistillid til ham blandt den store vælgerbefolkning i landkredsene, da det her også var kendt, at han var en afgjort modstander af det grundtvigske Venstres samarbejde med de tscherning-bjørnbak-winterske „Bondevener“ (af ham betegnet som „en alliance mellem ånd og uånd“). For nu ret at kunne bekæmpe Rosenberg og forfægte sin egen kandidatur måtte Th. N. også have et organ dér på egnen, og så havde han naturligvis påny fået øje på *Vejle Amts Folkeblad*, der siden han i sin tid forlod det, havde kørt svært på pumperne først under en meget svagelig bogtrykker Klein's lidet aktive ledelse og så under hans enkes fuldstændige given op. Nu havde han jo i A. K. Jensen manden, der både kunne og ville lede bladet ind i det rette spor, ung, flittig og nøjsom, vant til at arbejde under meget små forhold og dertil godt begavet og jævn og ligefrem i optræden.

A. K. Jensen flyttede til Vejle d. 31. marts (1869) og udsendte allerede dagen efter – fra nogle små usle lokaler i en ny ejendom på Kirketorvet – det første nummer af det retablerede Folkeblad, indledt med en læserhenvendelse, der først gjorde rede for de aktuelle omstændigheder:

„Bogtrykker Kleins Enke i Vejle har solgt sit Trykkeri og Vejle Amts Folkeblad til Udgi-verne af „Herning Avis“ A. K. Jensen og Lærer Th. Nielsen for 2450 Rdl. Køberne har derefter antaget Typograf C. Rasmussen til Bestyrer af Trykkeriet, og de vil selv overtage Redaktionen. Naturligvis vil Redaktion og Trykning af „Herning Avis“ ligeledes blive forlagt til Vejle. Endvidere er Redaktionen af „Horsens Folkeblad“ overdraget dem indtil videre.“

Og derefter fremlagde „programmet“:

„Bladet skal ikke flyve for højt, ikke stulte sig op i Regioner, hvor det ikke hører hjemme. Det skal altid spørge sig selv, hvad der er Sandhed, og det skal følge sin Overbevisning selv med Fare for at miste en af sine Venner. Kan aldrig glimre ved en Professors Veltalenhed eller en Filosof's Dybsindighed, men blot tale de Smaa's Sag og blive ved at arbejde for, at enhver i Sandhed maa komme til at forstaa, at han har en velsignet Gjerning at gjøre i Samfundet, at han maa fatte, at han ogsaa kan faa en god Fremtid og være med til at frelse det lille Land fra Undergang. Og Bladet maa ikke blive træt af at gjentage, at Kjøbstadmander og Bonden har det samme Fædreland at forsvare og den samme Frihed at værne.“

Blandt de „højtflyvende ideer“, som ikke stod på den politiske dagsorden, ville bladet først og fremmest nævne skandinavismen („De skandinaviske Kjævlerier“);

Den unge 25-årige redaktør A. K. Jensen (1870), endnu med umiskendeligt præg af sin jævne landlige oprindelse. „Han ser grangivelig ud som en lille landsbyskrædder“, hed det spottende blandt Vejleborgerne ved hans ankomst til byen.

den var aldeles urealistisk, hed det, eftersom Sverrig stod 100 år tilbage for Danmark i politisk udvikling (endnu ikke befriet for adels- og præsteheredømme), og nordmændene jo flere gange havde vist tydeligt nok, at de ønskede så lidt fællesskab med svenskerne som overhovedet muligt. Disse betragtninger var naturligvis specielt møntet på dr. Rosenberg og dem, der støttede hans folketingskandidatur. Sidstnævnte fik også nogle måneder senere at vide, at denne Rosenberg plejede for megen omgang med „fjender af den almindelige valgret“, og at han ved en grundlovsfest i Birkerød havde „talt således om den ny grundlov, som ingen udpræget venstremand ville gøre det“. Samtidig blev der slået vældig på tromme for Thomas Nielsen af nogle meget fremtrædende og ansete Jelling-folk, og følgen blev, at Rosenberg trak sig tilbage. I hans sted samlede så kredsens højremænd sig om en skikkelig husmand, Preben Madsen fra Bredsten, der „aldrig havde været med på frihedens og lighedens område“, og det blev kun en kneben sejr, Th. Nielsen vandt over denne ved valget d. 22. september (846 st. mod P. M.s 813); men ved det omvalg, som af forskellige grunde blev foranstaltet d. 26. januar 1870, blev sejren lidt større (1165 st. mod P. M.s 1017). P. M. fik naturligvis sine allerfleste stemmer i Vejle by, – her fik Th. N. hver gang kun 12 stemmer.

Herefter repræsenterede Th. Nielsen Vejlekredsen i Folketinget indtil 18/2 1887, da han overgik til Landstinget som repræsentant for 11. kreds (Ribe amt og dele af Ringkøbing amt) efter afdøde redaktør C. Bølling, Varde. Vejlebladet støttede ham naturligvis alle dage i tykt og tyndt⁶ og fulgte da også lydigt med

⁶ Selv skrev Th. N. kun i ny og næ nogle „Breve fra Rigsdagen“ under mærket „X“. De læstes altid med en vis opmærksomhed ud over landet, og mange var de Venstre-redaktører, som, når ånden ikke rigtig ville komme over dem selv, tog deres tilflugt til en kommentar af „X“.

ham i hans svingen over i „moderationen“ 1875. Årsagen til hans omslag fra det hidside fremstød som „hård og bidhvas agitator“ i kampens første år til det rolige, besindige og frugtbare reformarbejde i den sidste snes år af hans politiske virke måtte vel først og fremmest søges i hans natur, hans virkelighedssans og forståelse af, at almuen ikke i længden kunne fødes og næres alene ved store ord, ønsker og krav, men også ind imellem måtte styrkes ved de små opnåelige goder. Bergs golde „visnepolitik“ havde fyldt ham med en lede, som ikke skulle blive mindre af den hadske forfølgelse, der blev ham til del i hele den bergske presse. Men han var vel også i nogen grad påvirket af sine vælgere, hvis store flertal havde reageret mod den berg-hørupske politik („Moderationens Smørhul“ kaldte Berg spottende Vejleegnen). Og hvad A. K. Jensen angår, så havde *han* jo egentlig aldrig været andet end moderat. Det viste han også ret tydeligt ved i august 1875 at stå som medunderskriver af den meget omstridte takke- og tillidsadresse til Bjørnstjerne Bjørnson, som P. Bojsen i Gedved havde taget initiativet til midt i en tid, hvor den dansk-nationale harme og forbitrelse vældede frem mod den før så forgudede norske digter, der nu ville have danskerne til at række en forsonlig hånd frem mod den stormagt, der fornylig brutalt havde overfaldet og lemlæstet deres fædreland. A. K. Jensen havde også følt smerten, men syntes alligevel, at nationens taknemlighed for Bjørnsøns digtning måtte opveje dens forbitrelse over hans sårende udtalelser, der jo var fremsat i den allerbedste mening.

I efteråret 1871 havde A. K. Jensen endelig kunnet tillade sig at holde bryllup med sin hjertenskær, Maren Kirstine fra nabogården „Kjærsg“ derhjemme i Assing sogn.⁷ Det bragte ham op i „den syvende himmel“, hvor han aldrig før havde været. „Vi leve nu saa godt, som aldrig før og vi tror og haaber, at dette skal vedvare“, skrev han (8/11) til sin gode ven Peder Kjær Olesen (hans hustrus morbror) på „Brødregården“ i Bukkjær,⁸ naar I engang besøger os skal I selv se vor Glæde.“ Og særlig glædede han sig ved tanken om den vennekreds, der havde delt festdagen med dem. „Saadanne Venner ere dyrebare, og vi kan ikke nok takke Vorherre fordi han har ladet os to fremmede finde et saadant Vennelag

⁷ *Maren Kirstine Jensen* (1851–1886) var datter af gårdejer Jens Nielsen Kjærsg (1807–1859) og hans 2. hustru Karen Olesdatter (1826–1855). Denne *Jens Nielsen*, der var søn af sognefoged Niels Kristensen i „Kirkegård“ i Assing (1772–1827) var ejer af gården „Kjærsg“ fra 1837 til 1858, da han ofstod den til sin datter af 1. ægteskab Ane Jensen (1838–1924) og hendes mand Jens Jensen fra Gullestrup (1835–1900). Jens Nielsens ældste broder Jens Kristian Nielsen (1804–1900) arvede Kirkegård i 1830 og var sognefoged 1834–1874; denne bestilling gik videre til sønnen Kristian Sandfeld Jensen (død 1916), som havde overtaget fædrengården i 1861 (faderen altså aftægtsmand i samfulde 39 år, åndslivlig og krasbøstig til det sidste). En anden broder til Jens Nielsen, Kristian Nielsen, købte i 1841 gården matr. 38 i Kibæk, senere kaldt „Sandfeldsgården“ efter sønnen Kristian Sandfeld Kristensen.

⁸ *Peder Kjær Olesen* overtog „Brødregården“ i 1862 efter sin moder, der var datter af P. Døvling og enke efter Ole Pedersen Kjær. Hans søster *Karen Olesdatter*, der i 1850 blev gift med enke-manden Jens Nielsen i Kjærsg (se foregående note) fik i sit ægteskab foruden datteren Maren Kirstine (altså A. K. Jensens hustru) sønnen *Niels Jensen Kjærsg* (1854–1915), som fra 1887 ejede en stor gård i Hvedde og desuden drev studehandel i stor stil; 1923 deltes gården mellem de to tvillingesønner Jens og Niels Kjærsg (f. 1891).

Den 20-årige nygifte Maren Kirstine Jensen i Stadsen (1872), med en holdning og en mine, der siger: „Længe nok har jeg bondepige været“. Det er hende ikke ukært således stadt ud at promenerer ad byens gader og fornemme de nysgerrige blikke i samtlige gadespejle. Men familien hjemme i Assing sogn synes, at hun er blevet lidt vel „stor på det“.

i den korte Tid.“ Den unge kone var også glad, men hun var ikke så skriftklog og skrivervant som sin beundrede ægtemand – og holdt heller ikke af at demonstrere det for nogen. Med lidt overtalelse fik han hende dog til at prente disse ord nederst på takkebrevet til morbroderen: „Jeg har intet at Melde jer, kun det at jeg nu har det saa Got her i Mit Lille hjem kjærlig Hilsen Eders Maren“ – og det er de eneste, der overhovedet er bevaret fra hendes hånd. Men hun var dygtig i det huslige, nærerap og proper indtil det maniske, dertil vennsæl og gæstfri; også lidt forfængelig og pynteglad og ikke ganske fri for „fine fornemmelser“ (lyder overleveringen fra nu længst afdøde slægtninge og venner, som har kendt hende).

Få år efter brylluppet flyttede bladet og trykkeriet ud til lidt større og bedre forhold i en ejendom på hjørnet af Horsensvej og Guldkrog. I forhuset her fik redaktøren sin bolig og desuden et veritabelt „kontor“, som han dog ikke benyttede ret meget, da han næsten altid foretrak at opholde sig i sætteriet omme i sidebygningen og foretage alt sit redaktionelle arbejde dér. Megen ro og fred fandt han just ikke herude, men en redaktørs arbejde var jo heller ikke så forceret og hæsblæsende i de tider. Telefonen kendtes ikke, og telegrammer indfandt sig kun

i ny og næ, når der var sket en eller anden stor verdensbegivenhed. Det lokale stof var overskueligt og forholdsvis nemt at bearbejde (alt, hvad der af bynyt alligevel ville løbe mundtligt fra dør til dør i staden, blev gerne udeladt), og de nyheder fra omverdenen, som skønnedes at have interesse for læserne, hentedes fra andre aviser (i hovedstad og provins), stregedes ind med blåkridt, klippedes ud med den store papirsaks og klistredes sammen i lange baner, som lagdes over til sættekasserne.

I 1874 købte A. K. Jensen Thomas Niensens part i bladet og var altså fra nu af dens *enejer* (hvad ingen af Th. N.s biografer nogensinde synes at have fået rigtig fat i). Hans trykkerivirksomhed var da allerede blevet ganske anselig. Han var nu i besiddelse af en hurtigpresse og beskæftigede 4 typografer, som foruden at trykke Vejle Amts Folkeblad også sørgede for udsendelsen af en lang række „af-læggere“ til andre byer. Af senere selvstændige provinsblade, som fik deres tilblivelse og første udvikling i trykkeriet på Horsensvej i Vejle, kan således nævnes: Fredericia Folketidende, Fyns Tidende, Herning Folkeblad, Horsens Folkeblad, Kolding Folkeblad, Lemvig Folkeblad, Limfjordsposten, Odder Folkeblad, Randers Dagblad og Ribe Folkeblad. Og man kan nok forstå, at Højre-pressen jævnligt harcellerede stærkt over denne „bladindustri“. Det var jo det samme, der stod i dem alle – på nær lidt beskedent lokalstof.

Arbejdsforholdene var små, men idylliske og i enhver henseende humane. Det foreligger der vidnesbyrd nok om. I „Typograftidende“ 1875 fortæller en af typograferne: „Sætterne maa tage deres Kasse med sig hjem, det er behageligt, men det behageligste er dog den Samarbejden, der finder Sted mellem Hr. Jensen og hans Sættere. Jeg kan vidne om, at sætterne ved at vurdere Hr. Jensen som Principal, og at denne også sætter Pris paa sine Sættere, og denne Gjensidighed forekommer her paa en saadan Maade, at jeg tvivler om at finde det samme noget andet Sted.“ Og den samme hengivenhed for A. K. Jensen som arbejdsgiver finder vi i følgende ord skrevet af en anden af typograferne fra dengang: „Jeg erindrer den hjertelige Modtagelse, der blev mig til Del, da jeg den 4. Juli 1869 tiltraadte min Plads ved Vejle Amts Folkeblad, hvor daværende Redaktør og Bogtrykker A. K. Jensen med største Venlighed kom mig i Møde med de Ord: Velkommen skal du være, og føjede til: ja, undskyld, at jeg siger du til dig, men jeg ønsker helst fremtidig at betragte dig mere som en Ven og Medarbejder end som en fremmed lønnet Arbejdskraft. Lønnen var kun lille – 13 Kroner, men jeg var snart klar over, at der ikke kunde gives mere. Men jeg maa indrømme, at Principalen blev sit givne Løfte tro og forhøjede Lønnen, efterhaanden som Forretningen vandt Fremgang. Og det maa siges til vor Principals Ros: han tog selv Del i Arbejdet for bedre Kaar for os.“ Endelig skal anføres, hvad typograf M. Frederiksen (begyndt på Folkebladet 1/10 1878 og endnu 1/10 1940 deltagende i det daglige arbejde her) har haft at fortælle:

„Forholdene var helt igennem patriarkalske, Redaktøren var Dus med sine Typografer og betragtede dem ikke som „Svende“, men som Medarbejdere. Og alle var interesserede i, at alt gik som det skulde, og at Arbejdet blev tilfredsstillende udført trods de helt igennem frie Forhold. Redaktøren blev ikke blot respekteret for sin Dygtighed som saadan, men som Menneske var han i højeste Grad afholdt af os alle og altid parat til at hjælpe, hvor det kunde gøres nødvendigt. Han var ikke blot Redaktøren og Arbejdsgiveren, men tillige Ven og Kammerat med i hvert Fald den faste Del af Personalet.

Det redaktionelle Arbejde optog ikke altid Redaktørens hele Dag, og det kunde hænde, at han om Eftermiddagen maatte træde til og trække Trykmaskinen, hvad dengang maatte ske med Haandkraft. Den Mand udenfor det faste Personale, der ellers havde dette Hverv, var ikke altid lige paalidelig til at møde, da han havde adskillige andre Bestillinger.

Naar Dagens Arbejde var endt, skete det af og til, at Redaktøren begyndte at rydde Formbrætter og lignende til Side, saa der trods den knebne Plads blev en lille „Ring“ paa Gulvet, og saa inviterede han til Brydekamp. En saadan var ham en stor Fornøjelse, og skønt han var en endog ret lille Mand, mindes jeg ikke, at nogen kunde lægge ham i Gulvet.“

Der er ingen tvivl om, at A. K. Jensen kunne være blevet en „bladgrosserer“ af de største, om han blot havde haft den fornødne ærgerrighed og det fornødne forretningstalant, men ingen af delene havde han. Han var for godhjertet og uegennyttig og troede sine medmennesker for godt. Han syntes ikke, han kunne sidde der med hele fortjenesten af de mange aflæggerblade og således tage brødet ud af munden på bogtrykkere i de andre byer. Derfor lod han efterhånden den ene aflægger efter den anden glide sig af hænde – og det endda uden at kræve vederlag af nogen art.

Han var ikke forretningsmand, og han var egentlig heller ikke nogen kampens mand. Det røbede han jo allerede ved sin allerførste begyndelse som bladmand i Herning, og her i Vejle blev det også straks tydeligt, at han ikke kunne klare sig i debatten med sin store modstander, redaktør, kancelliråd Wilhelm Hertz (en brodersøn af digteren Henrik H.) på Højre-bladet „Vejle Amts Avis“. Han kunne ikke rigtig bruge grovfilen; men den kunst forstod derimod Hertz til gavn. Vi behøver blot at tage et enkelt eksempel – et brev af 4. juli 1871 (uden overskrift eller noget),⁹ som afsluttede en længere og komplet ligegyldig avisdebat mellem de to redaktører:

„Ja, sagde jeg det ikke nok, at De ikke kunde læse; atter er mit Brev sjusket indført. Nei, lær først at stove til „Punsebolle“, inden De giver Dem af med at omgaaes med Pen og Blæk. At De har fordreiet mit sidste Brev, det berører De ikke; det er ogsaa det Rigtigste; paa den Maade skal en „Diskussion“ jo ogsaa føres. Passiare med Dem om „Generalcorrespondent“ eller Lignende kunde aldrig falde mig ind, det har De ligesaaalindn Ide om som om at „samle“ et Blad. Det er forresten mærkeligt nok, at De ikke engang duer til at bruge „Saksen“, da det almindeligt heed sig baade i By og paa Land, da De kom hertil: „han seer

⁹ Fundet i min afdøde faders gemmer (1942) i en lille kuvert fra o. 1895 med påskrift: Prøver paa en „dannet“ Højremands Brevstil. Det bør forøvrigt i denne forbindelse understreges, at min fader og red. Hertz' søn, bogtrykker Poul Hertz, København, senere hen i livet blev de bedste venner af verden og havde det hjerteligste samarbejde i „Vejlensersamfundet“.

grangivelig ud som en lille Landsbyskræder!“ Saa burde De dog, Hr. Jensen, kunne stoppe. klippe og lignende Pilleri.

Nu er vi færdig for den Gang, Hr. „Samler“; blive ved med Dem til Juleaften har jeg, Gudskelov, ikke Tid til. Lad mig nu see, hvor mange Spalter Pjat De kan jasje sammen efter disse Linier.

Aa, vær saa elskværdig ogsaa at indføre Ovenstaaende i Deres „dannede“ Blad, men lad mig (hvis De vil) selv læse Correcturen paa det. – Hertz.“

De gode Vejleborgere kunne gennem Hertz' avis let få det indtryk, at A. K. Jensen i bedste fald var et stort fæ. Men for sine ældre brødre derhjemme, gårdejerne Poul Jensen „Østergaard“ og Jens Jensen „Sønderkjær“ – og for sin familie i det hele taget – var han med sin imponerende (og beundrede!) boglærdom, skrivefærdighed og indsigt i alkens offentlige sager nærmest et orakel, hvis råd og bi-stand blev søgt ved enhver lejlighed. I januar 1871 gjaldt det således Assing-Fel-ding sogneråds formentlig vilkårlige skatteansættelser:

Kjære Brødre! – Hoslagt følger nu en Klage til Sogneraadet, hvorunder du min Broder Jens skal sætte dit Navn under Datoen. Jeg tænker vel den er tilfredsstillende, ellers maa du med Tirsdagspost melde mig, hvad der skal være anderledes, saa kan jeg endda Fredagen den 27 sende dig en ny; den 30te er det tidnok at indlevere Klagen til *Formanden*. Du er uretfærdig beskattet. Hvad Poul angaar, da tror jeg næppe det nytter noget for dig at klage, ialfald kan det ikke hjælpe at forfølge Sagen til Amtet; jeg optegner derfor kun nogle Bemærkninger paa Bagsiden, som du selv kan afskrive og indlevere til Sogneraadet, nærmest at betragte som en Trussel for en anden Gang; thi vel er du sat for højt overfor Jacob Vestergaard, N. P. Pedersen, Kr. Pallesen, Kr. Sandfeld og mulig L. Krog (?), men du ved jo nok, at vi altid er vant til at give rigelig, du siger jo selv, at du har havt et Overskud af 100 rdl sidste Aar, hvilket vel næppe nogen af de andre Mænd i Sognet har undtagen 4 a 5 af de rigeste. Dog er jeg fuldkommen enig med dig om, at den personlige Virksomhed beskattes for meget i Forhold til den uvirksomme. —¹⁰

Det næsten daglige kævl med Amtsavisen pinte ham mere og mere, som årene gik, og hen imod slutningen af 1870erne syntes det, som om han var ved at køre træt som bladmand. Han følte sig ogsaa lidt ude af stand til rigtig at kunne følge trit med Venstrepressens rivende udvikling i disse år. Alt var nu så helt forskelligt fra det småtteri, han for blot 10 år siden var startet med. Nu koncentreredes hans interesse mere om det, der *egentlig* altid havde været hans mål: den *praktiske* politik. Kort sagt: han ville være rigsdagsmand. Og da Herningkredsens mangeårige repræsentant i Folketinget *Peder Nielsen*, Gjellerup, i 1878, trædte af „provisorie“-spektaklerne, havde erklæret at ville udtræde ved næstkommende valg, syntes der

10 Uden tvivl er Jens Jensens af broderen A. K. formulerede skatteklage identisk med den „meget velformede skatteklage“ af 1871, som omtales i Kjærsgis og Sulkjærs bog om Assing Sogn s. 172, og som af sognerådsformanden, den slagfærdige Jørgen Andersen, Drogstrup, blev således besvaret: „Man føler sig langt mere opfordret til kærligen at ønske for dig som en ung Mand, at du maa forstaa bedre at gøre dig fortrolig med Sandhed, hvilken efter vor Mening har maattet vige Pladsen ved dine Bedømmelser af de til Sammenligning fremdragne Mænds Formuømestændigheder. Vil og kan du imidlertid godtgøre os eller andre rette vedkommende dine Ytringer, kan det rigtignok betydelig forandre Sagen.“

at måtte være en chance her. Ganske vist havde „den lille mand med det store skæg“, højskoleforstander *Rasmus Nielsen* i Hammerum (Thomas Niensens tidligere hjælpelærer i Birk skole) straks stillet sig som Herningkredsens nye Venstre-kandidat; men da han i almindelighed regnedes for at tilhøre den radikale berg-hørupske gruppe, fordi han havde erklæret sig som modstander af det såkaldte „Kleins Mæglingsforslag“ af 1877 (et forslag som sigtede mod et frugtbart forlig mellem Højre og Venstre), fik Thomas Nielsen i sin forbitrelse sørget for, at forræderen kom til at stå over for en modkandidat, der klart kunne forfægte „Det moderate Venstre“s standpunkt, og hertil kunne jo vennen A. K. Jensen passende bruges.

Valgdagen 3. januar 1879 blev landet over en glædens dag for Højre, som vandt 11 mandater og nu havde 36, og en sorgens dag for de Moderate, som tabte 14 og nu kun havde 28, medens de Radikale med en mandatgevinst på 3 var kommet op på 33. Det kunne da heller ikke undre nogen, at valget i Herning gik A. K. Jensen imod; han fik „kun“ 497 stemmer mod Rasmus Niensens 695. Men det var tydeligt, at han havde gjort et godt og sympatisk indtryk på valgtribunen, og da alle vidste, at der nok snart skulle blive valg igen, rustede de mange slægtninge og venner, han havde på Herningegnen sig til ny kamp. Det næste valg kom i 1881 og blev af Estrup udskrevet til 27. maj. En meget stærk agitation for A. K. Jensen blev sat i gang. Han burde både af personlige og af saglige grunde foretrækkes for Rasmus Nielsen, hed det. Men dennes venner var også på færde, og på selve valgdagen, hvor 1205 vælgere og en mængde nysgerrige ikke-vælgere var strømmet til Herning, var stemningen så lige for begge kandidater, at det ved kåringen ikke var muligt for valgbestyrelsen at skønne klart, for hvem de fleste hænder var rakt i vejret. Man talte og talte og kom tilsidst til det resultat, at der vistnok var flest for Rasmus Nielsen, og så proklameredes *han* „valgt ved kåring“. Men det kunne Jensens folk ikke godkende. De forlangte skriftlig afstemning (d. v. s. hver enkelt vælgers direkte navneopråb ført til protokols), men fik derved desværre kun bekræftet Rasmus Niensens knebne sejr, idet der faldt 605 stemmer på denne og 600 på Jensen. Et nyt folketingsvalg blev imidlertid allerede udskrevet til 26. juli samme år. Da skulle hovedslaget stå, og kampen blev hård. Ikke færre end 1800 vælgere mødte denne gang, og spændingen var meget stor i betragtning af de kun 5 stemmers forskel, der sidste gang havde været mellem kandidaterne. Men spændingens udløsning blev den, at Rasmus Nielsen nu havde sejret ganske oplagt med 977 stemmer mod Jensens 816.

Dette nederlag blev en bitter skuffelse for A. K. Jensen. Og et halvt år efter mødte der ham en ny skuffelse, idet han faldt igennem som kandidat ved byrådsvalget i Vejle i januar 1882 – tildels som følge af en uohørt „hetzkampagne“ mod ham i Amtsavisen. Borgerne var her blevet indtrængende advaret mod at give deres stemme til en „demagog“ og „republikaner“, der talte nedsættende om kongehuset og „sikkert helst så Chresten Berg som landets præsident“, en „fanatiker og

agitator“, der ikke bestilte andet end „daglig at udså mistillid til alt det bestående“, og som kun ønskede at komme ind i byrådet for at kunne „tilrive sig trykningen af alle sager byen vedrørende“.

I løbet af 1882 modnedes gradvis hos ham – og under kraftig tilskyndelse fra hans hustru, der led endnu mere under forholdene, nok ikke mindst for sine børns skyld¹¹ – beslutningen om at ændre livsstilling. Hen på eftersommeren solgte han bladet og trykkeriet, som siden 1880 havde haft til huse i en trang bagbygning i den centralt beliggende Grønnegade, for 35.000 kr. og sluttede sin lange bladvirksomhed med følgende henvendelse til læserne d. 3. oktober:

„Med nærværende Nummer fratræder jeg Ledelsen af Vejle Amts Folkeblad, der nu er overgaaet til Hr. Folketingsmand Th. Nielsen som Udgiver og Hr. Richardt Madsen som ansvarlig Redaktør. I de 13½ Aar, jeg har forestaaet Ledelsen af Bladet, er der foregaaet en rig Udvikling i vort Fædreland, og har det været min Bestræbelse gennem Bladet at delagtiggøre denne Egns Befolkning i denne Udvikling, for saa vidt dette har kunnet ske i et Dagblad, og at dette i nogen Maade er lykkedes, derom taler Bladets stedse voksende Udbredelse i By og paa Land.“

Amtsavisens afskedsord var disse:

„Jeg har altid – jeg ved ikke hvorfor – følt en levende Interesse for Hr. A. K. Jensen, der nu staar ved Afslutningen af en glimrende og uegennyttig literair Fortid, og tænk, det er en Mand, der, som han selv siger, hverken besidder „Kundskab“ eller „Erfaring“ eller med andre Ord selv bekjender, at han ikke har lært noget. Jeg har hørt, at han vil blive her i Byen og slaa sig lidt paa det Mercantile. Jeg havde ellers ventet at se ham som Rigsdagsmand, men saadant ubetinget Held med det Parlamentariske kan man ikke sige han har haft. Men at han heller ikke kom ind i Byraadet – hvor det smerter mig. Og det uagtet han gjorde sig saadan en overstilt Uleilighed og gav Aristokraten i Skolesagen og holdt med de Lærde. Intet hjalp. Hvor ogsaa Medborgerne kunne være uskjonsomme! Det Stød forvandt jeg ikke i en Hast. I hvert Fald ønsker jeg ham til Lykke med den forandrede Livsstilling, og skulde han engang – det ske sent – ville forlade Byen, saa foreslaar jeg en Afskedsfest for ham i Skyttehuset. Lad dertil Laug et opstille en „Bøste“ af ham i et af Localerne – hvilket Locale – overlader jeg til en Generalforsamling.“

A. K. Jensen blev ganske rigtigt i Vejle. Han var på dette tidspunkt en ganske holden mand, skønt han aldrig havde tragtet efter rigdom. Han var ejer af 40.000 kr., og det var ikke så lidt dengang. Med dem ville han være i stand til at købe hele Bukkjær by, sagde han selv til Niels Larsen på nabogården til „Østergaard“ derhjemme. („Det blev sagt uden vigtighed,“ tilføjede N. L., da han senere refe-

11 I Vejle Amts Avis 22/5 1928 har min fader udtalt i en interview'er: „Tiderne har forandret sig, siden jeg var dreng i Vejle. Det var i provisorieårene, da de politiske bølger gik højt, og jeg var som søn af Folkebladets, venstrebladets redaktør jo nærmest lidt af et udskud. Hele borger-skabet, som betød noget, var konservativt og betragtede en søn af en venstremand nærmest som en lille stakkel, man højst kunne have medlidenhed med.“

A. K. Jensen selv søgte gerne trøsten deri – som han skrev til højskoleforstander Rosendal i Vinding (23/11 1879) – at „det, som man véd er dikteret af personligt had, det sårer ikke, en fjende kan ikke sære som en ven!“

Den 38-årige købmand A. K. Jensen (1883) på sit livs højdepunkt, da han var blevet således økonomisk situeret, at han ville have kunnet „købe hele Bukkjær by“ og så almindeligt vel-anset, at selv fremtrædende højremænd som apoteker Friis og amtsvevinspektør Kilde offentligt måtte erkende hans dygtighed og smukke menneskelige egenskaber – under dyb beklagelse af, at en sådan personlighed kunne gå hen og blive venstremand.

erede dette til sin søn, Lars Krog, „han var den samme jævne og hjælpsomme mand, han altid havde været“). Men – desværre, kan man nok sige – købte han ingen bondegårde. Han tog i stedet den skæbnesvangre beslutning at båndlægge hele kapitalen i en kolonial-, produkt- og tømmerhandel på Nørregade, som en kompagnon, der selv savnede tilstrækkelig kapital, havde lokket ham med på. Nu skulle han, der var ganske ukyndig i handel og dertil enfoldig og naiv i alt, hvad der vedrørte pengesager, til at være købmand. Det tegnede også godt i begyndelsen. Med sin nye og „finere“ titel og beskæftigelse nød han i de nærmest følgende år stigende agtelse og anseelse i byen. Han var medstifter i 1884 af „Veje Højskolehjem“, blev dets kasserer og sad i forretningsudvalget sammen med boghandler Andreas Dolleris og højskoleforstander Hans Rosendal i Vinding, tog fremragende del i stiftelse og drift af „Arbejderforening“ og Svendeherbergsforening og var tillige medstifter og fremtrædende medlem af valgmenigheden i Balle, plejede livlig omgang med gamle og nye venner som faktor R. C. Rasmussen, typograf M. Frederiksen, latinskolelærer, cand. philol. E. Slomann, boghandlerne Dolleris, Arild Kousgaard og N. B. Kousgaard (især den sidstnævnte og hans hustru Marie stod familien nær, og deres hjem fik den største betydning for

husets to drenge) og – holdt huslærer for sine sønner, inden de blev optaget på byens latinskoie.

Huslæreren var den unge seminarist *L. V. Bendixsen*, som i 1882 efter nogle års gerning som friskolelærer i Hornsyld og Vrigsted var blevet ansat som redaktionssekretær ved Vejle Amts Folkeblad. I 1885 overtog han redaktionen og bestred denne stilling indtil 1889, da han drog til Herning for at begynde sit mangeårige og betydningsfulde virke som redaktør ved Folkebladet dér. At undervisningen af *A. K. Jensens* drenge var ham en fornøjelse, har vi hans egne ord for,¹² og at han som redaktionssekretær og redaktør boltrede sig med den største veloplagthed og pågæenhed, derom vidner Folkebladet i disse år spalte op og spalte ned. Han forstod ganske anderledes end *A. K. Jensen* at dyppe redaktør Hertz i hans eget fedt. Nu var tonen blevet denne: „Napoleon Hertz, denne store, svære Mand, der nok kunde taale at miste 22 Pd. uden at blive en komplet Prins af Arkadien, denne smækfede Herre er med sædvanlig Fejghed krøbet i Skjul“ (14/10 1885), „Napoleon Hertz giver iaftes efter Sædvane Partiet som „dumme Peter“. Dette indskrænkede Menneske kan ikke få i sin lille Kyllingehjerne, at *vore* Meddelere kan komme med de samme Meddelelser som *hans*“ (6/10 1886) o. s. v. En sådan „knock-about“ metode var såmænd lige ved at tage pippet fra kancelliråden.

Den forhenværende redaktør Jensen havde dog ikke ganske lagt det politiske på hylden. Han optrådte 25. juni 1884 på valgtribunen som stiller for Th. Nielsen og greb endnu en gang i de strenge, som havde henrevet så mange jævne vælgerforsamlinger før. „Det er 5. gang, at ministeriet kalder vælgerne til valg,“ begyndte han; „de 4 foregående gange har budskabet været ledsaget med bulder, men denne gang lyder blide toner. Man siger om en syg, der ligger på sottesengen, at han dør ikke, så længe han er arrig. Ministeriet har hidtil været arrigt, når det holdt valg; men denne gang er det mildt og venligt. Betyder det, at det føler, at enden nærmer sig? Det er muligt.“ Han fastslog, at Estrups tilhængere var håbløse – „er det ikke et tegn på håbløshed hos partiet, at det idag er blevet hjemme her?“ Og sluttede: „Lad os ønske, at det må lykkes kongen, når landet har talt, og han ser, at folkets vilje er fast – at finde rådgivere, som vil bringe samarbejde til veje på lovens grund. Det ske (Hurra!)“. Men som bekendt skete der ingen ændringer, trods regeringens store valgnederlag denne gang.

En plads i byrådet havde også endnu sin tillokkelse for ham – større vist endda end nogensinde, fordi han nu tydeligt kunne føle, hvordan sympatien for ham efterhånden var trængt dybere og dybere ind i borgerskabets rækker. Den 6. januar 1885 skulle der være suppleringsvalg for de „almindelige vælgere“ til byrådets såkaldte „større del“ i anledning af medlemmet, købmand *N. F. Petersens* død,

12 *L. V. Bendixsen* skriver i 1914 til min fader i anledning af hans professorudnævnelse: „Du er en af de flinkeste og elskeligste Elever, jeg har haft – blandt Drenge ubetinget Nr. 1. Det er derfor kun gode Minder, jeg har fra den Tid, vi levede sammen i Vejle – navnlig mindes jeg din Videbegærlighed og levende historiske Interesse med Glæde.“

og ved det prøvevalg, som blev afholdt i rådhusalen den 2. januar, viste der sig straks en kraftig stemning for købmand A. K. Jensens kandidatur. Men apothekerens, justitsråd Friis ville dog løfte en advarende finger: Om A. K. Jensen personlig kunne han ikke sige andet end, at han var „en særdeles dygtig og arbejdsom mand, der uden tvivl ville være vel skikket til at beklæde pladsen som medlem af byrådet“; derfor ville han også meget gerne have stemt på ham – dersom der bare ikke fra Venstres side var begået „den dumhed mellem partiets mange andre“, at det havde udstedt „den parole, at der allevegne skulle trænges ind med mænd af Venstres anskuelser i styrelsen af de fælles anliggender“. Og disse ord havde den stærke virkning på forsamlingen, at der ved den endelige prøveafstemning faldt 71 stemmer på den foreslåede modkandidat, købmand Hermansen og kun 23 på købmand Jensen.

Redaktør Hertz begyndte allerede dagen efter at triumfere. Men det var lidt for tidligt. På selve valgdagen, hvor deltagelsen var overordentlig livlig, sejrede A. K. Jensen alligevel overraskende med 329 stemmer mod Hermansens 301. Nu var det Folkebladets tur til at triumfere:

„Avisen har været utrættelig i at betegne den sejrende Kandidat som et rent Venstreuhyre. Men trods Avisen og Raadhusmødet har Vælgerne dog denne Gang forladt den gamle Sædvane at følge den Parole, som udstedes fra en lille Kreds af Byens ledende Mænd.

Vi finder denne Forandring fra blind Lydighed til selvstændig Optræden saa glædelig, at der er al Anledning til at ønske Byen til Lykke med Valget af A. K. Jensen.“

Det var kommentaren på selve valgdagen d. 6., og da „Avisen“ den samme og følgende dag havde raset afmægtigt, fortsattes der den 8.:

„Det er faldet Hertz for Brystet, at A. K. Jensen er blevet Byraadsmedlem – vel at mærke ved mange Højremænds Bistand, idet mange slet ikke mødte, andre kom, men gik igen, fordi de ikke gad vente o. s. v., og adskillige gik op og stemte – på A. K. Jensen. Selv har Hertz aldrig kunnet faa andet Tillidshverv end – *Latrininspektør*.“

Men Hertz var alligevel ikke sådan at bide skeer med. Nu var han kommet undervejs med, at der skulle være foregået lovstridige uregelmæssigheder ved dette suppleringsvalg. Man havde af og til lukket en dør mellem rådhusalen, hvor valget foregik, og det mindre lokale, hvor stemmesedlerne modtoges, simpelthen fordi den åbentstående dør gentagne gange i den store trængsel generede vælgernes fri passage til og fra valgbordet. Det var selvfølgelig ikke et videre heldigt arrangement, måtte Folkebladet indrømme, men selve valglokalet havde jo hele tiden været opfyldt af mennesker, så dér havde der været offentlighed nok, og stemmeoptællingen var foregået i påhør af samtlige tilstedeværende. Nogen juridisk fejl var der altså ikke begået, og så skulle der heller ikke være mere at snakke om. Hertz var imidlertid af en ganske anden mening: der havde ikke været *fuld* offentlighed ved dette valg, og derfor måtte det omstødes. Og så begyndte han at gå rundt i byen og samle underskrifter på en klageskrivelse.

Den 13. januar var der ordinært byrådsvalg (de højstbeskattedes valg af byrådets „mindre del“), og her generede den famøse dør igen i en sådan grad, at den ikke alene – som ved forrige valg – blev lukket af og til, men simpelthen holdtes lukket under *hele* valghandlingen. Det valg måtte da så også kasseres, mente Folkebladet. „Vi venter, at Hr. Hertz en af de første Dage møder med en ny Valgklage.“ Den kom selvfølgelig ikke; men den anden, som havde fået 23 underskrifter, indleveredes den 17. januar til byrådet, som straks afviste den som ubegrundet. Valget erklæredes for godkendt, og den 20. indvalgte A. K. Jensen i Skoleudvalget, Fattigudvalget og Bygningskommissionen.

Klagen var imidlertid gået videre til ministeriet, og den 28. februar indløb den alarmerende meddelelse, at ministeriet havde taget klagen til følge og kasseret valget af 6. januar. Der skulle være omvalg. „Denne Kassation,“ erklærede Folkebladet, „er et Slag i Ansigtet paa Valgbestyrelse, Byraad og Vælgere. Og Hr. Hertz med sine 22 Medklagere vil næppe høste gyldne Frugter af denne Udsæd.“ En vældig harme bredte sig ud over byen og egnen. Dér så man det: en Højre-redaktør behøvede blot at skrive over til ministeriet om, hvordan han ønskede det og det, så fik han det!

Ved omvalget den 13. april, hvor valgdeltagelsen var på 75 % (noget aldeles uhørt i de tider), fik Hermansen 503 stemmer og A. K. Jensen 500. Hermansens sejr var altså yderst kneben, og den var kun opnået derved, at man ved den endelige optælling havde medtaget 3 foreløbigt kasserede stemmesedler, der imod reglerne var påført 3 kandidatnavne. Rygtet herom bredte sig hurtigt ud på Rådhus-torvet, hvor store menneskemasser var samlet, og da redaktør Hertz ved valgfslutningen kl. 10 $\frac{1}{2}$ om aftenen trådte ud på trappen, lød mængdens brøl „Ned med ham!“ „Hæld ham ud!“ og kun med en håndværker under den ene arm og en købmand under den anden lykkedes det ham at komme helskindet hjem. Uden for hans vinduer på Kirketorvet var der derefter hyle- og pibekonzert en halv times tid.

Et protestmøde på Højskolehjemmet den 15. april, som havde samlet 500 mennesker, erklærede valget for ugyldigt, og mange fordrede en klage indsendt til ministeriet. A. K. Jensen ville mene, at der kun skulle klages, dersom der kunne samles så meget klagestof, at valgbestyrelsen som retsindige mænd måtte erkende de begåede fejl; og til ministeriet skulle der under ingen omstændigheder klages, for det tog jo bare politisk standpunkt! Man nøjedes så med vedtagelse af en kraftig protestresolution. Ikke destomindre blev der af en del vælgere sendt en klage til ministeriet, og det gik da akkurat, som A. K. Jensen havde sagt. Ministeriet godkendte valget af 13. april med den begrundelse, at der ikke syntes at kunne herske nogen tvivl om, at de vælgere, som fejlagtigt havde påtegnet deres stemmeseddel med 3 navne, kun havde ment at ville stemme på de ud for 1. og 2. skrevne navne. Og ved en sådan højst angribelig ministeriel søforklaring udstødtes altså A. K. Jensen af Vejle byråd.

Disse skuffelser og ydmygelser tog stærkt på ham. Men der ventede ham endnu hårdere skæbneslag. Fra nu af begyndte ulykker og sorger at vælte ind over ham i en næsten uafbrudt kæde.

Ved nytårstid 1886 blev det åbenbart, at hans kone, som i længere tid havde klaget over periodiske smerter i underlivet, var angrebet af en eller anden alvorlig sygdom. En rådvild læge havde foreslået forskellige helt virkningsløse medikamenter, men andet og mere blev der så ikke gjort, for ægtefællerne nærrede begge landalmuens gamle indgroede mistro til den akademiske lægestand. I deres barn-domstid havde de kun kendt til „kloge folk“ som Pæ Kråsig i Skarrild, Ane Grunnet i Snebjerg og Kræ Krænsen i Nr. Vium, der gav nødtødtig hjælp, hvor den behøvedes,¹³ og siden da havde de kureret på sig selv efter bedste skøn.¹⁴ Nu var der en velmenende veninde af Kirstine Jensen, der rådede hende til at gå til en kvaksalverske i Vejle, som engang havde hjulpet hende selv så storartet med noget „djævelskab“ i kroppen. Og rådet blev fulgt – med de skrækkeligste følger. Ved sommerens begyndelse, da smerterne var blevet ulidelige, blev endelig en kyndig læge tilkaldt, som hurtigt stillede diagnosen: stærkt fremskreden og håbløs liv-moderkræft. Sygehusbehandling var der ikke tale om; patienten måtte blot gå til sengs og fortrøste sig til morfinsprøjtens periodiske virkninger.

De to drenge blev, da ferien kom, sendt op til den gode og omsorgsfulde moder Ane i „Kjærsig“, og ved sygesengen sad den fortvivlede ægtefælle, tyngt og knuget af *dobbelte* bekymringer. For denne ulykke her var ikke kommet alene. Det gik også rent galt med forretningen. Fast stolende på, at det var ærlige folk, han havde med at gøre, havde han givet sine kunder en alt for udstrakt kredit, og nu havde de næsten allesammen snydt ham, så han havde måttet tære på selve den opsparede kapital. Og hvad der var tilbage af den, havde dernæst hans kompagnon franarret ham ved at lokke ham til snart det ene og snart det andet og tilsidst til nogle større spekulationer, som slog fejl. Den økonomiske ruin hang altså lige over hovedet på ham, medens han sad her ved sin dødsyge hustrus seng. Fremtiden tegnede sig overordentlig mørk og udsigtsløs. Men det skulle de to drenge, som nød ferielivet deroppe i hans kære hjemegn, helst ikke vide for meget om – endnu. Den 2. august skriver han til dem:

Mine kjære Drenge! – Jeg sidder i Eftermiddag alene ved Moder, der endnu sover efter hendes Morfin fra i Morges, og jeg vil da benytte Stilheden til at skrive lidt til jer. Jeg var i

13 Pæ Kråsig (P. Christensen Krogsig) havde i 1845 hjulpet A. K.s fader, Jens Poulsen i Bukkjær med et sølle knæ, som han længe havde ligget hjælpeløs med, fået en mængde materie ud af det og lovet at komme igen, om det blev nødvendigt, det skulle ingenting koste. Og det var præt sagt, for de var fattige dengang hos Jens Poulsens, og han plejede ellers at tage 50 øre for en recept. (Meddelt af sønnen Poul Kr. J. til H. P. Hansen, Herning).

14 I det foran citerede brev til brødrene i januar 1871 skriver A. K. J.: „Hvad mit Helbred angaar, da er det noget bedre, jeg kan jo ikke sige at jeg er syg, det er saadan lidt Ildebefindende engang imellem. Medicin vil jeg ikke bruge, saalænge jeg ikke er rigtig syg, thi jeg har stærk Mistanke til vor Tids Lægekunst, som jeg tror kan fordærve Folk. Jeg har tænkt at købe noget blodrensende The.“

Kolding igaar. Eders Moder syntes jeg skulde ud, da jeg har gaaet inde hele Somren og hendes Lidelser jo ere ens enten jeg var hos hende eller ej. Jeg rejste Kl. 2 og kom hjem Kl. 11. Det var et stort Møde kan I tro,¹⁵ der var Folk fra alle Jyllands Egne, der var Liv og Røre, Sange og Plakater med Leve Berg, Leve Venstre forhandlede allevegne, ligesaa Medaljer, Roser og Kort til at sætte i Hatten. Fra Vejle var der flere Hundrede og fra Oplandet i Tusindvis af Deltagere. Og saa det mægtige Tog gennem Gaderne, dobbelt saa stort som det I saa ifjor. Løvrigt kan I læse Folkebladet for i Dag som medfølger.

Eders Moder har det som før. Hun sover efter Morfin den overvejende Del af Tiden. Hun er vaagen et Par Timer om Morgenen, en Timestid om Middagen, et Par Timer om Aftenen og saa af og til om Natten, og naar hun er vaagen har hun jo svære Smertes i Maven, Ryggen og andre Steder; men det gaar jo dog endnu godt, saalænge Morfinen saadan kan bero-lige hende.

Det glæder os, at I har det godt og befinder jer vel, det vidner jo om, at I opføre Eder ordentlig, for gjorde I ikke det, saa bleve I vel snart kjede af det, for saa ragede I naturligvis uklar med Familjen.

Lev nu vel mine kjære Dreng. Hilsen fra eders stakkels syge Moder. Det er hendes største Sorg at hun maaske skal skilles fra Eder, men saa ville vi holde sammen I kjære, kjære Dreng saameget inderligere og tænke paa, at hun fra hendes Hjem hos Gudfader kan glæde sig over os hernede i Livets Land! Hils nu *Bedstefader*, dem alle i Kjærsig, Pouls og Jens Jensens. Eders hengivne Fader A. K. Jensen.

Knap 3 uger efter kom døden og befriede den lidende. Hun blev begravet den 25. august i Balle som en af de allerførste på den nyanlagte kirkegård ved valgmenighedskirken. Tilbage stod så A. K. Jensen med to ukonfirmerede drenge – og ribbet for alt. Den økonomiske fallit var over ham, hjemmet opløst, alt indbo – undtagen det allernødtørftigste – solgt til klaring af de mest påtrængende gældsposter og han selv foreløbig aldeles subsistensløs. Ved Folkebladet i Vejle var der ingen brug for ham; andet kunne vennen L. V. Bendixsen ikke på nærværende tidspunkt meddele ham. Og vennen Thomas Nielsen mærkedes der forunderlig lidt til (han var jo også helt opslugt af sit rigsdagsarbejde og sin realskole i Herning). Det blev den gamle „uven“, redaktør H. Sørensen i Silkeborg, han tilsidst måtte gå sin ydmygende tiggergang til – og endelig kunne finde en åben dør hos. Her ved Silkeborg Avis fik han virkelig tilbudt lidt beskæftigelse – for en løn, der naturligvis i den tvangssituation, hvori han befandt sig, blev trykket mest muligt ned.

30. september flyttede så den lille familie til Silkeborg og installerede sig i yderste spartanskhed i et par lejede værelser. Det var en drøj overgang for dem alle 3 og nok ikke mindst for den ældste af drengene, den 13årige Jens Kristian, der siden april 1883 havde gået i Vejle Latinskole, hvor især rektoren, H. Krarup, og lærere som cand. phil. Slomann og cand. philol. Oppermann gennem deres undervisning havde influeret stærkt på den lille vordende sprogvidenskabsmand, set og forstået de ualmindelige evner og anlæg, der gemte sig i denne mærkelige, stille og noget indesluttede dreng, og tillige rent menneskeligt betydet så over-

¹⁵ Folkefesten i anledning af Chresten Bergs løsladelse fra fængslet (af Amtsavisen kaldt „Forbryderfesten i Kolding“). C. B. var som bekendt i januar 1886 blevet idømt 6 måneders fængsel, ansvarliggjort for den berømmelige „Holstebroaffære“ i sommeren 1885.

ordentlig meget for ham. Nu kom han ind i en almindelig Borgerskole med lærere, som endda næsten alle lå et godt stykke under middelmålet, og som slet ikke formåede at tilfredsstille hans umættelige videbegærlighed, endsige støtte og vejlede ham i hans stærke dragning mod en rent videnskabelig arbejdsform. Da han så havde døjet med dem et lille års tid, bad han sin far om lov til at tage privatundervisning i Latin, Græsk og Dansk hos en ældre, lærd mand, der boede i byen som pensionist, og den godhjertede, ludfattige familieforsørger gav straks efter, skønt han måtte punge ud med 1 kr. og 35 øre i timen. Det kunne han dog ikke blive ved med at give ret længe. Men så bad drengen så mindeligt om lov til at komme tilbage til skolen i Vejle. Det skete pr. brev fra feriestedet hos boghandler Kousgaards i Vejle, og svaret kom straks: „Ja, det maa du vel nok, hvis vi kan finde et Sted, hvor du kan bo nogenlunde billig. Jeg vil jo savne dig min kjære Dreng, men saa længe jeg har Marinus og du ikke er længere borte går det vel nok.“

Det lykkedes ved den gamle ven, faktor Rasmussens hjælp at finde et beskedent værelse til passende pris, og uden at kny, uden at komme med et eneste bebrejdende ord gav faderen slip på sin dreng og påførte sig selv alle afsavn for at hjælpe ham frem mod det mål, han higede efter. „Det er nu over et Aar siden vi sænkede Stine i Jordens Skjød,“ skrev han til Rasmussen (21/9 1887); „men Saaret er endnu lige frisk for mig. Mit Liv er stille og trist; men Gudskelov for Drengene, dem lovede jeg hende at passe paa og dem har jeg at leve for.“ Og til drengen ude i det fremmede skrev han (16/10 1887): „Lad mig nu se kjære Kristian, at du vedbliver at være den flinke Dreng som du altid før har været. – Nu er du ude af mit Aasyn og Værge, nu kan jeg kun bede dig saa mindelig om at blive paa den gode Vej. Du maa glæde og fornøje dig med alt godt. Du skal ikke spærre dig inde, blot du skyer det onde og arbejder fremad til at blive en nyttig Borger i dit Fædreland.“

Hvor svært det var for ham at klare alle drengens opholdsudgifter i Vejle, ikke mindst det evige problem med udslidte trøjeærmer, buksebage og støvlesåler, fortæller brev efter brev, men uden beklagelser af nogen art. 2. november sender han de månedlige 25 kr. for kost og logi; men skolepengene kan han ikke sende før d. 15., „Jeg kan ikke sende dem i Dag, da jeg kun fik det halve af min Løn paa Grund af at Sørensen til November havde tømt sin Kasse til Folkelønninger“. Dette gentager sig flere gange, og jævnlig må han bede drengen gå til Arild Kousgaard om et lille øjeblikkeligt lån.

Sin kære gamle far hjemme i „Sønderkjær“ kan han ikke besøge på hans dødsleje, „det er jo saa bekestelig at rejse“; han må vente til begravelsen. „Jeg skrev et Afskedsbrev til ham, som han fik nogle Dage før sin Død,“ fortæller han (2/12 1887), og fortsætter: „Ja lille Kristian du fatter ikke nu mine Følelser for den gamle; men naar du en Gang skal skilles ved mig saa forstaar du det forhaabentlig bedre.“

En enkelt gang undslipper der ham uforvarende et lille undertrykt skrig: „Aa, at du dog skulde ud fra Hjemmet! min kjære Dreng.“ Men straks efter har han følelserne under kontrol igen – for drengens skyld, og fordi han så ofte i ensomme nattetimer, når han med knuget foldede hænder har mumlet sit „hvorfor – hvorfor?“ har fundet en beroligende forvisning om, at Guds tugt altid har en mening. Det betroer han drengen lidt om på hans 15 års fødselsdag (den første han må fejre uden for hjemmet blandt fremmede): „Med Guds Hjælp kan det Tryk og den Modgang, du er udsat for, gavne din Udvikling. Stormen tjener Planten til at fæste Rødder dybt i Jorden, og naar Vorherre vil høre min Bøn og ikke lade Stormene skade dig, saa kan de tværtimod blive dig til Gavn for din Livsudvikling.“ Og under den videre skrivning udvikler håbet sig til vished: „Den sande timelige Lykke bestaar i et godt udført Arbejde i den Stilling, vi nu en Gang er i, saa faar jeg også en Gang en rig og stor Glæde af dig, og du selv høster Lykke og Tilfredshed.“

10 dage senere kommer den glædelige nyhed fra Vejle, at rektor Krarup har skaffet Kristian friplads i skolen. „Vil du hilse Krarup og sige ham saa mange Tak for hans Bud,“ begynder han, og så overvælder glæden ham: „Det er dig min gode Dreng jeg kan takke for denne Indrømmelse. Din Flid og Duelighed er naturligvis Aarsag i Krarups Tilbud. En saadan Søn kan man sagtens anstrenge sig for at holde frem, og jeg vil med Glæde underkaste mig ethvert Savn for at du kan komme fremad.“ Men straks efter følger det første varsel om, at nye ulykker er i færd med at nærme sig: „Jeg har havt Hovedpine i Dag fordi jeg vaagnede i Nat og laa længe vaagen.“ Og hvad det er for sorte bekymringer, der holder ham vågen, kommer forsigtigt frem d. 14. marts: „Du længes vel efter Brev og du har Grund dertil, men jeg har været lidt forknyt i den sidste Tid, saa jeg ikke har kunnet skrive. Jeg skal maaske flytte herfra til Maj, da Sofus ingen Plads kan faa.“ Sofus – det er redaktør Sørensens søn (senere mangeårig redaktør af bladet), som åbenbart forgæves har forsøgt at komme ind ved andre provinsblade og nu altså må anbringes i den stilling, som A. K. Jensen har. Det er en fortvivlet situation, men der er endnu et spinkelt håb, som søger at kæmpe sig frem til noget i retning af en fortrøstning: „Jeg har spekuleret over, hvad jeg saa skal og er kommen til det Resultat, at jeg vil søge gennem Levering af Artikler til Venstrebladene at skabe mig en Levevej, hvilket med Guds Hjælp nok kan gaa, og saa tager jeg vist Ophold i Vejle for at vi kan være sammen.“

Mandag d. 30. april 1888 kom så A. K. Jensen til Vejle med sin yngste søn og sine små fattige ejendele, og familien samledes i et par usle rum i en lille ejendom i Skovgade ved foden af den daværende „Pilkebakke“. Men det lykkedes ikke for A. K. Jensen at skaffe sig den livsstilling, han havde tænkt sig, og det slog ham fuldstændig ud og formærkede hans sind. Det begyndte med, at den før så åbne og vennesele mand blev menneskesky og mistroisk, undgik alle og blev tavs og indesluttet, selv overfor sine egne drenge. Og efterhånden kunne det dag for dag

Den 20-årige stud. mag. Kristian Sandfeld Jensen (1893), der lige har fået sit første videnskabelige arbejde trykt i København og desuden har flere andre under trykning. Denne lovende begyndelse på en videnskabelig karriere skulle hans opofrende fader ikke opleve; han nåede end ikke at se drengen blive student; han vidste tilsidst overhovedet ikke af, at han havde nogen børn.

ses, hvordan hans sjæl brændte ud, lyset i øjnene sluktes, og ansigtet stivnede livløst, som var det skåret i træ. Og da han så også under „fikse ideer“s herredømme begyndte at blive direkte utilregnelig, forstod alle slægtninge og gamle trofaste venner, at det var uforsvarligt at lade ham blive hos sine drenge længere. Ved forårstid i 1889 hentedes han hjem til sin broder Poul Kristian og hans prægtige hustru Marie (en søster til den særprægede musæumsmand J. A. Trøstrup).

Drengene var der gode hænder nok til at tage sig af. Den yngste, Marinus,¹⁶ sørgede Thomas Nielsen for i et og alt, og Kristian¹⁷ fandt endda tvefoldig hjælp og støtte – og meget mere end bare det. Rektor Krarup havde, så snart han hørte om den uheldbredeliges bortfjernelse fra hjemmet, henvendt sig til højskoleforstander Rosendal, der siden 1886 også havde været lærer ved Latinskolen, med disse ord: „Skulle vi to ikke tage og dele den dreng? De giver ham kost og logi, og jeg giver ham skolegang og bøger.“ Og der blev ikke langt fra ord til handling hos nogen af dem. Hos Rosendal fik han simpelthen et nyt hjem og blev meget snart også svigersøn, og Krarup var enestående rundhåndet med sine pekuniære ydelser.

Om A. K. Jensens sidste år i Bukkjær bad jeg engang hans brodersøn, nu afdøde gårdejer Anders Trøstrup fortælle mig lidt, og hvad han fortalte (9/7 1945), vil jeg helst her anføre med hans egne ord: „Jeg kan huske, at far og mor var

16 *Marinus Jensen* (1875–1942) – navneforandring til Sandfeld 1918 – kom i lære på Folkebladets trykkeri i Vejle og ansattes i 1892 som typograf ved Herning Folkeblad. Sit tilhold havde han i Thomas Niensens hjem indtil dennes død i 1895. Derefter klarede han sig selv. Sit virke ved Herningbladet fortsatte han lige til sin død. Giftede sig sent og forblev barnløs, men var en høj elsket onkel for fire broderbørn.

17 *Kristian Sandfeld Jensen* (1873–1942) – navneforandring 1918 – fik en helt anden livsbane: student 1891, cand. mag. 1898, dr. phil. 1900, latinskolelærer i København 1898–1914, docent ved Københavns Universitet 1907, professor 1914 og samme år medlem af Videnskaberne Selskab (se iøvrigt f. eks. Dansk Biografisk Leksikon XX s. 554–57).

misfornøjet med noget i redaktør Bendixsens nekrolog over ham i Herning Folkeblad. Der stod blandt andet: „Vogtende får på heden gik den sindssyge mand, indtil døden kom som en befrielse for ham.“ Han har *aldrig* vogtet får, og vorc får har heller ikke været på heden i den tid jeg kan huske. Jeg var 7 år, da han var her. Jeg har tit været glad ved at tænke på, hvor god min mor var ved din bedstefar, jeg har aldrig hørt hun sagde et bebrejdede ord til ham. I almindelighed var han også god at have med at gøre; men det kunne ske, at han slæbte alt sit tøj ind i stuen, han var bange for, at nogen ville tage det. Det var nok en mindelse fra købmandstiden, hvor han jo blev snydt af sin kompanion. Jeg havde den bestilling at flytte et par små stude, vi havde, og det ville din bedstefar hjælpe mig med. Kom så lille A. K. sagde han til mig, og så tog han mig ved hånden, han tænkte måske, at jeg var kaldt op efter ham. Han havde det fuldstændig frit og kunne gå og komme som han ville. Jeg vil gerne, I skal vide, at han ikke har været udnyttet som arbejdskraft.“

Rygtet om A. K. Jensens triste skæbne gik om lande, og hvor det traf gamle venner og bekendte, vakte det dyb og ægte medfølelse. „Din Faders sørgelige Sygdom har jeg hørt om,“ skrev skolebestyrer Emil Slomann 30/1 1890 til sin gamle elev, med hvem han, lige siden han i 1885 forlod Vejle, havde stået i smuk og livlig brevveksling. „Det er tungt for ham og tungt for jer; det er den frygteligste Sygdom af alle, den, der gjør dem, vi holder af, til helt andre Mennesker.“

Og meddelelsen om hans stille død d. 6. november 1890, kun 45 år gammel, fyldte alle dem, der havde kendt og holdt af dette engang så levende og inderlig godhjertede menneske, med den dybeste vemod – både ved tanken på ham og ved tanken på de to forældreløse mindreårige, der stod tilbage. Det er atter E. Slomann, der skriver (18/1 1891): „Du skal være vis paa, at jeg har tænkt på dig i denne Tid. Jeg saa i Bladene, da din Far var død, og kunde vel forstaa efter alt, at det maatte siges at være en Lykke for ham. Livet har taget haardt paa ham og har gjort din Barndom streng, min kære Dreng. Men vi kan haabe paa, at der kan være dig forbeholdt megen Lykke for din Fremtid, og i de videnskabelige Interesser, der voxer frem hos dig, ser jeg Udsigten til en god og smuk Arbejdstid for dig. – Dine Forældre var grumme elskværdige mod min Kone og mig den Tid, vi levede i Vejle, og den Slags Ting glemmes ikke. Naar du kommer til Kbhvn., er du i hvert Fald vis paa, at du har en god Ven, som vil se at gøre, hvad han kan for at hjælpe dig. Det er da altid noget.“

Hans jordefærd blev „med manér“. Repræsentanter for Herning Folkeblad, Vejle Amts Folkeblad og Silkeborg Avis bar kisten ud til ligvognen, og et langt vogntog fulgte efter på den lange tur ad landevejen over Sdr. Omme til valgmenighedskirken i Balle, hvorfra naturligvis selve begravelsen skulle foregå. I kirken, hvor mange „venner og meningsfæller“ fra Vejle og omegn havde sluttet sig til, sagde pastor Vilh. Hansen ham „et smukt og rørt farvel“, og så nedsænkedes han på kirkegården ved siden af hende, der aldrig havde været ude af hans tanker.

Året efter, d. 8. november 1891 afsløredes på Balle kirkegård en mindesten, rejst ved bidrag fra venner og „demokratiske foreninger“. Pastor Hansen, som ledede højtideligheden udtalte indledningsvis: „Når man rejser et mindesmærke, plejer det at være for store mænd, for digtere, kunstnere osv., der hædres i vide kredse. Mindet her er ikke sat over en stormand, det er nærmest *et venneminde*, rejst af dem, der har fået A. K. Jensen kær. Han var ingen stormand, kendt ud over landet, men han var en trofast mand, der arbejdede i det stille; han færdedes uden brask og bram. Derfor afholder vi en stille fest, en vennefest.“ Derpå gav han en kort omtale af A. K. Jensens gerning for folkesagen og hans forhold til Balle valgmenighed og sluttede: „Han var en mand uden fordringer, og han vandt derfor påskønnelse og venner her på egnen. Men der indtrådte tunge tider for ham; for menneskelige øjne så det jo ud, som om et tungt slør blev draget for hans sjæl. *Hvad* han havde været, viste sig dog derved, at hans venner vedblev at holde af ham i de trange dage, og at de bevarer ham i kærligt minde, det vidner denne sten om.“ Og så lod han dækket falde for den smukke tilhugne og slebne sten af bornholmsk granit, hvis inskription var således affattet

A. K. JENSEN

Redaktør

af

Vejle Amts Folkeblad

1869–82

Tak for dit Arbejde i Demokratiet

Tjeneste

Rejst af Venner og Meningsfæller

1891

Denne mindesten står endnu idag på Balle kirkegård, men ikke mere dér, hvor den rejstes i 1891. Anders Kristen og Maren Kirstine Jensens gravsted blev sløjfet i efteråret 1958, og meget stærkt medvirkende til efterkommernes endelige beslutning herom var en forbløffende oplysning fra pastor Sven Brandt, den nemlig, at der ifølge den gamle kirkegårdsprotokol i samme grav befandt sig de jordiske rester af to vildfremmede og slægten aldeles uvedkommende ægtefæller, jordfæstet henholdsvis 15/11 1889 og 26/9 1893. Ingen kan sige, hvordan *det* er gået til. Men man gør sig jo nogle tanker – som man imidlertid ikke bryder sig om at tænke *helt* ud.

Kildehenvisninger og anmærkninger

I *Utrykte kilder*: 1. Kr. Sandfeld's efterladte papirer og breve (forf.s privateje), 2. Hans Rosendals papirer (Rigsarkivet), 3. Hans Rosendals Erindringer, skrevet 1913–20 (familieejede), 4. Stamtavler, slægtsoptegnelser og -biografier udarbejdet 1938 af undertegnede med bistand af sparekassedirektør Jesper M. Kjærsg, Kibæk (NB. Dette materiale udlånte jeg i 1944 til museumsdirektør H. P. Hansen, Herning, som på grundlag heraf skrev den A. K. Jensen-biografi, der

fandt optagelse i Herning Folkeblads jubilæumsnummer 30/6 1944 s. 13-14, og som senere igen dannede grundlag for en (anonym) beretning om A. K. Jensen i H. F.s jubilæumsnummer 28/6 1969 s. 10. Forskellige små fejl og usøjagtigheder i mit manuskript af 1938 går naturligvis igen begge steder).

- II *Meddelelse* (mundtligt og skriftligt): 1. Jesper Kjærsg, Kibæk, 2. Anders Trøstrup, Bukkjær, 3. min mor, Marita Sandfeld, f. Rosendal (hvad gamle fru Marie Kousgaard, boghandler N. B. K.s hustru, fortalte hende, specielt hvad hun fortalte om A. K. Jensens hustru, Maren Kirstine).
- III *Trykte kilder*: Ringkøbing Amts Folketidende årgang 1867-68, Herning Avis årgang 1868-69. Diverse årgange og enkeltnumre af Vejle Amts Folkeblad 1869-91. L. Bendixsen: nekrolog over A. K. J. i Hernings Folkeblad 7/11 1890. A. Dolleris: mindeord om A. K. J. i Vejle Amts folkeblads jubilæumsnummer 1915 (udat.). Chr. Søndergaard: Landstingsmand Thomas Nielsen, s. st. Marius Sørensen: To gode Jellingmænd, s. st. Om L. V. Bendixsen: Herning Folkeblad 28/6 1969 s. 23-24. J. M. Kjærsg og J. C. Sulkjær: Assing Sogn i Hammerum Herred, Herning 1935 (s. 29, 30-31, 32, 33, 52-53, 74, 179, 196-97, 209-10), „Gamle Minder“, erindringer fra det gamle Herning af herredsfoged Krarup og prokurator Valeur, Herning 1889 (s. 75-78, 142, 143, 86). J. P. Nordengaard: Valgene til Rigsdagen gennem 100 Aar, 1949. Rosenkrantz og Bransager: Den danske Regering og Rigsdag, 1901-03 (s. 333-35, 477, Rasmus Nielsen). Elberling: Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar, 1949 (I 96-97 Jens Jørg. Kristensen, II 88-89 Peder Nielsen, 91-93 Rasmus Nielsen og Thomas Nielsen).

Side 7m At A. K. J. skulle have frekventeret Staby Hsk. og virket som hjælpelærer i Assing, var mig aldeles ukendt, før jeg læste det i Herning Flkbl.s jubilæumsnummer 30/6 1944 s. 3 i en artikel under mærket „E. L.“. Redaktør L. V. Bendixsen, som dog kendte A. K. J. og hans hele levnedsløb særdeles vel, havde ingen af disse træk med i sin store nekrolog af 7/11 1890. Heller ingen af de gamle slægtninge i Assing, som jeg straks forelagde spørgsmålet, havde nogensinde hørt derom. Og Jens Kjær's „Stabybog“, som kom i 1952, kunne desværre intet opklare. Alle skoleprotokoller fra før 1884 er gået tabt, og blandt de ganske få elever fra de første årtier, som det ad anden vej er lykkedes at spore, er der ingen A. K. Jensen. En minutvis gennemgang af sogneforstanderskabsprotokollerne for Rind-Herning 1863-67 kunne måske give positive resultater, men en sådan har jeg ikke haft stunder til at foretage. Jeg må altså lade spørgsmålet stå åbent.

Side 9ø Det vil her måske være på sin plads at rette en fejl, som går igen og igen i al litteratur om Thomas Nielsen: at det var ham, der oprettede Hammerum Højskole og ledede den i de første fire år. Høgsbros Dansk Folketidende meddeler 1/3 1867, at „højskolen i Gjellerup“ er åbnet d. 12. februar, og at den forestås af seminarist *Kr. Jeppesen* med Thomas Nielsen og en huslærer seminarist Jonssen (NB. trykfejl for Josefsen) som medhjælpere. *Jeppesen* (1840-1890), der var dimitteret fra Jelling i 1862, havde været lærer nede i „det slesvigske“, men blev fordrevet af præsjerne i 1864, hvorefter han tog videregående uddannelse på Monrads Kursus i København. Han ledede højskolen til 1871 og var derefter fra 1874 realskolklærer i Næstved. *Josefsen*, der var bornholmer, var huslærer på gården Ø. Bjødstrup i Hammerum.

Forøvrigt stod Thomas Nielsen meget langt fra det „grundtvigske“. Han var i bund og grund „pietist“ og havde engang været lige på nippet til at blive bortvist fra Jelling Seminarium, fordi han havde været med til at arrangere et møde dér i byen med den i de dage stærkt grasserende lægprædikant M. A. Sommer, en fhv. lærer, der havde forslutt sig på Søren Kierkegaards „Øjeblikke“ og nu tordnede og lynede hæmmingsløst landet rundt mod statskirken og dens præster. Og netop da han ved nytår 1866 var vendt tilbage fra Vejle til gerringen i Birk skole, stod han det grundtvigske „lys-syn“ fjernere end nogensinde. 6/1 1866 skriver den grundtvigske fru Mathilde Ravn på Østre Bjødstrup til sin endnu mere grundtvigske svigerinde i Vejle: „Nielsen er ikke den samme, vi er meget bange for, at Pietisterne vil faa ham helt over til dem, de anstrenger dem jo af yderste Evne, og han jo altid anset os som hans Fordærv, og at det var vor Skyld at han gik bort fra dem. Vi havde en alvorlig Samtale med ham, men han stod fast paa, at al Dans og Leg var for Børn og de Unge af det Onde; han kan ikke forsone sig med, at vi kan lade vore Folk danse og selv være med dem til Høstgildet. Vorherre bevare ham og lade ham komme paa ret Kjølg igjen, den prægtige Nielsen.“

(„Jelling Seminarium 1841-1941“, H. Rosendal: Erindringer. Breve til Augusta Rosendal, f. Ravn, privateje).

Side 11-12 H. Sørensens redegørelser: R. A. Flktdn. 22/9, 1/10 1868, Hern. Avis 6/4 1869.

Side 12-13 Overenskomsten findes gengivet i faksimile i Silkeborg Avis' 100-års jubilæumsnummer 1957 s. 15.

Side 13n Forsiden af „Vestjylland“s første nummer 2. juli 1869 findes gengivet i faksimile i Hern. Flkbl.s jubilæumsnummer 28/6 1969.

- Side 16 Th. N. kontra C. Berg: Sophus Høgsbroe's Brevveksling og Dagbøger II s. 39–40, 42–43. Bjørnson-adressen: Vejle A. Flkbl. 9/8 1875. A. K. J. som underskriver: Bjørnsons Brevveksling med Danske (udg. Fr. Bull m. fl.) II s. 20.
- Side 18ø Se f. eks. Hans Jensens Th. Nielsen-biografi i Dansk Biogr. Leksikon XVII s. 188–90. Den rummer i det hele taget flere fejl og unøjagtigheder, end godt er i et opslagsværk af den standard. Jvf. anm. til s. 9.
- Side 18n Citaterne fra Typograftidende er taget efter udklip (delvis udaterede) fundet blandt min fars papirer. M. Frederiksens optegnelser har været offentliggjort i Vejle A. Flkbl.s jubilæumsnr. 17/10 1940 og 16/10 1965.
- Side 22–23 Optegnelser af Lars Krog, Kibæk, cit. Hern. Flkbl. 28/6 1969 s. 10. Jvf. L. K.s egen fortælling s. st. side 94 om hans barndomsindtryk af A. K. J.s portræt i kultegning.
- Side 27 fodnote 13 H. P. Hansen: Kloge Folk II, 1961, s. 230.
- Side 32 Iflg. dødsannoncen (H. Flkbl. 7/11 1890) skulle begravelsen foregå i stilhed på Assing kirkegård; men iflg. begravelsesreferatet (s. st. 15/11 1890) blev denne bestemmelse ændret i allersidste øjeblik, og det skabte så megen forvirring, at kun et mindretal af dem, der havde tænkt sig at følge A. K. J til graven, fik mulighed for at gøre det. Men der mødte dog ca. 200. Disse enkeltheder er først kommet til min kundskab efter, at ovenstående afhandling var skrevet.

Gunnar Sandfeld
Pens. lektor, født 1908
Hjermvej 39
7600 Struer

Møntfund fra Ringkøbing amt

Af Kirsten Bendixen

Mønter er vigtige kilder, som har meget at berette om en egn's historie, fastslår denne artikels forfatter, som har sit daglige arbejde i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. Her gennemgås, hvad der er registreret af vigtige møntfund fra Ringkøbing amt. Fundene betegnes som gode og repræsentative, nogle endog som særdeles interessante. De placeres i den historiske sammenhæng, så det ses, hvorledes begivenheder ude i verden har haft betydning for forholdene i Ringkøbing amt.

I Ringkøbing amt, der strækker sig fra Limfjorden i nord til bunden af Ringkøbing Fjord i syd, fra Vesterhavet i vest til Karup å i øst, er der gennem årene gjort mange møntfund, omend amtet ikke er blandt de mest fundrige i landet.¹ I Møntsamlingens seddelkartotek over områdets fund er registreret 95 fundnumre. Eet fundnummer kan dække et større eller mindre fund eller være givet til en enkelt løsfunden mønt, så det samlede antal mønter kan ikke ses heraf. Det kommer op på langt større tal: henved 3000.

Den ældste mønt fra Ringkøbing amt er et sjældent og mærkværdigt stykke, en guldmønt fundet i Vildbjerg, Hammerum herred i 1888 af en fattig kone, der gravede i sin have (F.P.559). (Fig. 1d). Møntens diameter er 19 mm, dens vægt 5,43 gram. Den er ikke præget af rent guld, men er slået af en blanding af guld og sølv. Både for- og bagsidens præg virker ganske abstrakte og uforståelige, men undersøger man mønten nærmere, kan den passes ind i en udviklingskæde, hvor en pragtfuld mønt fra Alexander den Stores far, Kong Filip II, der regerede i Makedonien fra 359–336 f. Chr., efterlignes af nabofolkene. Efterligningerne blev igen efterlignet af de keltiske stammer, der bredte sig over en del af Europa i de sidste århundreder før Christi fødsel. (Fig. 1b-c). Fundstykket fra Vildbjerg er slået for en af de keltiske stammer, der slog sig ned i Britannien: Briganterne. De var bosatte i den nordlige del af det nuværende England. Mønten kan dateres til 1. århundrede efter Kristus.² Der kendes kun eet eksemplar til af disse tidlige britiske prægninger fra fund inden for dansk område, nemlig en lidt ældre guldmønt fra Kong Tasciovanes. Den dukkede op af jordens gemme 1952 i Munke-Bjærgby ved Sorø.

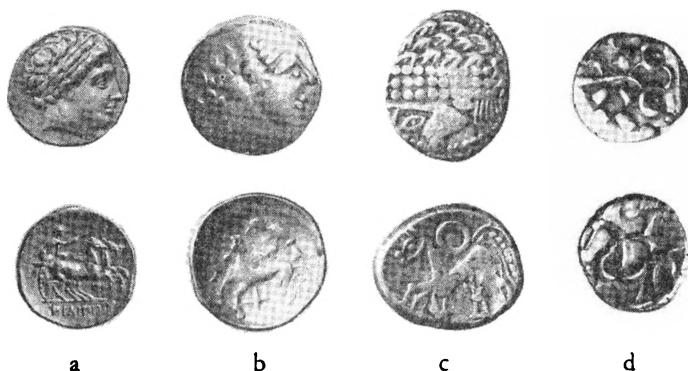

Fig. 1: Keltisk mønt fra Vildbjerg (mønten længst til højre) og dens forbilleder.

Filip II's guldstatér (Fig. 1a) har på forsiden et prægtigt udformet hoved af den unge gud Apollon med laurbærkrans om håret. Der skal mere end almindelig fantasi til at se, at krimskramset på Vildbjerg-mønten er afledt herfra, og det kan også kun siges med sikkerhed, fordi mellemstadiet er kendt, f. eks. fra Bellovarerne og Atrebatene i Belgien. Det må opfattes som rester af hår og diadem. Bagsidens flotte tospand med vognstyrer er der ikke meget kendeligt tilbage af. Hvordan sådanne tidlige britiske mønter er nået til Danmark, ved vi ikke, nogen direkte handelsforbindelse kan der næppe have været tale om i så fjerne tider.

Med det vidtstrakte Romerrige og især dets grænseprovinser har der derimod været handelssamkvem; det vidner mange importgenstande i dansk fundmateriale om, f. eks. glasdrikkekar, bronzeskåle og småfigurer og mange romerske mønter især fra kejsertidens første hundrede år efter Christi fødsel. Romerske sølvdenarer med kejsernes portrætter er kendt fra de fleste egne af Danmark.

Fra Ringkøbing amt kendes dog mærkeligt nok ikke sådanne sølvdenarer og heller ikke repræsentanter for den guldstrøm, der nåede Norden i 400- og 500-tallet, hvor romerske solidi brugtes både som betalingsmiddel og især som smykker. Derimod er der et lille fund på tre kobbermønter, indsendt til Møntsamlingen 1919. De blev fundet ved pløjning mellem Troldeborg og Engbjerggaard (F.P. 1666).³ De to af mønterne, en As og en Sestertes, er slået for Kejser Alexander Severus i Rom henholdsvis 230 og 231 e. Chr. (Han regerede fra 222–235). Den tredje er en lille kobbermønt præget c. 315 for kejser Constantin den Store (306–337 e. Chr.). (Fig. 2). På forsiden har den hans laurbærkransede portræt, på bagsiden en fremstilling af den ubesejrede sol: sol invictus med strålekrans. Dette hedenske symbol erstattedes siden af kristne, da Constantin gjorde Kristendommen til tilladt religion.

Fig. 2: Constantin den Store (Trolborg).

Fig. 3: Hedeby halvbrakteat (Pilhus).

Fra 600- og 700-tallet, hvor de små merovingiske denarer og engelske og frisiske sceattas i de senere år er begyndt at vise sig i bopladsfund fra Ribe og omegn, er der ikke mønter fra Ringkøbing amt.⁴ Da de imidlertid ikke blot findes sydfor, men en enkelt er fundet nordfor, nemlig ved Gadegaard ved Limfjorden, er det jo muligt, at de en skønne dag kan dukke op. De ældste nordiske mønter fra c. 800–825 er heller ikke fundet inden for området. En karakteristisk type i denne gruppe efterligner ret nøje en mønt, som Carl den Store lod slå i den vigtige frisiske handelsby Dorestad kort før 800. Den har hans navn på den ene og byens på den anden side. At man ved de første møntprægningsforsøg efterligner netop denne mønt er ikke mærkeligt, for vikingerne havde stærke kontakter med Frankerriget, både krigeriske og handelsmæssige. Ejendommeligt nok genoptages imidlertid denne Carolus-type c. 100 år senere, men med mere opløste bogstavformer og bitegn af nordisk karakter. De prægedes på ganske tynde sølvblanketter, så tynde at præget slår igennem fra den ene side til den anden, hvorfor de kaldes halvbracteater. (Fig. 3). Til samme gruppe mønter hører en række forskellige korstyper.⁵ Sådanne mønter er rigt repræsenterede i to skatte fundet med mange års mellemrum, men kun c. 250 m fra hinanden. Det ældste fund blev gjort ved pløjning i en mose 1887 (F.P. 552) ved Graagaarde, Haderup sogn, Ginding herred, det andet 1939 (F.P. 1990) ved tørvegrovning i gården Pilhus' mose, Grove sogn, Ginding herred.⁶ De to skatte er ret ens i deres sammensætning og skal muligvis forklares som en dobbeltskat, nedlagt samtidig af samme mand, men af sikkerhedsgrunde delt i to. Så havde man da altid halvdelen af formuen tilbage, hvis det skulle gå så galt, at en fremmed uretmæssigt tilegnede sig den ene portion.

Graagaarde-Pilhusskattene illustrerer på bedst tænkelige måde betalingsforhold og møntomløb i vikingetiden. (Fig. 4). Skønt den ældste danske møntgruppe fra o. 800, præget i Hedeby, allerede viser spirende forståelse for betydningen af en egentlig pengeøkonomi, så var møntet metal for størstedelen af Nordens indbyggere i perioden indtil c. 1000 dog blot værdier på linie med sølvbarrer, betalingsringe og sølvtråd. Man benyttede sølv under alle former, også smykker, som værdimåler efter vægt og brækkede ofte mønter og genstande itu for at få den helt nøjagtige vægt til en aftalt handel. Brudsølv kalder vi derfor sådanne skatte. For-

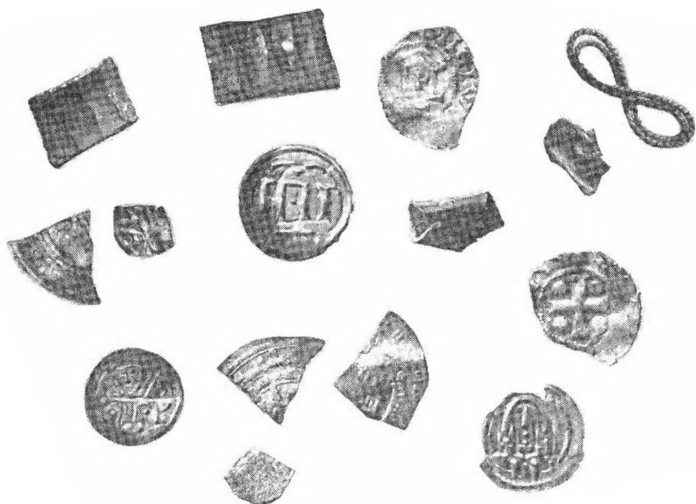

Fig. 4: Brudstølv og mønter fra Pilhus.

uden de mange brud og mønter indeholdt Graagaardeskatten i øvrigt også et smukt rundt spænde med hvælvet plade dekoreret med dyreornamentik i filigran.

Den største strøm af fremmede mønter, der i vikingetid nåede de skandinaviske lande, kom fra arabernes riger. De store, velprægede arabiske sølvmønter – dirheme – er fundet i titusinder heroppe begyndende omkring 900 og stigende i antal i løbet af århundredet. Disse møntfund vidner om en livlig handel mellem vikinger og arabere. Nordboernes handelsvarer var trælle, pelsværk, voks og hamp og „transitvarer“ som frankiske sværd. Araberne betalte i mønt og orientalske luksusvarer. Både i Graagaarde og Pilhus er der en mindre portion af sådanne arabiske eller kufiske dirhems fra 900-tallet, en del som brudstykker. (Fig. 4). Frankerriget, som vi også handlede en del med som før sagt i forbindelse med beskrivelsen af en af de ældste danske udmøntninger, er forbavsende underrepræsenteret i nordiske fund; der er derfor ikke noget mærkeligt i, at der ikke er karolinske mønter her. Engelske mønter er derimod hyppige i fundene fra slutningen af 900-tallet, og det samme gælder kejsermønter fra det tysk-romerske rige. Karakteristisk er derfor i fundet c. 30 tyske mønter fra Köln, Mainz, Speyer, Strassbourg, Bayern, og et par italienske. England repræsenteres af 2 mønter fra Edward Martyr.

Størsteparten af dobbeltfundets mønter, langt over 100 (et præcis antal er svært at angive, da mange er brudstykker) er imidlertid danske, nemlig de nævnte sene

Fig. 5: Brakteat med siddende mand
(Pilbus).

Fig. 6: Svend Estridson, runemønt
(som Trans).

efterligninger af Carl den Store-mønter og mange varianter af korstyperne, heriblandt også den såkaldte „siddende Mand“ (Fig. 5), en barbariseret efterligning af en tronende Kristus på byzantinske mønter. Byzantinsk mønt kendte vikingerne nemlig også udmærket. Mange gik i tjeneste hos den østromerske kejser i Constantinopel – væringerne i Miklagaard – og de fik udbetalt deres sold i mønt. Mange byzantinske mønter kom derfor til Norden med hjemvendende væringer. Typen prægedes fra c. 975. Den yngste mønt i dobbeltfundet er slået under Kejser Otto III i perioden 983–1002. Den samlede møntbestand gør det sandsynligt, at skatten er skjult c. 990–1000. På dette tidspunkt regerede *Svend Tveskæg*, der har ladet en mønt slå i nøje efterligning af en vigtig angel-saxisk type. Det er den ældste danske mønt, der bærer kongenavn.

Knud den Store (1018–1035) var konge over både Danmark og England, og under ham indførtes organiseret møntvæsen med møntsteder rundt om i landet, der slog mønter med kongens billede og navn efter angel-saxisk mønter. Fra da af blev betalinger i mønt almindelige, selv om barresølv stadig supplerede, og byttehandel vare mod vare naturligvis også fandt sted, som den havde gjort siden den fjerneste oldtid.

Hele Middelalderen igennem indtil sidste del af 1300-tallet prægedes i Danmark kun en møntsort: en penning. Oftest har disse mønter en symbolsk fremstilling af kongen på forsiden – der er ikke tale om nogen portrætlighed. En del mønter har på bagsiden bispens billede eller symbol for at angive, at han havde del i overskuddet af udmøntningerne. Kongerne spekulerede en del i møntforringelse og skaffede sig indtægter ved at sætte tvangskurser på dårlige mønter, der indeholdt mindre sølv, end de burde. Til sidst blev mønterne i første del af 1300-tallet så ringe, at de var helt af kobber. Udmøntningerne standsede til slut, fordi spekulationerne var gået for vidt.

Da de danske mønter blev så underlødige, gik man over til at benytte udenlandske, hvilket i flere århundreder ikke havde været tilladt, da kongen ville have sit møntmonopol ubeskåret. Først var engelske mønter de foretrukne, det ses både af skriftlige kilder og møntfund, dernæst brugte man også franske og til sidst mest tyske mønter. Et lille fund fra Nørre Omme (Hind herred, F.P. 1284) viser møntomløbet i første del af 1300-tallet, her var fire engelske sterlinge, en luxemborgsk sterling og fire tyske mønter.

Fig. 7: Erik af Pommern, kobbersterling og hulpenning.

Fig. 8: Christopher af Bayern, hvid.

Fra de fire århundreder c. 1000 til c. 1400 er der i øvrigt ingen samlede fund fra Ringkøbing amt, men det betyder ikke, at vi intet kendskab har til, hvilke mønter der indgik i omsætningen her i Middelalderen. De systematiske undersøgelser af kirkegulve landet over, som er foretaget de sidste årtier, hver gang restaureringsarbejder eller varmeinstallation gør opbrydning nødvendig, har nemlig givet os et rigt møntmateriale spændende fra tidlig Middelalder til vore dage. Da det drejer sig om mønter, der tilfældigt er tabt af kirkegængere, giver de et godt billede af møntcirkulationen blandt menigmand. I Ringkøbing amt er indtil januar 1977 i alt indsendt mønter til Nationalmuseet fra 16 kirker, nogenlunde jævnt fordelt over herrederne.⁷ For tidlig middelaldernumismatik var mønterne fra Trans kirke (Vandfuld herred, F.P. 3008) særlig vigtige. Den ældste var noget så sjældnen som det tredje kendte eksemplar af Svend Estridsøns runemønt fra Slagelse (Fig. 6), forsynet med øsken, så den har kunnet bruges som hængesmykke.⁸ Svend Estridsøn regerede fra 1047–1074, så hans mønter er blandt de ældste, vi kan vente at finde i kirkebygninger. Fra den urolige periode, da Svend Grathe, Valdemar I og Knud kæmpede om magten i landet, er der også fra Trans flere mønter, heriblandt en af de nette små ensidet prægede bracteater fra Valdemar I, slået i Nørrejylland. Sådanne mønter er meget sjældne uden for de store gamle samlede fund. Valdemars-tiden er nogenlunde repræsenteret, hvis vi samler stykkerne fra de mange forskellige kirkefund, men langt flere er der af de slette „Borgerkrigsmønter“ fra Christopher I, Erik Klipping, Erik Menved og Christopher II.

Det blev Dronning Margrethe, der omkring 1400 bragte orden i det danske møntvæsen ved de Witten eller firpenninge og sterlinge eller trepenninge hun lod slå i Erik af Pommerns navn. Penninge blev slået som hulpenninge i efterligning af de nordtyske, der i store mængder cirkulerede i Danmark og derfor ofte findes i kirkegulvene, flest meklenborgske med oksehoved, men også lybske og hamborgske. Da Erik af Pommern gik i gang med udmøntningen efter Margrethes død, greb han hurtigt til at forringe mønterne ret så kraftigt. Hans slette kobbersterlinge forekommer ofte i kirkefundene såvel som hans hulpenninge. (Fig. 7).

Hvide eller Witten fra Christopher af Bayern (Fig. 8), Christiern I og Kong Hans er ikke usædvanlige i kirkefund og forekommer også i samlede skattefund trods deres lidenhed og ringe værdi. To summer er således fundet skjult på Vor-god kirkegård (Bølling herred), den ene på 116, den anden på 74 stykker. (F.P.

Fig. 9: Frederik I, sølinge fra København og Malmø (Fabjerg kirke).

815 og F.P. 919). 152 Kong Hans-mønter fandt man ved Møllegaarden ved Lemvig (F.P. 856 og 857) og 38 stk. i selve Lemvig (F.P. 1953).

Fra 1500-tallet er der ingen større skattefund fra Ringkøbing amt, men en lille sum på 19 mønter fra Frederik I fra perioden 1524–32 blev fundet ved varmeinstallationsarbejde i Fabjerg kirke (Skodborg herred, F.P. 1795). (Fig. 9).

Danmarks historie i 1600-tallet er for en stor del beretninger om krige, om fremmede soldater, der hærgende og plyndrende drog gennem landet. Jylland rantes gang på gang af sådanne hærgningstogter, og derfor er det forståeligt, at mange skatte nedgravedes. De hårde tider, hvor mange omkom under krigshandlingerne eller døde af de epidemiske sygdomme, der fulgte i krigenes spor, bevirkede, at en hel del af disse skjulte formuer ikke blev gravet op igen af deres ejermænd, men først i nyere tid er kommet frem især ved pløjning eller andet markarbejde.

Ringkøbing amt har mange fund fra disse 1600-tals krige.

Fra den såkaldte *Kejserkrig* (1625–29), hvor Christian IV (1588–1648) var indblandet i den store Trediveårskrig, og Wallensteins tropper hærgede i Jylland, stammer et stort fund fra Egebjerg (Ginding herred, F.P. 319) på 352 mønter, mange af dem udenlandske dalere, men en del mindre mønter. Mønterne var lagt i en sort gryde, indsvøbt i en sort strømpefod.

En del fund er fra *Torstensonkrigen* 1643–45. Her er f. eks. en skat på 199 dalere, nedgravet i to poser, fundet ved pløjning på Kideris Mølles Mark (Hammerum herred, F.P. 601). En anden på 165 store sølvmønter: 15 danske kroner, 10 danske og norske specier og resten udenlandske talere kom frem i Bording (Hammerum herred, F.P. 135) i en udtørret mose. 20 talere blev fundet i Simmelkær Mose (også Hammerum herred, F.P. 2220).

Carl X Gustafs store krig mod Danmark med toget over isen og Københavns belejring (1657–60) berørte også Jylland, og formuer blev igen gemt i jorden. Fundet er 93 speciedalere fra Silstrup (Hammerum herred, F.P. 2133), 70 fra

Fig. 10: Christian IV, daler 1636, Kongsberg (Staby).

Fabjerg (Skodborg herred, F.P. 337) og 36 hele og halve og kvarte dalere fra Poulsgaard (Hammerum herred, F.P. 1348).

I Ulfborg fandt i 1903 pottemager Erik Larsen 16 mønter gemt i et dige (Ulfborg og Hind herred, F.P. 907). Tre var kroner, resten mark og skillingsmønt. Da imidlertid den ene mønt var fra 1664, må summen være gemt efter krigen.

Speciel interesse knytter sig til en skat af mønter og smykker fundet gemt i et tilmuret vindue i den nordlige mur i Skjern kirke (Bølling herred, F.P. 1328).⁹ Mønterne var en Christian IV tomark og 6 tyske talere. Dertil to tyske sølvmedailler. Den værdifulde smykkesamling omfattede 7 gulfingerringe, af hvilke tre var emallerede og fire hængesmykker. Det ene af disse er en rund bjergkrystal i guldramme med perlevedhæng, de tre andre består alle af et sammenslyngt Jesusmonogram IHS. Smykkerne er meget smukt guldsmedehåndværk. Skatten var lagt i et malet træskrin, de fine guldsmykker yderligere beskyttede ved at være pakket i et lille smykseskrin af læder med påtrykte jagtscener i guld. Den ene af monogramsmykkerne har på H'ets tværbjælke indgraveret I.G.H., hvilket gør det sandsynligt, at skatten har tilhørt den stedlige præst Iver Gregersen Hemmet og hans hustru. Han var præst i Skjern fra 1633–71. Den ene medailles datering 1648 antyder, at skatten er gemt under Carl Gustaf-krigen, men præsten levede til 1684. Hvorfor har han ikke hentet skrinet igen? Ingen kan svare herpå.

Den nyeste svenskekrigsskat, dalerskatten fra Staby, skal her behandles lidt mere indgående. Dels er den den hidtil største bestående udelukkende af dalere, dels er dens sammensætning meget karakteristisk og tjener udmærket det formål at give et eksempel på 1600-tallets pengebeholdninger.¹⁰

Da familien Holgersen på Nygård i Staby sogn, Ulfborg herred var ved at hakke roer den sidste dag i maj 1975, fandt fru Holgersen en stor mønt. Den så ikke ud af så meget, fordi den var helt brun og anløben, men da der hurtigt dukkede flere op, blev man enig om at undersøge fundstedet nøjere og fik i week-end'en hjælp af den stedlige skoleleder.

Resultatet af denne første undersøgelse blev næsten 300 dalere, de 253 af dem

Fig. 11: Gustaf 2. Adolf. Mindedaler, Osnabrück (Staby).

fundet på et område, der ikke var større end c. 1 m². Mønter fundet i Danmarks jord er som bekendt ikke finderens ejendom, men hittegods og omfattet af dane-fæbestemmelserne om aflevering til Nationalmuseet. Ganske korrekt henvendte man sig derfor til Ringkøbing Museum og anmeldte skatten. Her fandt man sagen så interessant, at en nøjere undersøgelse af fundområdet blev besluttet i samråd med Den kongelige Mønt- og Medaillesamling.

Undersøgelserne blev foretaget meget omhyggeligt og systematisk af museumsinspektør Jens Aarup Jensen og medhjælper Susanne Andersen og varede næsten en måned. Man blev nemlig ved at finde dalere, hver gang man udvidede udgravningsfeltet, fordi den oprindelige koncentration af mønterne til nedgravningsstedet var blevet brudt af ploven og mange mønter trukket med langs plovfurterne.

Formentlig er der stadig nogle få mønter at finde, men størstedelen må betragtes som bjærgede, og slutresultatet blev da 436 dalere og 3 halvdalere.

Der kunne ikke konstateres spor af nogen beholdere, som oprindelig kan have rummet skatten, så formentlig har den blot været stuvet væk i en tøjpose, der er rådnat sporløst bort.

Fundet består så godt som udelukkende af udenlandske mønter, kun seks er Christian IV-dalere fra Norge. Ældste mønt er en Brandenburg-daler fra 1538, yngste en vestfrisisk daler fra 1644, der angiver nedlægningsstidspunktet. De seks norske dalere med Christian IV's brystbillede på den ene side og den flot tegnede norske løve med Olavsaksen i alle fire poter og to viftende haleudskud på den anden, bærer årstallene 1631, 1636, 1636, 1638, 1639 – det sidste årstal er ulæseligt (Fig. 10).

Heller ikke hertugdømmerne er repræsenteret med ret mange stykker, der er blot tre dalere slået for hertug Frederik 1626 og 1627.

Staby-fundets bestand af udenlandske dalere frembyder det samme fascinerende skue som mange andre skatte fra de fundrige krigsperioder under Christian IV og Frederik III. Sådanne sølvdalere indkom i meget stort tal til Danmark gennem den indbringende studehandel, og de cirkulerede som gyldigt betalingsmiddel

Fig. 12: *Nederlandsk løvedaler, Geldern 1618 (Staby).*

sammen med landets egen mønt. De mange, der kom ind ved Øresundstolden, og som gik lige i kongens kasse, blev derimod som regel omsmeltet og udmøntet som ringere småmønt.¹¹

Dalere er næsten altid velprægede og smukke, og deres billedverden omfatter bl. a. kejsere, konger, kurfyrster, ærkebisper, byprospekter, skytshelgener, våbenskjolde og våbendyr. Staby-dalernerne er meget velbevarede og fremtræder smukt efter at være blevet befriet for de skæmmende brune jernbelægninger, som opholdet i fugtig mosejord havde givet dem. Konserveringsanstalten har benyttet elektrolyse til rensningen.

Fra vore fjender svenskerne er der kun to talere, den ene slået i Nürnberg af Gustaf Adolf 1632, da han havde erobret byen. Den anden er en mindemønt for ham slået 1633 i Osnabrück. (Fig. 11). Begge har hans portræt med laurbærkrans om hovedet.

Som det oftest er tilfældet med svenskekrigsskatte er en stor part af dalernerne fra Nederlandene, der jo var en af vore vigtigste handelsforbindelser.

De fleste af de nederlandske dalere er løvedalere fra de forenede nordlige Nederlande. Her er dalere fra: Geldern (Fig. 12), Holland, West-Friesland, Zeeland, Utrecht, Friesland og Over-Ijssel og fra byerne Deventer, Campen og Zwolle. De har på forsiden en halvfigur med draget sværd i højre og skjold med provinsvåbenet i venstre hånd. På bagsiden løve i skjold.

De nordlige Nederlande havde sluttet sig sammen ved unionen i Utrecht 1579 og kæmpede sig fri af det spanske herredømme. Fra denne langvarige kamptid stammer et mærkeligt og sjældent stykke med indskriften DVRÆ NECESSITIS OPVS – et værk af den hårde nød. Mønten stammer fra byen Bommel i Gelderland. (Fig. 13).

Adskillige dalere stammer fra det tyske rige. Af tyske byudmøntninger finder vi stykker fra Augsburg, bl. a. den prægtige med byprospektet, fra Dortmund, Emden, Erfurt, Frankfurt, Hamborg, Hannover, Hildesheim, Lybæk, Metz, Nürnberg (Fig. 14), Rostock, Stralsund og Wismar. Påfaldende er her det store antal

Fig. 13: Daler fra Bommel
n. år (Staby).

på 21 dalere fra Nürnberg. I andre fund fra perioden er der som oftest kun en enkelt.

Fra de forskellige tyske fyrstedømmer og bispedømmer er der især mange fra Sachsen og fra Braunschweig-Lüneburg, specielt af vildmandstypen. (Fig. 15). Den store vildmand, der rykker træer op med rode, var symbolet på sølvgruben „Wildemann“ i Harzen. Han afbildes på en daler første gang i 1539. Den ældste her i fundet er dog fra 1585. Gennem møntbillederne blev vildmanden meget populær og opfattedes som en skytsånd for Harzen.

Fundets ældste mønt er en daler fra Braunschweig med årstal 1538. Af andre tyske lande og bispedømmer er repræsenteret: Bayern, Erbach, Hanau, Hessen – med en morsom kometdaler fra 1632 – Lippe, Magdeburg, Mainz, Mansfeld, Monfort, Schauenburg, Trier og Württemberg.

Adskillige mønter er præget i de østrigske arvelande: Østrig, Ungarn, Böhmen, Tirol og Alsace med kejserens og ærkehertugens portrætter. Bispedømmet Salzburg tegner sig for 25 dalere, flest fra ærkebisp Paris Lodron med skytshelgenen Sct. Rudbertus. En enkelt mønt er fra Pommern, otte fra Polen, heriblandt et meget smukt stykke fra Danzig.

Der er ikke fundet nogen som helst genstande sammen med pengesummen, og intet ved fundomstændighederne kan give noget fingerpeg om, hvem der skjulte skatten på det dengang meget fugtige sted. Om den situation, hvori de er gemt væk, kan vi derimod med al mulig rimelighed sige, at det er sket under Torstenssonkrigen 1643–1645; det angiver slutmøntens årstal 1644. Vi finder det som nævnt på en westfrisisk løvedaler.

Det er ikke mærkeligt, at den hårdtplagede jyske befolkning, der havde oplevet de tyske soldaters plyndringer under den kejserlige general Wallenstein, nu under først Torstensons og derefter Wrangels fremtrængen gjorde, hvad de kunne for at redde deres ejendele fra svenskerne ved at grave kostbarhederne ned.

Ser vi på sammensætningen af de tidligere kendte skatte fra Torstenssonkrigen, må Staby-fundet betegnes som alt i alt meget typisk, bortset fra en enkelt ting som

Fig. 14: Daler fra Nürnberg 1635 (Staby).

de mange Nürnberg-dalere. Af de knapt 30 registrerede skatte er den derimod den største, idet de to hidtil største: Hornsted, Hjørring amt, og Nørre Bjært, Vejle amt, har henholdsvis 330 og 334 mønter, og af disse er kun en del dalere. Det største fund udelukkende bestående af dalere er det førnævnte fra Kideris Mølle med 199 specier.

Skal vi gøre os nogen tanker om Staby-skattens købekraft, kan vi prøve at se på nogle priser i en privat regnskabsbog fra Christian IV's tid, ført af adelsdamen Sophie Brahe gift med den lærde Holger Rosenkrantz til Rosenholm.¹² Da dalere som nævnt meget vel kan være betaling fra nederlandske eller tyske studeopkøbere, kan vi nævne, at en god stud kostede omkring 9 dalere, når den opkøbtes til opstaldning og kunne videresælges for 14 rigsdalere. Summen svarer således til 30 studes pris.

Krigsperioderne var ikke forbi med afslutningen af Carl Gustaf-krigen, selv om det nuværende Danmark ikke længere udsattes for plyndringer. Under Christian V (1670–99) blev der derfor også gemt en del skatte rundt om i landet, sandsynligvis fordi mindet om hærgningerne var meget levende. Vi kan her nævne 11 danske og nederlandske sølv mønter fra Bøel (Nørre Horne herred, F.P. 864) med slutmønt 1679. Denne sum er nedlagt i Den skånske krigs sidste år. Krigen varede fra 1675–79.

Kommer vi op i 17- og 1800-tallet, tager skattenedgravningerne kendetligt af. Dels fik man nu et pålideligt bankvæsen, dels havde man en del af sine rede penge i sedler, der jo ikke var velegnede til nedgravning. Århundrederne er derfor mest repræsenterede i løsfundene. En sum på ikke mindre end c. 200 russiske kobbermønter fra 1811–13 – altså Napoleonskrigenes tid – lå gemt i en klit. Man kan jo gætte på, at de stammer fra en stranding og måske er stukket bort af en finder, der ikke ville give dem til myndighederne og så til sin ærgrelse ikke har kunnet genfinde dem. Klitter ser så forfærdelig ens ud!

Skikken at nedgrave penge er dog trods alt sejlivet. Det viser f. eks. et fund af 32 danske kronemønter fra 1875 og 76, nedlagt ved Kloster (Hind herred, F.P.

Fig. 15:
Vildmandsdaler fra
Brunsvig-Lyneborg
1631 (Staby).

3012). Om de nærmere omstændigheder ved denne skattenedgravning ved vi intet – krig var der i hvert fald ikke tale om på dette tidspunkt.

De tunge gedigne dalere som Staby-fundets er dejlige mønter at holde i sin hånd, men mange synes alligevel, at *guldmønter* er endnu bedre. Guldets trylleri og dragende magt virker idag som for tusinder af år siden. At eje en guldmønt – eller flere – var både i Middelalder og nyere tid noget særligt, og man kan derfor nok undre sig over, at enkeltfundne, altså tabte guldmønter ikke er så sjældne iblandt danske fund.¹⁸ Fra den egn, vi her beskæftiger os med, viser registreringen dog kun et antal på 10 guldmønter fra forskellige perioder. I Holmsland Klit ved Nørre- og Sønderlyngvig er fundet med mange års mellemrum (den sidste fra 1976) 3 middelalderlige guldmønter: fra Ludvig IV af Tyskland (1314–1347)

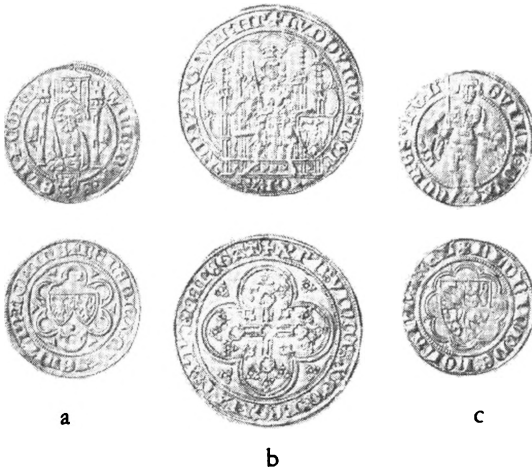

Fig. 16: Guldmønter fra
Holmsland klit.

Fig. 17: Frederik III, guldkrone 1657 (Vejrum).

(Fig. 16b) (F.P. 460), fra Wilhelm V af Holland (1346–59) (Fig. 16a) (F.P. 1726) og fra Gelderland en gylden fra Wilhelm af Jülich præget mellem 1377 og 93 (F.P. 3367) (Fig. 16c), altså alle tre fra 1300-tallet. Ligger der mon en guldskat i havet fra et strandet skib som Nobel-skatten fra Rågeleje, fundet i sommeren 1976?¹⁴

En guldmønt fra Jacob VI af Skotland, præget 1594, pløjedes op i Fjaltring (Vandfuld herred, F.P. 77). En anden guldmønt fra Christian IV's tid blev fundet ved Hestbjerg (Ulvborg herred, ÷ F.P., ikke indsendt). Frederik III tegner sig for en dobbelt guldkrone, præget i Glückstadt 1657 (Vejrum, Hjerm herred, F.P. 2094) (Fig. 17), og en halv dukat 1659 (F.P. 2199), fundet blot 50 meter fra guldkronen. Foruden den i indledningen nævnte keltiske guldmønt er der endnu to fra England fra langt senere tider, nemlig to guineas fra 1765 og 1769 fundet henholdsvis ved Thorsminde slusen (Bøvling, Skodborg herred, F.P. 1571) og ved Søndervig (Hind herred, F.P. 895).

Hermed skulle være nævnt de vigtigste af de registrerede fund. Alt i alt kan man nok sige, at der fra Ringkøbing amt er en god og repræsentativ mængde af fund fra forskellige perioder, og at nogle af disse fund endog er særdeles interessante. Mønter er vigtige kilder, som har meget at berette om en egne historie.¹⁵

Kirsten Bendixen
Museumsinspektør, født 1924
Nationalmuseet
Frederiksholm Kanal 12
1220 København K

Noter:

- 1 Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings topografiske seddelregister er ikke omordnet efter den nye amtsomlægning fra 1972, og ny registrering følger også den ældre opdeling. Dette har dog ikke stor betydning for Ringkøbing amt. (F.P. = Fundprotokol).
- 2 *Georg Galster*: Sylloge of Coins of the British Isles, Part I (London 1964) Nr. 4.
Rudi Thomsen: 2000-årige Britermønter i Danmarks Jord. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1953, s. 21 flg.
- 3 *Jørgen Balling*: De romerske Møntfund fra Jylland (NNA 1962, s. 53).
Fund nr. 59.
- 4 *Kirsten Bendixen*: The first Merovingian Coin-Treasure from Denmark (Mediaeval Scandinavia 7, 1974, trykt 1975).
Samme: Mønterne fra Dankirke (Nationalmuseets Arbejdsmark 1972, s. 61 flg.).
- 5 *Brita Malmer*: Nordiska Mynt före år 1000 (Lund 1966).
Kirsten Bendixen: Danmarks Mønt, 2. udgave (København 1976) – også for de følgende oplysninger om dansk mønthistorie. Se dér henvisninger til kataloger og speciallitteratur.
- 6 Om Graagaarde- og Pilhus-fundene se:
Georg Galster i Arsberetning for 1939-40 (NNA 1940, s. 160-162 + fig. 2, s. 159).
Roar Skovmand: De danske Skattefund fra Vikingetid og den ældste Middelalder indtil omkring 1150 (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1942, København 1942, se især s. 59-61).
Malmer: Note 5 nævnte værk s. 264, Fund nr. 21, og s. 265, Fund nr. 24 (med beskrivelse af alle de danske typer).
- 7 Det drejer sig om følgende kirker:
Vorgod	F.P. 2535	<i>Herrød</i>
Bølling
Brejninge	2733	-
Sønderlem	3193	-
Velling	2581	Hind
-	2593	-
Nørre Omme	2732	-
Nysogn	2563	-
Rind	2788	Hammerum
Sønder Felding	2473	-
Arnborg	2551	-
Haderup	3383	Ginding
Mejrup	2535	Hjerm
Gimsing	3236	-
Nørre Nissum	2546	Skodborg
Rom	2731	-
Fjaltring	3247	Vandfuld
Trans	3008	-
- Om kirkegulvsfund se:
Fritze Lindahl: Valdemarernes mønter især Anno Domini MCCXXXIII-mønten belyst ved løs-fund fra kirkerne, NNA 1963.
Kirsten Bendixen: Middelaldermønter i de sidste 10 års danske kirkefund, NNA 1972.
Jørgen Steen Jensen: Kirkegulvsmønter, Hikuin 3, 1976 (i trykken), s. 58, samt NNUM 1952, s. 126-127.
Samme: Mønter fra kirkegulve i det gamle Holbæk amt, festskrift til K. G. Kaaber „Fra Holbæk Amt“ 1976.
- 8 *P. Hauberg*: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146 (København 1900).
Mønten har her nr. 52.
- 9 *Jørgen Olrik*: Skattefund fra Skern kirke (Fra arkiv og museum, ser. 2 I, 1925, s. 22-25).
- 10 Om Staby-skatten, se:
Jens Aarup Jensen: Sommerens sølvskat („Skalk“ nr. 5, 1975, s. 10 flg.).
Samme: Staby-skatten („Møntsamlernyt“, 6. årg., 7. sept. 1975).
Kirsten Bendixen: Dalerskatten fra Staby. Nationalmuseets Arbejdsmark 1976, s. 185-187.

<i>Optællingsoversigt.</i>	
Danmark	6
Slesvig-Holsten-Gottorp	3
Sverige	2
Nordlige Nederlande	146
Sydligte Nederlande	2
Tyskland	150
Østrigske arvelande: Østrig, Ungarn,	
Böhmen, Elsass	122
Polen	8
	<hr/>
Ialt	439

- 11 Om Christian IV's møntpolitik, se:
Kirsten Bendixen: Sølvskatten fra Balle og Christian IV's Møntpolitik (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1973, trykt 1975).
- 12 *Henning Paulsen: Sophie Brahes Regnskabsbog 1627-40 (Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur 1955).*
- 13 *Anne Jacobsen og Otto Mørkholm: Danske Guldmøntfund fra Middelalderen (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1966).*
- 14 „Skatten fra Havet“.
109 engelske nobler (hele, halve og kvarte) + 1 lybsk gylden fundet ved et vrage, se:
(Nationalmuseets Arbejdsmark 1976, s. 183-85, Ole Crumlin-Pedersen og Jørgen Steen Jensen).
- 15 Om mønter som kilder, se f. eks.:
Kirsten Bendixen: Mønternes Vidnesbyrd, Numismatik - Arkæologi - Historie (Festskrift til K. G. Kaaber: „Fra Holbæk Amt“ 1976).

Et Kaj Munk minde

Af Carl Gammelgaard Madsen

Da Kaj Munk holdt „jagtgilde“ i Linde missionshus var der lagt op til den helt store forargelse i mange af landets aviser, men hvorledes festen forløb, og hvorfor lindeboerne rejste en mindesten for Kaj Munk på en af egnens smukkeste oldtidsbøje gør en af de personer, som fulgte Kaj Munk og begivenhederne på nærmeste hold, her rede for.

I Linde har det i mange år været almindeligt, at ejere af landbrugsejendomme har overladt jagtretten til missionshuset, hvis bestyrelse så sørgede for samlet udlejning til interesserede jægere.

Da Kaj Munk kom til Vedersø, kom han på gæstebesøg sammen med jægerne her til Linde. Han fik derved så stor lyst til jagten her og kærlighed til naturen, at han erhvervede jagtretten for sig selv. Egnen er også velegnet for naturskere og jægere, da her findes alle naturformer: bakkedrag, engstrækninger, dyrkede marker, plantager, heder og moser. Kaj Munk lejede først jagten for en femårig periode. Det kunne i begyndelsen knibe Kaj Munk at klare skellene, hvilket vanskeliggjordes af dette, at ikke alle ville afstå jagten til missionshuset af forskellige grunde, men efterhånden som tiden gik, svandt denne vanskelighed, og Kaj Munk ordnede sig privat med disse lodsejere, sådan at han fik lov til at skyde genveje eller også fik jagtretten. Få kunne stå sig imod ham, når han opsøgte dem i den anledning og han var velset – med en enkelt undtagelse – af alle.

Da Kaj Munk havde haft jagtretten i fem år fornyedes kontrakten igen for fem år, men nu ville han gerne på en eller anden måde i forbindelse med jagtgiverne for at sige dem tak. Dette havde sin vanskelighed, da det eneste lokale vi havde, var missionshuset, og jagtgilde her voldte både bestyrelsen og Kaj Munk betænkeligheder, som imidlertid blev overvundet af begge parter. Festen vakte stor opmærksomhed. Alle landets aviser bragte meddelelse om den og undlod ikke at fremhæve, at det var et missionshus, festen holdtes i. Indre Missions hovedbestyrelse fik også betænkeligheder og lod forespørge her, hvordan jagt festen var forløbet. Dette fik den referat fra og lod os senere vide, at ingen i bestyrelsen havde noget at indvende.

Festen blev holdt d. 15. marts 1937. Kaj Munk sendte 175 kr. og lod bestyrelsen ordne det fornødne.

Formanden, Peder Skadhede, åbnede festen ved at byde Kaj Munk og frue velkommen som både vært og gæst, og sagde blandt andet, at der var to ord, han gerne ville minde om. Det første var ordet „vær taknemmelige mod hverandre“, og det andet „siger altid Gud og Faderen tak for alle ting“, og videre sagde han, at taknemmelighed mod Gud og mennesker gør lykkelig. Festen her er snart forbi, og jeg ønsker at vi må kunne mindes den med tak.

Derefter talte Kaj Munk. Jeg refererer:

„Jeg vil svare på det velkommen med at sige velkommen. Vi har været taknemmelige for jagten og for festen her. Vi har haft betænkeligheder, men jeg var glad for formandens ord om at være taknemmelige, og i kraft af dette ord holder vi festen. – Jeg er jo ikke missionsmand eller missionspræst, og nogle vil vel sige: „Er det rigtigt med en sådan mand i missionshuset?“, andre vil sige: „Det er politik! Han vil gerne beholde jagten, og så smører han på denne måde!“ Jeg har sat betænkelighederne til side og gennemført tanken. Min taknemmelighed er eneste baggrund for denne fest. Jagten betyder så meget for mig, der har så megen stillesiddende og tænkeræs. Det er godt med gode anstrengende ture, og jeg føler mig hjemme herude. Jeg har gået så længe her, at jeg kender hver plet, og mange steder har et kært minde for mig. Det er smukt her med bakke og eng. Står jeg på en bakketop og ser ud over landskabet, kan jeg blive helt væk og glemme jagten for den skønne udsigt. Jeg tager herud også uden for jagttidene. Når engblommerne dækker engene, og den klare luft åbner den store udsigt med de mange kirker. – Folkene herude går jeg mest udenom. Jeg træffer jo ingen hare mellem benene på dem. Jeg har følt mig velset og er indbudt til mange kopper kaffe. Dette tager jeg sjældent imod, dels fordi jeg selv har kaffe med og dels fordi min hund kan lave ulykker: vælte mælkespande, jage får løse og skræmme høns; men indbydelsen glæder mig. Jeg føler mig bunden til Linde, både af naturen, befolkningen og minderne. Når jeg har gået mig træt og varm, har jeg standset og tænkt: „Jeg er Gud lige så nær her som i en kirke“, og jeg håber, at I bag ploven også har en sådan oplevelse, hvor I får en hilsen fra evigheden gennem lærkens sang og vindens pust. Det er ligesom man møder Guds små profeter, og vi må glæde os over Guds velsignelse og mærker hans nærhed, og vi må takke ham, fordi han er god ved os. – Ud fra mange oplevelser herude føler jeg mig taknemmelig, og har sagt til mig selv: „Jeg vil sige det til de mennesker“. og jeg håber, at vi ikke fortryder festen, som ikke er en jagtfest, men en fest, hvor vi siger tak.“ –

Derefter serveredes kaffen ved de smukt pyntede borde. Efter kaffen talte Kaj Munk igen og sagde: „Jeg vil gerne fortælle noget, der kan interessere og fænge.“ Og så fortalte Kaj Munk om sin barndom og ungdom, som vi kender det fra hans

Kaj Munks sten på Ravnsbjerg syd for Linde mellem Hølstebro og Lemvig.

senere udkomne bøger, og det fængede og fremkaldte stilhed både i salen og i sindene, og folk gik stille hjem, ikke mindst de, der ventede, at missionshuset den aften ville løfte sig på glødende pæle. Vor præst, C. Christensen, sagde ved afslutningen, at selv om Kaj Munk efter egne ord ikke var missionsmand, så havde han ved sine ord den aften drevet mission blandt os.

Da Kaj Munk skulle have jagtretten for de næste fem år, var krigens onde tid over os, men han kom stadig og gik, som han plejede og ønskede igen at samles med jagtgifterne til kaffefest, som blev holdt bag mørklagte ruder. Alle jagtgifterne blev indbudt. Vor gamle degn, Chr. Jensen, som havde et stykke hede, han havde fredet og aflyst al jagt på, fordi han var en lidenskabelig modstander af jagt i enhver form, fik besøg af Kaj Munk og frue, som ikke gav op, inden degnen havde lovet at være med til festen, hvor han havde den ære at have fru Munk til bords, og han lod sig ganske overvinde af den „hæslige jæger“ og den elskværdige frue, selv om han ikke forandrede sit syn på jagt og jægere i almindelighed.

Ved denne fest læste Kaj Munk en del af sit eget værk om Niels Ebbesen, som på dette tidspunkt ikke måtte komme offentlig frem. Det blev en betagende aften. Jeg tillod mig at bemærke, at der var en del i Kaj Munks bøger, som jeg ikke

forstod, og en del som jeg ikke kunne lide; men når Kaj Munk taler og skriver om det danske, så går det lige ind i mit hjerte, hvorfor jeg var meget taknemmelig for aftenen og det, vi hørte. Hertil svarede Kaj Munk, at der intet var hos mig, han ikke kunne lide; men det hang måske sammen med, at han ikke kendte mig, som jeg kendte ham. Dette var sagt i største venlighed, og dagen efter fik jeg et brev fra ham, hvori han og fru en takkede for aftenen, som de begge havde været meget glade for.

Midt i denne periode for jagtretten var der et selskab som ville trænge Kaj Munk ud ved overbud, hvilket ærgrede ham umådelig meget, fordi han mente, at overbudet stammede fra krigspenge, og det var det værste, han vidste. Kaj Munk var imidlertid rede til at forhøje lejen og straks give en kaffefest for at fejre farens lykkelige afværgelse og fortsættelsen af det gode samarbejde. Brevet fra ham herom gemmer jeg endnu. Det var dateret 13/12 1943, og jeg fik det ikke besvaret. Næste gang jeg fik brev fra Vedersø, var det brev med sørgerand med fru Lise Munks tak, fordi vi var med til at hædre hendes mands minde. Jeg kan ikke lade være med her at sige, at Kaj Munks begravelse er det mest gribende, jeg har været med til. Hele kirkegården var dækket med kranser fra hele landet, fine og simple mellem hverandre, men alle givet af samme grund: Sorgen over denne ugering og taknemmelighed for Kaj Munks virke i vort land og villighed til at betale prisen for at kæmpe uforfærdet og med åben pande for land og folk, sandhed og ret. – Da præstevennen, som forrettede jordpåkastelsen, begyndte på „Fader vor“ istemte den tretusind tallige skare bønnen med, og denne korbøn lyder endnu i mine ører, når jeg tænker på den dag.

Kaj Munks død satte ar i mange lindeboeres hjerter, og den dag i dag bliver hans minde æret på den jord, han så gerne gennemvandrede på sine jagtture. På et bakke drag syd for Linde by ligger en bronzealderhøj, som kaldes Ravnsbjerg. På sine jagtture søgte Kaj Munk ofte op på denne høj for at nyde udsigten og sin medbragte madpakke.

Ravnsbjerg hører under gården Østergaard i Linde, og efter Kaj Munks død foreslog Kristine Stougaard fra Stougaard, at der på denne høj blev rejst et minde for Kaj Munk. Forslaget vandt stor tilslutning. Kristine og Johs. Stougaard sammenkaldte til et møde, hvor lektor Gunnar Sandfeld fra Struer talte om Kaj Munk. Mødets overskud og senere frivillige gaver gav dækning for planens gennemførelse i 1948.

På en mark i Birkild blev hentet en to tons tung granitblok, som fik inskriptionen: *Kaj Munk, død den 4. 1. 1944 for sit fædreland. Nogen må ofte sig for andre kan leve.* Stenen blev rejst som overligger til en dysse og afsløret under stor

Et af Kaj Munks sidste breve. Han giver udtryk for sin ærgrelse over, at der er folk, som ved overbud vil trænge ham ud. „Jeg er villig til at give 450 om året og yderligere straks 200 kr. til en fest i missionshuset i ligbed med tidligere til at fejre farens lykkelige afværgelse for vort gode samarbejdes oppør“, skriver han i dette brev til artiklens forfatter.

Vedersø Tpd $\frac{13}{12}$ 1943

Kære Løve Madsen,
 vi er jo mindst 4 Partier i denne Sag;
 den rigtige er jagtgivene. Så er der
 Bebyggelsen. Og mig. Og den smukke
 Herre, der ikke ender sig for ved
 Overbud at give et forbruge sig på
 min gamle jagt.

Tror de, de kan samle den jagt til
 en mig? Jeg tvivler. Jeg tvivler
 endda, om de kan samle den til mig
 for 5⁻ bar.

Men prøv nu på det i falden.
 Så må de jo have det hele skriftligt.
 Folk må skrive under på, at de
 giver deres jagt til Missionshuset
 i et Tidsskrift på 5⁻ bar fra 1 Aug. 1944
 at regne, og at hvis de sælger deres

tilslutning. Sognepræsten, pastor Nissen, holdt mindetalen, hvorefter gårdejer Kr. Jacobsen afslørede stenen.

I Linde lever mindet om Kaj Munk videre, og der kan endnu fortælles morsomme ting om hans færden her, som nu en dag, da Kaj Munk opsøgte os for at betale jagtlejen. Han var den dag meget forslået, fordi hans hund havde væltet ham af cyklen, og det var ikke pæne ord, hunden måtte høre, da han fortalte om tildragelsen. Da Kaj Munk omsider fik tegnebogen frem og skulle finde sedlerne, sad han og rodede rundt i den, lukkede den og sagde: „Nå – der har Lise været – så må det vente til en anden gang!“

Carl Gammelgaard Madsen
Pens. førstelærer, født 1901
Tornager 9, Linde
7500 Holstebro

Omgård - en vestjysk landsby fra vikingetid

EN REDEGØRELSE FOR DE FORTSATTE UNDERSØGELSER I 1976

af Leif Chr. Nielsen

I sidste årbog gjorde forfatteren, der er udgravningsleder for Nationalmuseet og har vikingetidens arkitektur som speciale, rede for de store perspektiver, der rejste sig efter udgravningerne i Grønbjerg. De udgravninger, som skulle afsløre et af de største „enkeltmandsværker“ fra vikingetiden.

I denne artikel fremlægges resultaterne fra den sidste udgravning på stedet, og disse resultater bidrager i høj grad til den revision af vikingetiden, som finder sted i disse år. Efter i mange år af have været overset er Vestjylland for alvor kommet til at spille en rolle i vikingetidens historie.

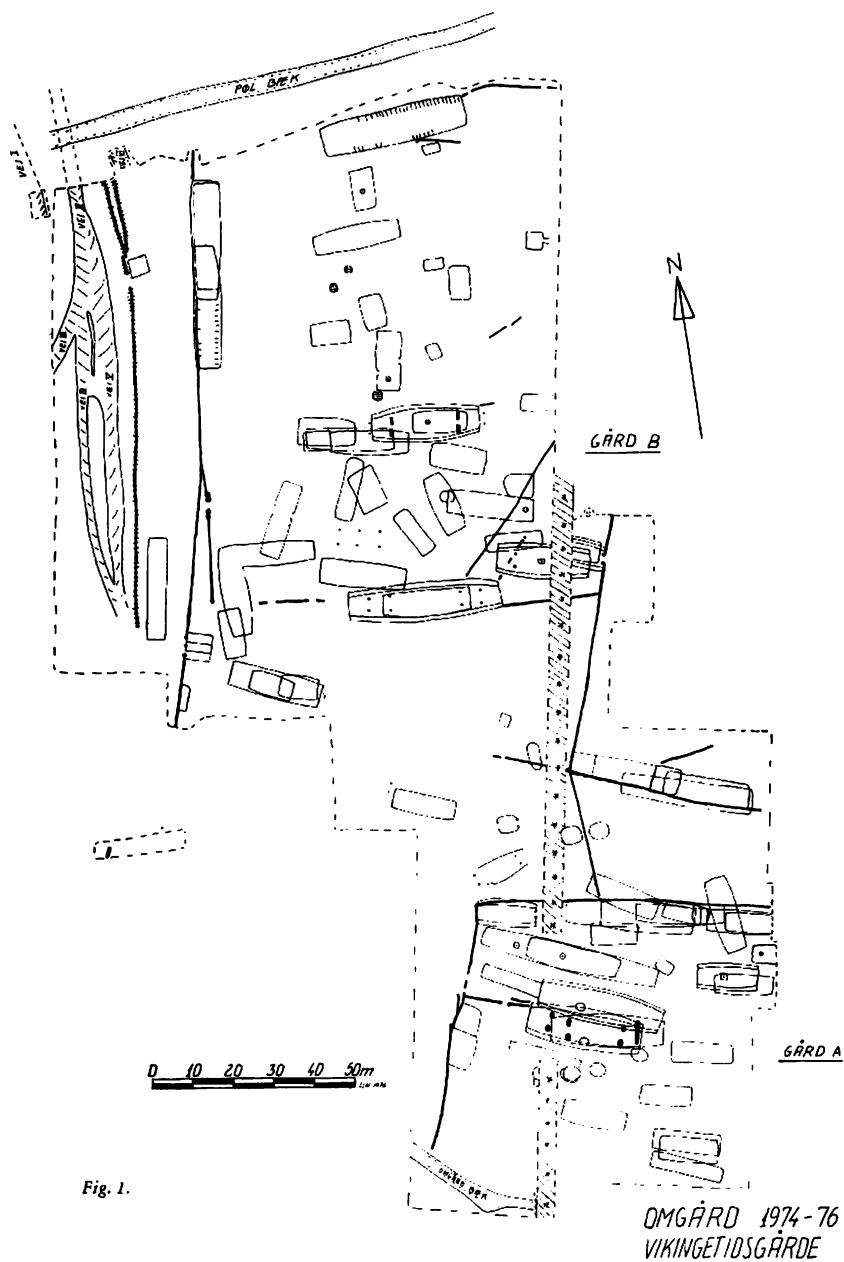
I Hardsyssels Årbog 1976 blev givet en redegørelse for udgravningerne i 1974 og 1975 hos gårdejer Peter Svendsen, Omgård i Grønbjerg.

I maj måned 1976 blev undersøgelserne genoptaget og ligesom de to foregående år forestået under Nationalmuseets 1. afdeling samt bekostet af Det arkæologiske Bopladsudvalg under Statens humanistiske Forskningsråd. Yderligere har Nationalmuseets 8. afdeling medvirket ved pollenbotaniske undersøgelser.¹

Det lykkedes i løbet af sommeren, dels at få den sydlige gårds, der fremover benævnes gård A, vestlige afslutning færdigundersøgt, og dels at få undersøgt en meget stor del af den nordlige gård, der fremover benævnes gård B.

Da vi gik i gang med gård B (fig. 1), anede vi ikke, at gården skulle blive på over 30.000 m², thi vi vidste ikke, at der i det gammeldanske område fandtes så store gårde fra vikingetid. Vi blev klogere, for samme sommer lykkedes det også i Vorbasse at få fat i en meget stor gård,² således at vikingetidige storgårde ikke længere er unikke; men synes at være et gængs element i yngre vikingetids samfundsmønster.

I alt lykkedes det på de tre år at få undersøgt et areal på 33.000 m² uden dog, at det endnu er lykkedes at få undersøgt en gård i sin helhed.

I løbet af sommeren fik vi også fat i to ældre bosættelser fra dels førromersk jernalder periode 1–2 og dels fra yngre romersk jernalder. Til den førromerske jernalder dateres fire hustomter samt et par gruber. Hustomterne lå på den sandede jordbund umiddelbart syd for Pøl bæk. Ud fra fund af knusesten vest for den vestlige udgravningsgrænse må bebyggelsen være endnu større. Hvorvidt den er af landsbykarakter eller blot af spredt karakter kan derfor ikke afgøres.

Til bebyggelsen hører mange ardspor. Disses forløb viste, at den tungere, lerede jordbund var undgået, da de altid brød af ved overgangen til denne jordbund.

De to jernudvindingsovne, der blev omtalt i artiklen fra 1976, er yderligere blevet suppleret med to, hvoraf den ene lå under en husvæg til en hustomt, der synes at høre hjemme i den aller ældste del af den vikingetidige del. Jernudvindingen må derfor dateres til førromersk jernalder eller til yngre romersk jernalder, hvorfra der findes en brønd, en brandgrav (urnegrav) samt spredte skår; men ingen huse.

Den yngre romertids bebyggelse skal muligvis søges øst for den østlige udgravningsgrænse, hvor vi har kendskab til en systematisk anlagt stenlægning med tilhørende stolpehulsrækker. Hustomten er endnu ikke dateret.

Udover disse to ældre bebyggelser er der spredt på pladsen fundet afslag af flint og herunder flækker af slebne økser, således at der en gang i yngre stenalder også har færdedes mennesker på Omgård. På Omgård er altså repræsenteret fire tidsafsnit af forhistorien.

*

I artiklen fra 1976 var jeg inde på en klimændring, som værende årsag til bosættelsens ophør.

I 1976 blev den nordlige del af pladsen ned imod Pøl bæk undersøgt. Det gav gode muligheder for at undersøge mosens, herunder tørvevækstens, forhold til pladsens lavere områder.

Disse undersøgelser er dog langt fra afsluttet, thi det skal bemærkes, at den nuværende bæk løber noget sydligere end den i vikingetiden eksisterende. Området nord for den nuværende bæk er ikke undersøgt. Det er klart, at der i dette område findes rige muligheder for bevaring af trægenstande, så vel som vi må regne med den mulighed, at gamle bæklejer er blevet anvendt som affaldskuler.

I forbindelse med afdækningen af gård B's vestlige palisade var vi på sporet af et sådan bækleje, der havde tjent som affaldskule; men p. gr. a. de komplicerede undersøgelser og den dermed forbundne tidnød måtte arbejdet stoppes, da vi var ved kulens sydlige rand.

Det lille område, der blev undersøgt af den, var imidlertid særdeles rig på træ, der ud fra de talrige hugspåner samt nagler og pløkker af træ at dømme, må skyldes en opfyldning. Det er fristende at se affaldet fra et tømmerværksted kørt ud i bæklejet.

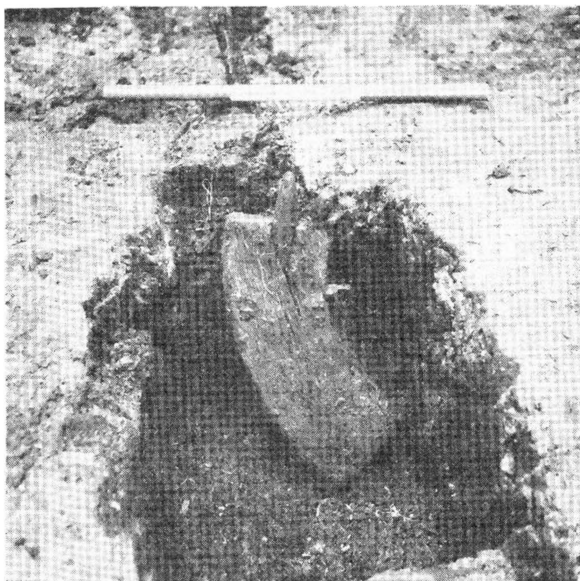

Fig. 2.
Fælg i palisade.
Set fra syd.

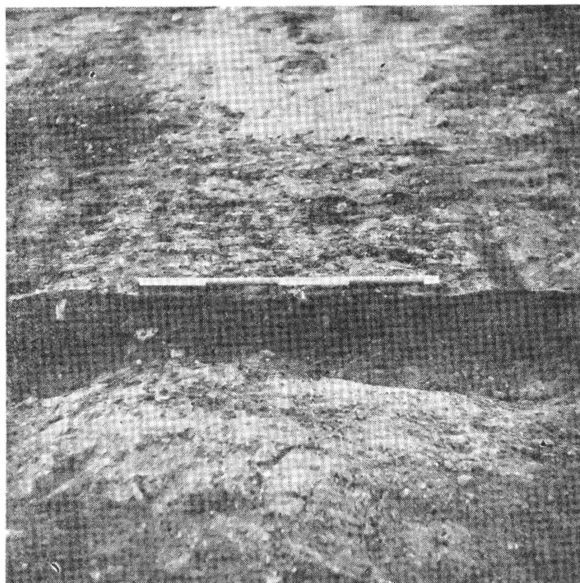
Et andet sted ved Pøl bæk og som ligger op imod 100 m vest for det undersøgte område, fik vi fat i endnu et gammelt bækleje og heri fandtes ikke mindre end en vognaksel af samme type, som på den berømte vogn fra Osebergsbegravningen i Norge³ samt andet forarbejdet træ. Det er i øvrigt den tredje kendte vognaksel fra Omgård.⁴ Alle er bagaksler. I tilgift hertil fandtes $\frac{1}{8}$ af en hjulfælg, der sad i den vestlige palisade (fig. 2). I fælgen sad en knækket eger samt en sammenføjningstap. Den er af samme type som på ovennævnte vogn fra Oseberg.

Ved bækken løb vi noget uventet ind i fem veje foruden den i 1976 omtalte (vej I). Grundet tidnød måtte undersøgelserne også her indskrænkes til nogle få snit i hver vej.

Af de nys undersøgte er de fire (vej II-V) anlagt på fast bund; mens vej I var anlagt på tørv. Den sidste, dvs. vej VI, var også anlagt på tørv.

Den i 1976 omtalte C-14 datering på 820⁵ stammer fra en af de ældre veje, der alle kan karakteriseres som hulveje (fig. 3). Dateringen angiver dog ikke anlægsestidspunkt, thi disse hulvejes trælag ligger ca. $\frac{1}{2}$ meter over deres bund.

Fra den yngste vej, dvs. vej I, findes nu en C-14 datering på 970 ± 100 (kalibreret).⁶ Dateringen er foretaget på en tilspidset pind, således at egen alder kan udelukkes.

*Fig. 3.
Hulvej. De to mørke
striber er hjulspor.
Set fra syd.*

Tørrevæksten må altså være sat ind på vej I's anlæggelsestidspunkt og årsagen til vejflytningen skal formentlig søges i denne tørvetilvækst, hvis årsag naturligvis må søges i en øget fugtighed?

Palisaden (fig. 4) er gravet ned i fast bund; men ikke igennem tørv. Tørven var derimod vokset op omkring palisaden inden den endnu var bortrådnnet.

Med C-14 dateringen på 970 har vi en antydning af, at Fyrkatstilen (se nedenfor) er opstået i første halvdel af 900-tallet, fordi palisaden er anlagt samtidig med den første hal i Fyrkatstil.

Hertil skal også bemærkes, at bygningerne, der er sammenbygget med den vestlige palisade, og som ligger lavt ned imod Pøl bæk, gradvis rykkes tilbage og op på højere og tørrere land.

Et andet sted er et lavt område opfyldt og herpå er så rejst en bygning.

Ved vej I blev ikke konstateret flere vejanlæg oveni hinanden og ej heller blev konstateret nogen reparation. Hertil skal dog tilføjes, at kun vejens østlige del var så uskadt, at vejtype kunne bestemmes. Vejen fortsætter imidlertid nord for Pøl bæk, således at eventuelle flere vejzoner vil kunne fastslås der.

Den nævnte C-14 datering på 970 gælder vej I's anlæggelsestidspunkt, da pinden fandtes i et forstærkningslag under vejbanen og vel og mærke i den østlige uforstyrrede del af vejen.

*Fig. 4. Palisade.
Set fra syd.*

Fra den vestlige palisade samt fra huse bygget sammen med denne er endvidere sendt prøver til dendrokronologisk datering. Herved fås mulighed for en mere præcis datering af palisadens opførelsestidspunkt og dermed også en indsnævring af klimaaendringen samt som vi siden skal se nedenfor også af den såkaldte Fyrkatstil i vikingetidens aristokratiske arkitekturudvikling.

Der findes således flere sammenstemmende resultater, der alle peger i retning af en flytning af bebyggelsen omkring år 1000. Vi har nemlig heller ikke iagttaget en nedgangsfase i byggekunsten. Der er derfor næppe tegn på et erhvervsskift til f. eks. kornavl. Pladsen må være opgivet, fordi der ikke længere var mulighed for at opretholde den økonomiske og sociale position, der var fremvokset i ly af gunstige økonomiske betingelser for kvægopdræt i stor målestok.

Hvis det økonomiske grundlag alene skal søges i Nr. Omme sogn, kan det kun være kvægavl. En sammenligning mellem Trabjerg og Omgård i kornavlsmæssig henseende falder ud til fordel for Trabjerg. Havde begge pladser derfor samme økonomiske grundlag i korn, så burde Trabjerg være langt rigere end Omgård. Men det er ikke tilfældet, dvs. at erhvervet også må have været anderledes på Omgård og her må kvæget komme på tale. For at kvæget kan omsættes i rigdom, skal det imidlertid afsættes, thi både import og arkitekturrigdom på Omgård må være

betalt med noget og det må blive indtægter fra kvæget. Det er den bevidste udveksling mellem by og land, der karakteriserer vikingetiden.

Det skal samtidig bemærkes, at selvom muldfjælspløven først synes til stede i yngre vikingetid, så har det dog været muligt med en ard med jernskær at vende jorden. På Trelleborg er nemlig fundet et jernskær, der har sliddet placeret på den venstre side,⁸ hvilket viser, at arden har været holdt på skrå, således at jorden har kunnet vendes. Den tungere og mere lerede jord ved Trabjerg har derfor også kunnet dyrkes med en ard.

At der også kan have været andre årsager end en klimændring til Omgårds opgivelse kan dog ikke udelukkes; men også disse eventuelle andre årsager må i sidste instans have haft relation til en fortsat opretholdelse af det sociale og økonomiske stade.

*

Efterhånden som arbejdet i øvrigt skred frem på gård B, blev vi slået af den ene overraskelse efter den anden. Det er derfor ikke helt uden grund, at jeg har dristet mig til at udnævne gården til et vikingetidigt herregårdsanlæg, der ganske vist har en nær parallel i Vorbasse;⁹ men dog samtidig er noget anderledes ved sin bygningsmæssige opbygning, der gør, at der kan trækkes paralleller til kongelige paladser i England¹⁰ og Tyskland¹¹ fra nogenlunde samme tid. Hermed skal dog ikke forstås, at gården er et kongeligt palads, selvom muligheden aldrig kan udelukkes, fordi kongemagtens finansielle grundlag på denne tid hvilede på indtægter fra krongods, gejstlige udnævnelser, kongelige retter, f. eks. bødeindtægter, samt indirekte skatter, f. eks. told, broafgifter osv.

En almindelig bondegård er det i al fald ikke. Ved sin opbygning har den i øvrigt også ligheder med middelalderlige træborge.¹²

Det er også uvis, om Omgård som helhed stadig skal betragtes som en landsby, da undersøgelserne har vist, at de to kendte gårde er blevet sammenbygget v. hj. a. hegn. Gårdenes eksakte størrelse kendes heller ikke, således at det indtil videre desværre er umuligt at nå til en forståelse af, hvorledes sammenbygningen skal forstås.

Desværre viste det sig i 1976 næsten umuligt at trække muldjord af på lerjord, hvorfor gård B's østlige grænse ikke kunne undersøges tilstrækkelig. Der kan imidlertid næppe herske tvivl om, at husene A XXVI–XXIX¹³ må høre til gården, da de er påbygget et imod øst gående hegn. Disse huse ligger på hegnets nordside, hvor gård A lå på den sydlige side. Hermed bliver gården langt større end tidligere antaget og skønt den ikke er totalundersøgt, så kan dens udstrækning dog i den seneste fase anslås til mere end 30.000 m². Den bliver herefter et af de største enkeltanlæg, som kendes fra vikingetid. Dens gårdsareal svarer til 8–10 gårde af størrelse som ordinære landsbygårde i Sædding¹⁴ og Trabjerg¹⁵.

I gårdens levetid er blevet opført ca. 50–55 bygninger.

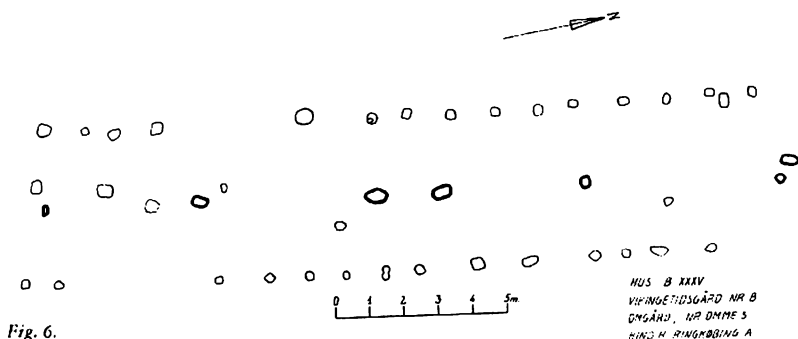
Fig. 5.
Vævevægte i grubehus
nr. 4924.
Set fra nord.

I 1976 blev opstillet fem stadier på gård A. Der blev samtidig med baggrund i stratigrafi og hegn opstillet en udvikling i vikingetidens halbyggeri og med speciel opmærksomhed rettet imod udviklingen fra dobbelte vægstolper, hvor imellem enten har ligget vandrette flade planker (bulvæg) eller stået lodrette flade planker, til stavvægge med lodrette flade planker.

Materialet er med undersøgelserne fra 1976 blevet suppleret og udbygget, således at der nu ligger en langt bedre baggrund for de slutninger, som jeg i 1976 dristede mig til at gøre.

Jeg var da allerede inde på, at gårdene startede uden hegn. Med de forøgede resultater, kan bebyggelsen nu deles op i to landsbyfaser, hvor den ældste, der tilhører 800-tallet og begyndelsen af 900-tallet, er karakteriseret ved manglende hegn samt tilstedeværelse af grubehuse. Denne fase hører altså hjemme i ældre vikingetid. Bygningsmønsteret i denne landsbyfase minder slående om Trabjergs ældre del med grubehuse, Sædding med grubehuse¹⁶ og andre vikingetidige pladser.

Dette mønster må være ført med fra det sted, hvorfra de første beboere kom. Det må derfor have været udviklet i tiden før 800, der kaldes yngre germansk jernalder. Nu har det vist sig, at det yngste landsbystadiums gårdmønster i Vorbasse 4/5 årh. bebyggelse¹⁷ på flere punkter svarer overens med det gårdmønster,

der møder os i ældre vikingetid. Grundenheden i en sådan gård er et evt. flere langhuse, deraf et som beboelse med eventuel stald, samt en tilhørende gruppe grubehuse. Husene med buede langvægge findes sporadisk dels i Vorbasse og dels i Drenghede fra samme tid.¹⁸

I perioden fra 500/550 til ca. 800 sker tilsyneladende ikke de store ændringer i en gårds bygningsmønster. Det skal dog bemærkes, at grubehusene synes at tiltage i antal og på nogle pladser nærmest synes at dominere. Nu skal man dog være forsigtig, thi på sådan grubehus dominerede pladser kan langhusene også tænkes opført på anden måde end den traditionelle højrems- eller sideåskonstruktion med lerklinede vægge.

Den mellemliggende periodes største ændring ligger snarere i, at de buede langvægge ved overgangen til ældre vikingetid er blevet dominerende. At der med typens dominans kan ske mindre ændringer i selve konstruktionen er kun naturligt. Hvad der er årsag til de buede langvægge kan for hallernes vedkommende i yngre vikingetid ligge i ildstedets placering midt i huset; men denne forklaring er ikke nok, thi de buede langvægge findes også i huse uden ildsted og som har tjent andet formål.

Den yngste landsbyfase, der tilhører 900-tallet, er karakteriseret ved manglende grubehuse samt tilstedeværelse af haller og hegn eller palisader.

De aktiviteter, der har været knyttet til grubehusene, er altså blevet opgivet. På Omgård har vi været så heldig at finde en nedbrændt væv (fig. 5) i et grubehus, således at for dette hus findes sikkerhed for en vævshytte. I flere af de andre grubehuse har vi fundet vævsvægte og tenvægte i gulvlagene. Disse genstande må altså være tabt under de aktiviteter, som har fundet sted. Her har vævningen på Omgård spillet en fremtrædende rolle. Vi har ingen tegn på vævning i den yngre landsby, hvorfor man fristes til at tro, at klædet er blevet købt udefra, hvilket også svarer godt overens med det øvrige indtryk af den yngre landsby. Der er altså sket en ændring i det økonomiske og sociale miljø mellem de to landsbyfaser, hvor

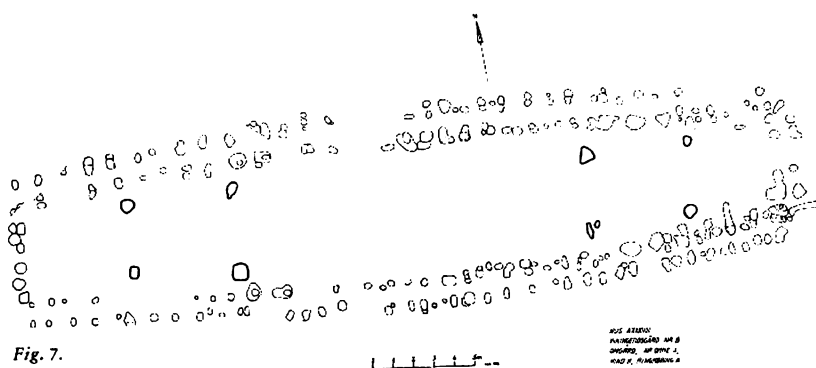

Fig. 7.

man i den aller ældste del var mere selvforsynende; men gradvis går mere og mere over til at importere sine varer udefra.

Hvad der var uklart i 1974-75 er i kraft af de forøgede resultater blevet mere afklaret, da gård B principielt er bygget op på samme måde som gård A's yngre stadier; men grundet hegnene betydeligt klarere. Derfor må der til gårdfaserne på gård A gøres en mindre revision, der dog ikke berører de gjorte konklusioner, thi gårdstadierne er stadig bygget op over stratigrafi og hegn i forbindelse med haller og dertil hørende økonomibygninger (køkkenhuse).

Ændringen for gård A består i, at i S. 3 fjernes IIB og V og til gengæld sættes XIII's levetid også til at omfatte S. 3. Fra samme stadium fjernes vægttype 3 og vægttype 2 tilføres. Ligeledes fjernes hegnet. I S. 2 fjernes XV, der antagelig er en økonomibygning.

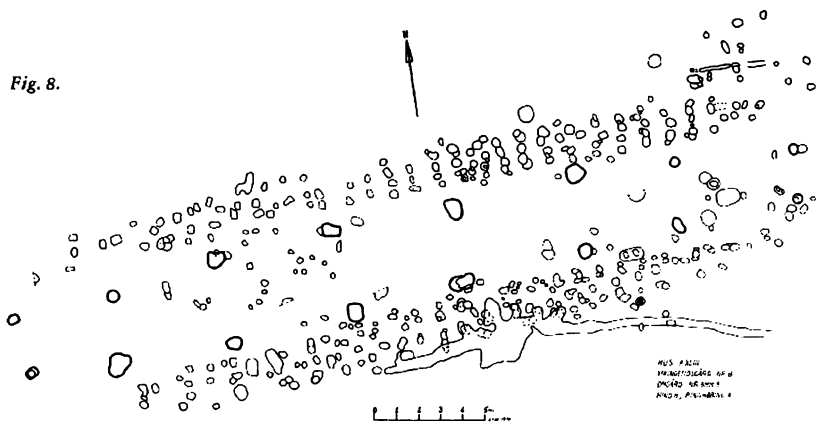
Ændringen skyldes, at S. 3 allerede da den blev opstillet indeholdt ældre og yngre bygninger, som først kunne adskilles ud fra de nye iagttagelser omkring relationen hal-økonomibygning på gård B.

XIII's tilføjelse til S. 3 skyldes, at det er udgravningens mest reparerede bygning, hvor de udvendige skrå støttestolper ser ud til at være en sekundær tilføjelse. Bygningen har således en ældre del uden skrå støttestolper samt en yngre med.

Ændringen bygger også på, at de stratigrafisk ældre bygningers nordside er bedre fundamenteret og dermed bevaret. Det er omvendt i de stratigrafisk yngre huse, hvor sydsiden er bedre fundamenteret og bevaret. Disse iagttagelser, som blev bekræftet i 1976, tyder i påfaldende grad om ændringer i vejr- og vindforhold. Det er i forbindelse hermed interessant at bemærke, at i de romanske kirker har tagværkets sydside ofte været udsat for råd i bjælker og spærender og dermed også reparation.¹⁹

Selvom iagttagelserne endnu ikke er tilstrækkelig gennearbejdede, falder de dog i tråd med den ændring i klimaet, der synes at indtræde et sted i 900-tallet.

Fig. 8.

Vindretningen i den yngre bebyggelse synes ud fra disse forhold at have været vest-sydvest.

Selvom vi endnu mangler mange undersøgelser, vil jeg dog driste mig til at tro, at en klimændring til mere fugtige forhold i en overgangsperiode vil sætte eng- og kærstrækningers ydeevne op, hvorefter den falder brat.

*

På gård B kan i lighed med gård A udskilles en række stadier, nemlig med fuld sikkerhed tre. Den ældste tilhører den ældre landsbyfase uden hegn og med grubehuse. De to yngre tilhører den yngre landsbyfase uden grubehuse samt med hegn og haller.

Da der muligvis findes en ældre bebyggelse fra 800-tallet vil det være mest hensigtsmæssig at begynde med et stadium, der er samtidigt med et stadium på gård A, nemlig S. 3.

S. 3: Langhuse: A XXXIII, A XL, A IL, B I, B X, B XX-XXIV, B XXIX-XXX.
Småhuse: Gr.hus 4924.

Karakteristik: Grubehuse. Ingen haller og hegn.

Landsbyfase: LF 1.

S. 4: Langhuse: A XXXI, A XXXVIII, A XLIII, B XXXII-XXXIII, B XLI, B XLVIII.

Småhuse: Uvis.

Karakteristik: Haller, Primær palisade, palisadeport, Fyrkatstil, Faldgrav.

Landsbyfase: LF 2.

S. 5: Langhuse: A XXVI-XXIX, A XXXII, A XXXVIII, A XLIII, B XXXI,

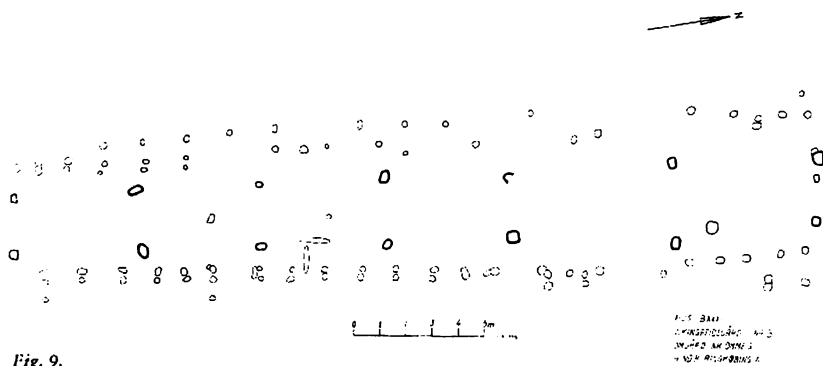

Fig. 9.

B XXXV, B XXXVII-XXXVIII.

Småhuse: Uvis.

Karakteristik: Haller, sekundær palisade, palisadeportbygninger, Trelleborgstil, Faldgrav.

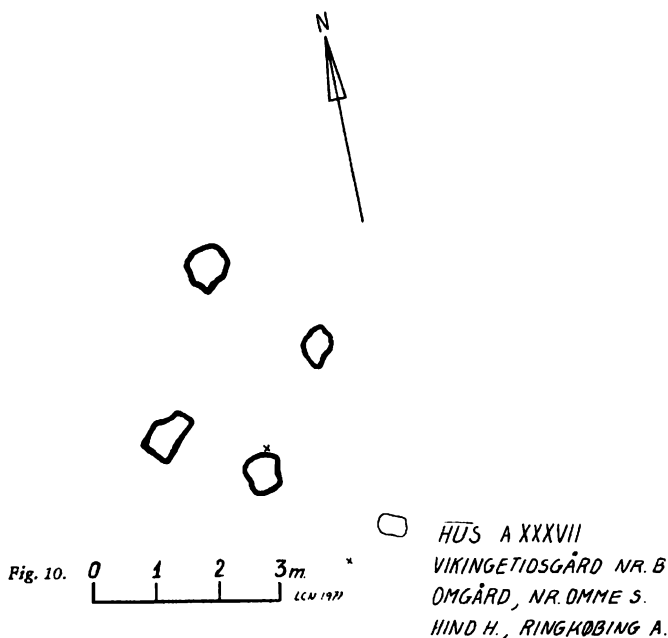
Landsbyfase: LF 2.

De tre stadier er i lighed med gård A opstillet ud fra gårdens centralbygninger, dvs. hal og økonomibyning, som kan sættes i direkte forbindelse med gårdens ejer. De øvrige bygninger er søgt indplaceret ud fra andre stratigrafier, hegn og skøn.

Det største problem ligger i, at det er svært at sige, hvor mange bygninger, der tilhører S. 3 samt måske et par endnu ældre faser. Det er særligt galt i udgravningens sydvestlige hjørne, hvor sommerens tørke hindrede en fjernelse af muldlaget. Der findes i dette område vidnesbyrd om en ældre bebyggelse med hegn, der er ældre end de to yngre gårdfaser. Hegnet synes heller ikke at tilhøre den ældre gårdfase. Det kan derfor ikke udelukkes, at bebyggelsen er blevet flyttet ved overgangen til S. 3 eller at hegnet tilhører den førromerske eller yngre romerske bebyggelse. Vi har i dette område fat i endnu et stykke hegn; men i en søgegrøft. Dette hegn ser ud til at være vikingetidigt.

Det er nemlig umulig alene at bruge bygningstypologiske kriterier, fordi hovedparten af bygningerne er af en så almen, simpel konstruktion, at der kan findes lignende konstruktioner i anvendelse til langt ind i vor tid. Det gælder f. eks. højrembygninger, sideåsbygninger, midtsulebygninger, stritsulebygninger samt en kombination af stritsuler og midtsuler.

Det er i den forbindelse tankevækkende, at der i Faarup, Lødderup sogn på Mors er fremdraget to vikingetidige langhuse, der begge er konstrueret over skiftevis stritsule-midtsule.²⁰ I en artikel fra 1914-16 betegnede Chr. Axel Jensen Salling som værende en „Suleprovinc“, hvor sulerne dels kunne stå på sten og dels

af og til være jordgravede samt at hveranden sule er enkelt og lodretstående (midtsule), medens hvert andet sulesæt dannes af to skråtstillede „stritsuler“. ²¹ Faarup ligger ved den nye Sallingsundbro, dvs. umiddelbart over for Salling eller for at bruge Chr. Axel Jensens ord „Suleprovinzen“.

For dette område er traditionen altså særdeles gammel; men hvor vidt den går længere tilbage end til vikingetid er dog uvis. Stritsuler kendes fra Omgård i flere bygninger; men det er ikke muligt at føre denne tradition tilbage til de ældste gårdstadier.

Som de to tidligere år blev også i 1976 fremdraget et stort antal bygninger og der frenkom samtidig en bedre gårdsplan (fig. 1). ²² Blandt de mange nye bygninger findes også nogle nye konstruktioner. Det gælder f. eks. midtsulebygningen B XXXV (fig. 6), salsbygningen A XXXVIII (fig. 7), de to stalde A XLIII og B XXXI (fig. 8 og 9) samt nogle små bygninger (fig. 10).

Det vigtigste resultat er dog, at der nu findes sikkerhed for, at i den yngre landsbyfase består en gårds centraldel af en hal eller sal samt en dertil hørende økonomibygning og at haller eller salsbygninger med dobbelte vægstolper (vægtype 3) eller den såkaldte Fyrkatstil er ældre end tilsvarende bygninger med stavvægge (vægtype 4 og 5) eller den såkaldte Trelleborgstil. For gård B's vedkom-

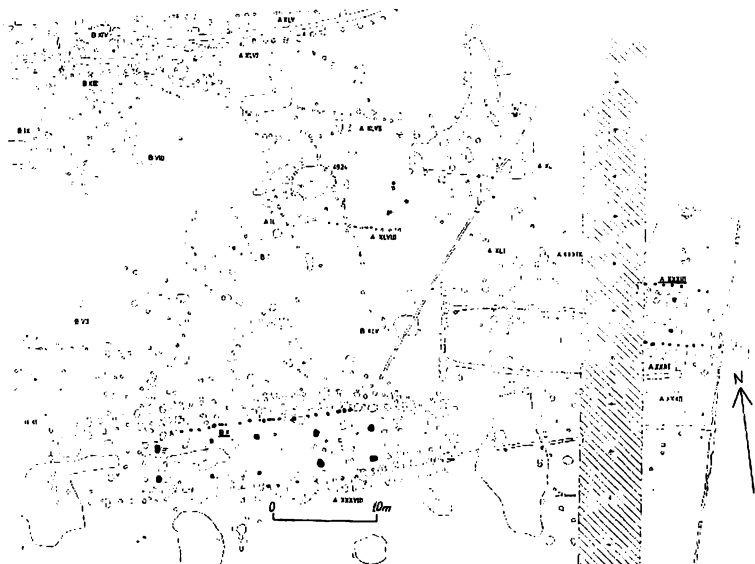

Fig. 11. S. 3.

mende hører måske endnu en bygning til centraldelen, fordi vi har rester af endnu en bygning, der dog ikke er undersøgt tilstrækkelig grundet tørken samt lægnet. Jeg forestiller mig imidlertid, at der til centraldelen også kan høre en sovebygning.

På fig. 11–13 er vist de tre sikre stadier på gård B's centraldel. Den 38,5 m lange og 7 m brede bygning A XXXVIII benævnes salsbygning ud fra den sociale opdeling i hus, hal og sal i Eddakvadet „Sangen om Rig“.²³ Bygningen er den foreløbige eneste af sin art, der er meget nær beslægtet med halkonstruktionen; men ved sin ekstreme længde forsynet med sæt suler i hver ende. Bygningen er ved sine slanke kurver, fine symmetri og den bevidst formede indgrænsning af midtersalen det mest ædle stykke arkitektur, som vikingetiden til dato har givet os.

Det er denne bevidste indgrænsning af midtersalen, som gør, at jeg betegner det arkitektur.

I gårdens centraldel er hele bebyggelsens største indslag af importeret slavisk keramik fundet. Vi finder samtidig her antydning af, at den velbrændte og fine slaviske keramik erstatter de mere robuste og simple importerede klæberstenskar, der har været af stærkt vekslende kvalitet. Det skal også trækkes frem, at i beboelseshusene til gårdens undersætter altid er fundet, når der er fundet noget, simple og ofte plumpe jyske kuglekar; mens den importerede finere vare har været forbeholdt herskabet.

Fig. 12. S. 4.

Der er altså i keramikken tydelig forskel på undersåt og herskab. I den ældre landsbyfase har det ikke været muligt at konstatere et sådan socialt skel i keramikken. Iagttagelsen har værdi, fordi den viser, at man skal være varsom med at datere på keramik uden samtidig at være klar over det sociale og økonomiske miljø, hvori den findes.

Blandt gårdens øvrige bygninger skal de to stalde fremhæves. Den ene er en mindst 37 m lang og 8,5 m bred kvægstald (fig. 8) med plads til 70–80 dyr. Desværre var dens vestende stærkt nedpløjet, således at kun de dybeste huller var bevaret der. Bygningen med båsebredder på ca. 1,0 m i gennemsnit har været repareret gentagne gange, som giver den nogen uklarhed. Tolkningen, som stald, kan dog næppe anfægtes, thi fra bygningens østende løber et hegn imod øst (fig. 14) og ud i engen. Hegnet består af birkepæle i samme dimension som moderne hegnspæle af træ. De står med ca. 20 cm afstand og hver anden pæl er dobbelt. Der kan næppe herske tvivl om, at dette hegn er et kvæghegn, som har haft den funktion dels at lede dyrene ud i engen og samtidig holde dem væk fra gårdspladsen. Hegnet er derfor også af en anden konstruktion end de palisader og hegn, der omgiver begge gårde.

Den anden staldbygning (fig.9) har en længde på 30,5 m og en bredde på 6,5 m samt båsebredder på gennemsnit 1,3 m. Det er altså 30 cm mere end kvægbåsene på Omgård og ligeledes i Vorbasse²⁴ samt 40 cm mere end det halve af dobbeltbåsene i Elisenhof i Eiderstedt i Slesvig.²⁵

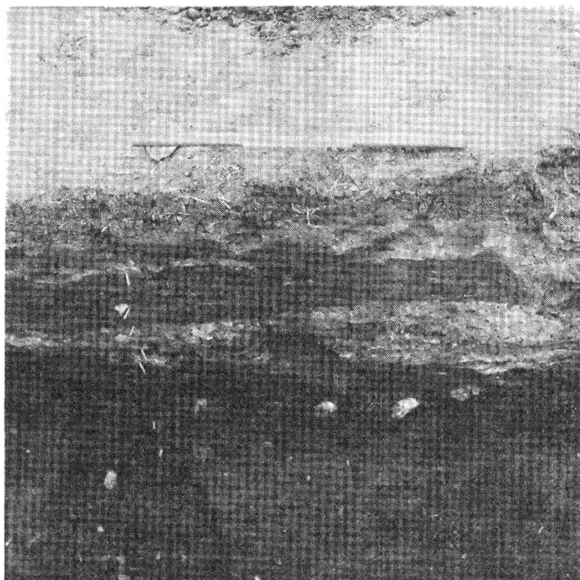
Fig. 13. S. 5.

I Dansk Landbrugs Leksikon fra 1944 opgives 100–110 cm for båse til unge køer, hvilket stemmer godt overens med vore iagttagelser, fordi det samtidig skal bemærkes, at det vikingetidige kvæg var nogenlunde på størrelse med eller lidt mindre end små jerseykøer.²⁶ For tyre og kælvekøer opgives båsene til 135–150 cm. For små heste til 150 cm.²⁷ Vikingetidens heste var på størrelse med store eksemplarer af den nutidige islandske hest.²⁸

Den omtalte bygning kan altså have tjent for tyre, kælvekøer eller heste. Jeg mener selv, at det er forsvarligt at tolke stalden som hestestald, da vi i en anden bygning (A XLVI. Se nedenfor) fandt fragmenter af bronze- eller kobberindlagte stigbøjler, forholdsvis mange hvæssesten, ja! hele lokalitetens største antal hvæssesten kommer fra området ved denne bygning. Hvæssestenene må ud fra deres æstetiske karakter og ikke-opslidthed være tabt under ophold i eller ved denne bygning. Det er næppe efterladenskaber fra en smedie.

Genstandene peger i retning af en særlig funktion og jeg vil pege i retning af et rytteri eller en hird.

Den ovenfor nævnte bygning, A XLVI, er en 26,5 m lang og 7,5 m bred hal i Trelleborgstil og med ildsted i centrum (fig. 15). Bygningen er samtidig med den mulige hestestald samt ejerkvarteret. Gårdens størrelse, dens sociale, økonomiske

*Fig. 14. Kvæghegn.
Stokkene nederst i
billedet. Set fra nord.*

og politiske position gør det ikke urimeligt at se denne hal anvendt i forbindelse med et rytteri eller en hird, som den findes beskrevet i hirdens lov.²⁹

I en sekundær udvidelse af gårdens palisade findes en repareret bygning eller rettere sagt to bygninger oveni hinanden (fig. 16). Disse tolkes som en primær og en sekundær portbygning med porthullerne liggende i selve palisaden. Også i den primære palisade fandtes en meget svær port (fig. 17) med samme slags dybe porthuller, som i de senere portbygninger.

Området ved portbygningerne består af portbygning, palisade af en lidt anden konstruktion end den primære i S. 4, en vest for palisaden liggende og parallel med N-S orienteret midtsulebygning (fig. 6) samt en vest for og parallel med liggende faldgrav med lodrette sider, flad bund og jordbroer, der har gjort den uegnet som dræn. Hvorvidt denne grav har tjent forsvarsmæssige formål eller ikke, skal jeg ikke kunne bestemme; men som dræn er den ikke særlig velegnet, da den ikke kan aflede vand. Dens konstruktion svarer til lignende grave anvendt af vikingerne under Paris' belejring i 885.³⁰

Jeg tror, at palisaden, portbygningen, midtsulebygningen, faldgraven og det vestfor liggende vejsystem skal ses i en helhed, hvor graven måske blot har tjent som hindring for, at vejtrafikken ikke skulle komme ind på gårdens område.

I den nordlige del af gården og op til graven findes endnu en bygning af noget ubestemt karakter. Bygningen ligger imidlertid ud for en stor passage ved graven.

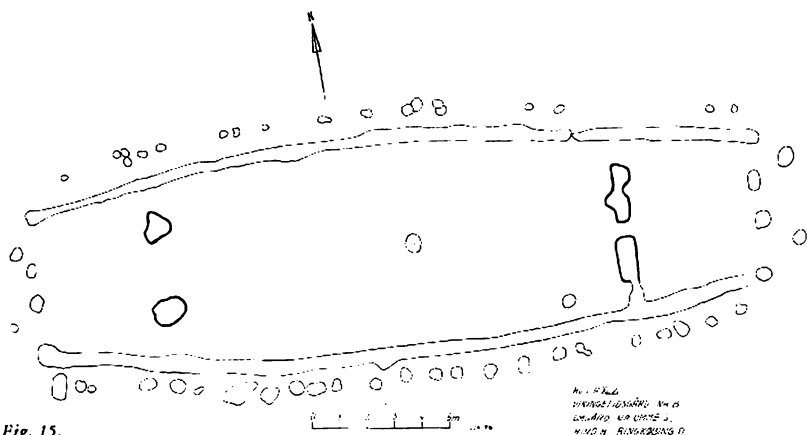

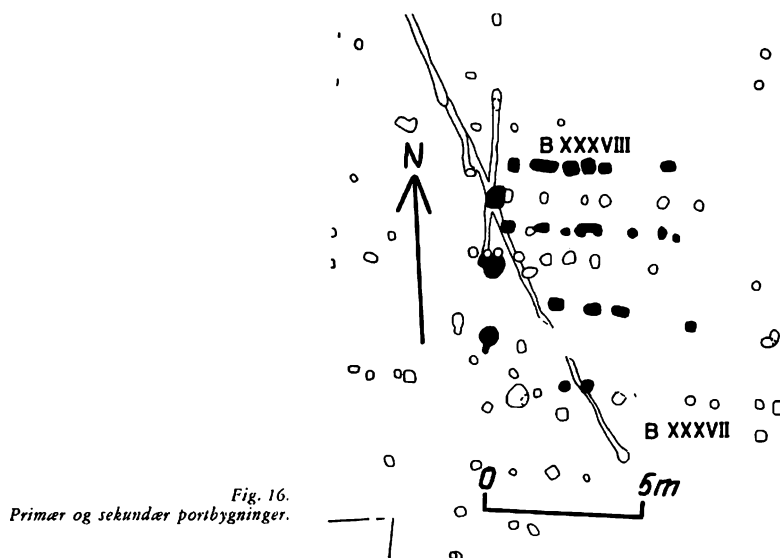
Fig. 15.

Bygningen er blevet nedrevet eller snarere brændt, da der her fandtes en hel del brændt lerklining. Passagen er derefter blevet spærret af en ny faldgrav foran. Fra faldgraven til det foranliggende vejsystem findes et meget stejlt terrænfald, som viser at de ældste veje har løbet i en forholdsvis dyb slugt. Vejene er gradvis blevet hævet ved at der er påkørt det ene læs sand efter det andet samtidig med at vejsporene er blevet forstærket med træ og sten. I disse hjulspor har det været muligt at måle hjulafstanden til ca. 110–120 cm. Efterhånden kom vejene derefter til at løbe på dæmninger, hvorover vi måtte fjerne et over metertykt opfyldslag fra nyere tid. Da imidlertid området har været dyrket i lange tider vil en eventuel vold for længst være borte og skal eventuel søges i laget over vejene i slugten.

Midtsulebygningen og den ovenfor nævnte bygning var de to eneste, som lå mellem palisade og grav. Begge har haft en for os ukendt relation til vejsystemet og måske et forsvarssystem. Det er dog mit håb, at kommende undersøgelser vil kunne afsløre mere omkring disse interessante forhold ved overgangen over mosebassinet. Vi er i al fald bekendt med, at der over selve åen eller bækken har stået en bro, fordi der dels findes træ i den gamle bæk og dels fordi vejen på begge sider ligger så højt i forhold til bækken bund, at tanken om et vadested kan afvises.

Øst for de tidligere nævnte portbygninger findes et trefløjet anlæg, hvoraf to længer er sammenbygget i vinkelform (fig. 18). Imellem de tre længer findes en åben gårdsplads. Hvad dette næsten gårdsagtige anlæg har tjent til, er os ganske uvis. Ud fra dets placering og forhold til andre bygninger og hegn tilhører det gård B's ældste hegnsløse tid og muligvis et stadium før S. 3.

Jeg skal tilføje, at vi har et par lignende trefløjede anlæg med åbne gårdspladser. Det er klart, at der heri ligger nogle problemer, thi det kan jo ikke udelukkes,

at der før herregårdskomplekset opstår, har ligget en del små gårde eller husklynger, der er blevet nedlagt ved herregårdens oprettelse. Kun eventuelle kommende undersøgelser vil kunne afklare mere omkring dette forhold.

Ved Pøl bæk er indenfor gård B's område fundet rester af en vandmølle, der er C-14 dateret til 800 e. Kr.³¹ Dateringen er foretaget på et mellemstykke fra et skovlblad, således at der skal korrigeres for en egen alder. Fra samme sted, hvor skovlbladet er fundet, er imidlertid også fundet keramik, så møllen er helt sikker fra vikingetiden.

Da vandmøller hører med til et herregårdsbillede,³² kan det jo heller ikke undre, at vi finder en sådan på gård B.

Møllen skal muligvis ses i forhold til det eventuelle rytteri, hvis heste må have krævet en anelig mængde malet havre. Den har måske ligefrem været en forudsætning for et større hestehold.

Det er måske i forbindelse med hestens øgede udbredelse og større talrigheid ikke blot som ridedyr; men også som trækdyr, at der sker ændringer i agerbrugets dyrkningsmønster. I modsætning til tidligere, hvor oxen i forbindelse med arden var det dominerende trækdyr, sker der i vikingetiden en ændring i form af muldfjælsplovens indførelse.³³ Oksens vigtigste ernæring kunne hentes på enge, kær eller græsmarker (overdrev). Oxen krævede således ikke, at der blev dyrket bestemte afgrøder for dens ernæring. Hesten kræver derimod en anden ernæring, hvor havren spiller en ganske særlig rolle.

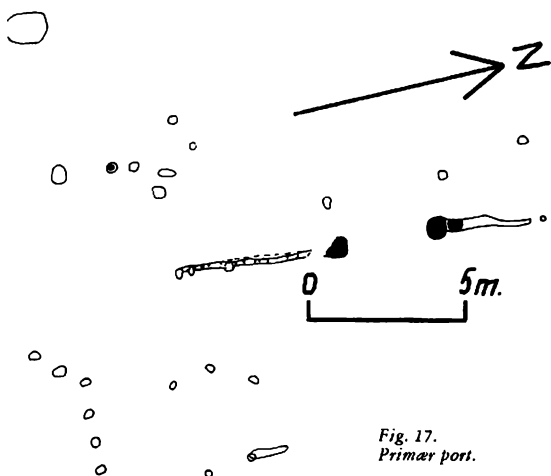

Fig. 17.
Primær port.

Det er klart, at i det øjeblik, at der udover føde til bondefamiliens eget forbrug, også skal dyrkes til træk- og ridedyr, ja! så kræves en ændring i dyrkningsmønstrer, da man udover agre med brødkorn også må have agre med foderkorn. Det er derfor tænkeligt, at sådanne forhold kan have medvirket ved overgangen til trevangsbrug. Ændringen kommer dog ikke alene; men skal ses i forbindelse med by og land, ætsamfundets opløsning og en fremvoksende herremandsstand, fordi de gensidigt påvirker hinanden. Som helhed betragtet medfører ændringerne en frigørelse af arbejdskraft, dog fortrinsvis i de mere traditionelle kornproducerende områder i Nord- og Østdanmark, og en omlægning i landsbyernes egne sociale mønstre. Resultatet heraf bliver en øgning af byerne, et begyndende fæstevæsen, udvidelse af landsbyernes dyrkede område, grundlæggelse af datterlandsbyer og/eller gamle landsbyer opgives og nye grundlægges. Den velkendte vikingetidige dyrkningsekspansion skyldes således ikke en befolkningstilvækst; men skal ses i ovennævnte forhold.

*

Vi har nu set på en række nye resultater og en række konklusioner er allerede gjort.

I sidste artikel fra 1976 dristede jeg mig til, ud fra iagttagelserne på Omgård, at datere Fyrkat og Aggersborg til før 950 og Trelleborg til de to første årtier efter 950.

Jeg skal i den forbindelse nævne, at den relative stratigrafi omkring hallernes arkitektoniske og bygningskonstruktive udvikling var kendt i 1974. Siden er dokumentationen for stilskiftet yderligere blevet udbygget i 1975 og senest i 1976,

hvor hegns-husstratigrafien også kom med. Ud fra iagttagelserne omkring Pøl bæk må dette skift stadig sættes til omkring 950.

Her kan så tilføjes, at dendrokronologiske og C-14 dateringer vil give mere præcise dateringer til en bestemmelse af Fyrkatstilens første optræden på Omgård.

Problemet omkring de naturvidenskabelige dateringer ligger i træets genanvendelse. Omkring palisaden er der gjort iagttagelser, der ikke kan støtte en genanvendelsesteori, da størsteparten var radialt kløvede træstammer, hvor barken stadig var til stede som afskallede flager. Vi må derfor tillægge dateringerne, når de fremkommer, en relativ stor værdi.

Vi har set, at hal og økonomibygning på Omgård er to adskilte bygninger, hvortil muligvis kommer en tredje.

I Vorbasse, som indtil videre er den eneste parallel på hjemlig jord, findes hal og økonomibygning i en og samme bygning.³⁴ Selvom de to pladser ligner hinanden, så findes altså i selve beboelsedelen en forskel, der må være forårsaget af en social lagdeling indenfor det aristokratiske miljø, som begge tilhører.

I 1976 og 1977 udkom to nye bøger omkring Jellingdynastiets oprindelse. Skouvig mener, at Jellingdynastiets residens er flyttet fra et sted i Hardsyssel til Jelling.³⁵ Kroman mener, at Gorm d. Gamle kom fra England.³⁶ Det er jo fristende at give Skouvig ret; men det kan i så fald ikke være fra Omgård, da denne plads først er nedlagt omkring 1000.

Dernæst skal fremhæves, at både Omgård og Vorbasse, der i en konklusion må behandles samlet, har avlsdelen skilt ud som separate bygninger, der enten er fritliggende eller påbygget i hegnene. Det er med fuld sikkerhed første gang i historien, at vi finder dette mønster. Det ser ud til, at være opstået i vikingetid og sandsynligvis i forbindelse med storgårdens opkomst.

Her skal så fremhæves, at efter adskillelsen er den største investering både økonomisk og socialt blevet brugt på beboelseskvarterets bygninger og ikke på avlsbygningerne.

I den vikingetidige del af Elisenhof i Eidersted, der i vikingetiden var en del af Danmark, findes stald og beboelse i den samme bygning.³⁷ Dette mønster er velkendt fra ældre jernalder, hvor beboelsen som regel fandtes i vestenden og stalden i østenden.

I Sædding og Trabjerg er endnu ikke fundet stalde. For Sæddings vedkommende kan husene være særdeles lange, ja! flere omkring 40 m og derover, således at man fristes til at se staldener i nogle af beboelseshusene.

Adskillelsen af beboelseskvarteret fra avlsdelen er det fristende at koble på de to pladser karakter af kvægopdræts- og stormandscentre. De meget lange bygninger i Sædding viser, at det ikke alene kan skyldes praktiske grunde, at der bygges separate avlsbygninger; men at der også må ligge sociale- og prestigemæssige grunde til adskillelsen og det er måske den vigtigste grund.

Adskillelsen giver anledning til en del nye betragtninger, fordi der ved opfø-

Fig. 18. Trefløjet anlæg med 10 sammenbyggede bygninger og en åben gårdsplads.

slen af beboelseskvarteret ikke længere skal tages hensyn til at beboelsesbygningen også skal rumme en stall.

Nu skal beboelseskvarteret kun være ramme om de sociale aktiviteter i de respektive stormandsmiljøer. Det var da også med baggrund heri, at jeg i 1976 opstillede udviklingen i halbyggeriet, thi med at disse bygninger kobles fra avlsdelen, bliver deres konstruktion baseret på andre kriterier end at indgå i selve den landbrugsmæssige produktion, dvs. samtidig også skal tjene som avlsbygning.

Her skal tilføjes, at der også er fundet en hal i Lund;³⁸ men at den samtidig heller ikke berører det her sagte, fordi den dels har en anden vægkonstruktion med fletværk og vel klining og dels fordi den sociale og økonomiske udvikling i Skåne er tidsforskudt i forhold til Vest- og Sydjylland. Hallen i Lund er dateret til omkring 1020.

I det øjeblik, hvor bygningerne opføres alene, som den ydre ramme for gårdfamilien og de til den knyttede sociale aktivitet, ja! så bliver ideerne bag bygningerne selvfølgelig også anderledes. Tendenserne til dernæst at gøre byggeriet til et prestigeprojekt afgøres af de økonomiske muligheder, der i rigt mål har været til stede på Omgård.

Jeg må derfor stadig fastholde, at det iagttagne stilskeft fra Fyrkatstil til Trelleborgstil på Omgård må have videre betydning. Det må derfor også gælde andet stormands- eller kongeligt byggeri, fordi vi befinder os i et socialt miljø, hvor tidens arkitektoniske og konstruktive impulser hurtigt forplantes. Der er næppe grund til at tro, at herremanden på Omgård har siddet med hænderne i skødet. Selvom de arkæologiske vidnesbyrd ikke er tilstrækkelig til at sige, at han har været indblandet i tidens politiske begivenheder, så vil jeg dog mene, at han har været vidende om Jellingkongernes eksistens og de hændelser, som er udgået fra dette kongesæde.

Når hal- og salsbyggeriet på Omgård bedømmes i forhold til pladsens øvrige bygninger, der for det meste er af den simple højrems- eller sideåskonstruktion, så fristes man unægtelig til at tro, at der lejlighedsvis har været indkaldt fremmede bygmestre. Det er måske det, der er årsag til det enestående forhold, at flere bygningsmål (længde og bredde) fra Fyrkats haller findes nedlagt i to haller på Omgård.

De tre kendte borge viser som helhed samme arkitektoniske skift som Omgård. Derfor må jeg også fastholde, at dateringen af stilskeftet til omkring 950 også gælder borgene, da de tilhører samme sociale miljø som Omgård.

Nørlands datering af Trelleborg³⁹ byggede nøgternt på to forhold. Dels en ældre bebyggelse, hvor de ældste oldsager fra omkring 950 passende kunne placeres, og dels på en negativ iagttagelse omkring den ældre bebyggelses stratigrafiske forhold til borgbyggeriet.

Lægges de positive iagttagelser til grund for en datering, så bliver den „ældre“ bebyggelse yngre end selve borgbyggeriet.

Det er nok værd her at erindre, at i et foredrag i Det kgl. Nordiske Oldskriftselskab d. 25. jan. 1938 fremførte Nørlund teorien, at Trelleborg havde været garnisons-plads for Knud d. Stores hird.⁴⁰ Knud regerede fra 1018 til 1035.

Det er denne teori, som Nørlund ikke kunne frigøre sig fra, selvom materialet fra Trelleborg snarere viser handels- og håndværksmæssige aktiviteter end et krigshåndværk.

Da vi er bekendt med krigeriske begivenheder omkring Hedeby, bliver det også let forståelig, at sådanne har fundet sted ved Trelleborg. Spyddene i borgens udevendige voldside viser entydigt et angreb, hvis hensigt må have været en udsletelse eller erobring. Det er derfor højst sandsynlig, at borgens brandspor og massegrave skyldes dette angreb. Efter borgens brand har de overlevende ryddet brandtomten, begravet de døde, rejst nye bygninger og indrettet de nedbrændte porte til håndværksmæssige aktiviteter.

Fyrkat synes først og fremmest dateret ud fra en parallelantagelse,⁴¹ thi de omtalte oldsager giver ikke holdepunkter for en datering til år 1000. De synes snarere at tilhøre tiden før eller omkring 950.⁴²

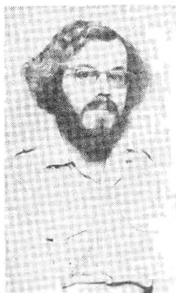
Fyrkat bærer ligesom Trelleborg præg af handels- og håndværksmæssige aktiviteter.⁴³ Lægges disse vidnesbyrd til grund, så bliver billedet snarere et bysamfund og ikke en garnisonslejr.

Borgene synes altså stadig at høre hjemme i en rigssamling; men hvor de snarere har fungeret som kongeligt anlagte befæstede byer end som kaserner eller tvangsborge.⁴⁴

På det tidspunkt, hvor byerne begynder at skyde frem, vil borgene p. gr. a. deres karakter miste deres betydning.

Til sidst skal jeg fremhæve, at skal vi opnå en forståelse af vikingetidens økonomiske og politiske begivenheder, så hjælper det ikke, at der opereres med 100 års intervaller, tværtimod må der en langt snævrere datering til, ellers vil de materielle vidnesbyrd ikke kunne inddrages i den historiske syntese.

Kan iagttagelserne omkring arkitekturens udvikling på Omgård bidrage til en indsnævring af dateringerne, så tror jeg, at meget er vundet på længere sigt.

Leif Chr. Nielsen
Stud. mag., født 1946
Frederik VII's Gade 30^A
2200 København N

- 1 Jeg vil her takke Peter Svendsen, Omgård, og Kristian Nielsen, Grønbjerg, for, at de så venligt har stillet jord til rådighed og udvist stor interesse for arbejdet. Samtidig skal rettes en tak til Arnold Ebbesen, Grønbjerg, for den store arbejdsindsats, der er ydet. Som assistenter har Ditlev Mahler og Finn Ole Nielsen medvirket tillige med mange andre studenter. Til Nr. Ommes beboere rettes en tak for den udviste interesse og store deltagelse under omvisningerne. Til sidst skal rettes en særlig tak til Sigfred og Gudrun Nyborg på Grønbjerg Gl. Skole for deres tilrådestilling af værelser og køkken.
- 2 S. Hvass: Udgravningerne i Vorbasse. Mark og montre, 12. årgang. Esbjerg 1976.
- 3 A. W. Brøgger og H. Shetelig: The viking ships. Oslo 1971.
- 4 To vognaksler opbevares hos Jørgen Engelstoft, Grønbjerg.
- 5 NM I, j.nr. 515/69, sb. 103. Dateringen har nr. K-1538 og siger 820 ± 100 e. Kr. Dateringen er foretaget på en trækølle af samme type, som der kendes endnu to af.
- 6 Datering nr. K-2691. Dateringen siger 930 ± 75 e. Kr. Kalibreret alder 970 e. Kr.
- 7 B. Aaby: Cykliske klimavariationer de sidste 7500 år påvist ved undersøgelser af højmoser og marine transgressioner. Danmarks Geologiske Undersøgelser. Årbog 1974. København 1975; Samme: Klimavariationer og deres betydning for vækst. Kasket nr. 17. Esbjerg 1975.
- 8 P. V. Glob: Ard og plov i Nordens Oldtid. Jysk arkæologisk Selskabs Skrifter B. I. Aarhus 1951.
- 9 Se note 2. Også mundtlig meddelelse fra udgraveren S. Hvass.
- 10 D. M. Wilson (ed.): The Archaeology of Anglo-Saxon England. London 1976.
- 11 R. v. Uslar: Studien zu frühgeschichtlichen Befestigungen. Beihefte der Bonner Jahrbücher, Bd. 11. Köln 1964; P. Grimm: The royal palace at Tilleda, Kr. Sangerhausen, D. D. R.: Excavations from 1935–1966. Medieval Archaeology. Vol. 12. London 1969.
- 12 H. Langberg: Danmarks bygningskultur I. København 1955.
- 13 Alle husnumre fra artiklen i 1976 har fået tilføjet et A foran nummeret.
- 14 Udgravningsplan venligst stillet til rådighed af udgraveren Ingrid Stoumann. Tolkingen som gårdsanlæg er min egen.
- 15 Udgravningsplan venligst stillet til rådighed af udgraveren Lise Bender Jørgensen. Tolkingen er også her for egen regning.
- 16 Se note 14 og 15.
- 17 Se note 2.
- 18 O. Voss: Drenghed. Arkæologisk ABC. København 1972.
- 19 E. Møller: Romerske Tagkonstruktioner. Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1953. København 1953.
- 20 S. Nielsen: En vikingetidslandby på Mors. MIV 6. Viborg 1977.
- 21 C. A. Jensen: Stolper og Suler. Nogle Synspunkter for dansk Tømmerbygningens Historie. Fortid og Nutid, 1. bind. København 1914–16.
- 22 Af praktiske grunde må læseren nøjes med en skematiseret oversigtsplan. På planen er ikke alle bygninger afsat, fordi der nogen steder ligger så mange oveni hinanden, at det vil sløre overskueligheden. Alle vægtyper er afbildet med streg. Findes der skræstolper, så er disse markeret med en parallellebende streg. Kun ved haller- og salsbygninger er de tagbærende stolper markeret.
- 23 Den ældre Eddas gudesange. Oversat af K. Gjellerup. København 1973.
- 24 Se note 9.
- 25 A. Bantelmann: Die frühgeschichtliche Marschensiedlung beim Eisenhof in Eiderstedt. Bd. I. Frankfurt a/Main 1975.
- 26 M. Degerbøl: Dyreknogeter fra Trelleborg. I P. Nørlund: Trelleborg. Nordiske Fortidsminder. IV. bind, 1. Hefte. København 1948; U. Møhl: Et knoglemateriale fra vikingetid og middelalder i Århus. I H. H. Andersen, P. J. Crabb og H. J. Madsen: Århus Søndervold. Jysk arkæologisk selskabs skrifter. Bd. IX. Århus 1971.
- 27 Dansk Landbrugs Leksikon. II. Bd. Odense 1944.
- 28 Se note 26.
- 29 M. Cl. Gertz (oversætter): Sven Aggesøns historiske skrifter. København 1967.
- 30 Fr. Funck-Brentano: Frankrigs Oprindelse. København 1926.
- 31 Datering nr. K-2692. Den siger 790 ± 95 e. Kr. Kalibreret alder 800 e. Kr. Alle C-14 dateringer er venligst meddelt af H. Tauber, C-14 laboratoriet.

- 32 V. Lorenzen: Bidrag til vore Herregårdes ældste Historie. Studier over Herregårdsvoldsteder i Svendborg Amts fire fynske Herreder. Fortid og Nutid. I. bind. København 1914-16.
- 33 E. L. Nielsen: De byarkæologiske undersøgelser i Viborg. I H. M. Jansen (red.): Arkæologi og naturvidenskab. Rapport fra det byarkæologiske seminar på Odense Universitet 3.-4. maj 1974. Odense 1975; T. Ohlsson: Vikingatid och medeltid i Löddeköpinge. Ale. Nr. 1. Kristiansstad 1973.
- 34 Se note 9.
- 35 N. C. Skovvig: Hardekud I og Hardsyssel. Jellingdynastiets oprindelse. Herning 1977.
- 36 E. Kroman: Det danske Rige i den ældre Vikingetid. København 1976.
- 37 Se note 25.
- 38 A. Andrén: Stadsbilden. Särtryck ur Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. Lund 1976.
- 39) P. Nørlund: Trelleborg. Nordiske Fortidsminder. IV. bind, 1. Hefte. København 1948.
- 40 „Laa Knud den Stores Hird i Garnison paa Trelleborg?“ Referat af „bene“ i Berlingske Tidende onsdag 26. januar 1938.
- 41 O. Olsen: Trelleborg-problemer. De danske vikingeborge og deres historiske baggrund. Scandia. Bd. 28. Lund 1962.
- 42 E. Roesdahl og J. Nordquist: De døde fra Fyrkat. Nationalmuseets Arbejdsmark. København 1971; E. Roesdahl: A forgotten casket hinge from the burial chamber at Jelling. Mediaeval Scandinavia. 8. Odense 1975.
- 43 E. Roesdahl: Livet på Fyrkat. Skalk nr. 2. Århus 1969.
- 44 T. E. Christiansen: Træningslejr eller tvangsborg. Kuml 1970. København 1971.

Husflid i Velling

Af Cbr. Andersen

Husflidsbevægelsen, den folkelige bevægelse, som efter inspiration fra højskolen organiseredes i 1870-erne, er så godt som ubeskrevet, endskønt den lokalt har haft endog meget stor betydning. Hvorledes bevægelsen kom til udtryk i et lille vestjysk samfund, om de bygninger og personer, som blev knyttet dertil fortælles i denne artikel, hvis forfatter selv har virket som lærer ved husflidsskolerne.

Husflidsbevægelsen havde som så mange andre folkelige bevægelser rødder tilbage i højskolen, men det at beskæftige sig med husflid under forskellige former går meget længere tilbage. På landsbasis organiseredes husfliden under lederskab af læreren Niels Christian Rom allerede i 1870-erne. Hvornår det begyndte som klub eller forening her i Velling ved jeg ikke, men det ligger sikkert tilbage før år 1900.

I Velling er der holdt husflid mange steder, inden husflidsforeningen fik eget lokale, f. eks. ved jeg, at der er holdt husflid i Nygaard, Meldgaard og hos Anders Aarup og Thomas Madsen. Det første selvstændige husflidslokale var i et halvtag, der var bygget til sydgavlen af det gamle forsamlingshus ved Vesttarp skole. Det var Knud Bonde Jacobsen i Dalgaard, der forærede foreningen dette tilholdssted.

De første ledere, jeg har hørt tale om, var Kr. Kirk og Ivar Kolding. Så kom Thomas Madsen, der ledede drengene om eftermiddagen fra kl. 15 til kl. 17.30 og de voksne om aftenen. Jeg kan forstå, at han ledede husfliden en del år. Efter ham kom Niels Kr. Iversen, som kaldtes „æ lille snedker“. Han var også leder en årrække.

Omkring 1922 var min far, Kjeld Andersen, leder et enkelt år, men han var vist ikke egnet som husflidslærer, for han lagde for stor vægt på resultatet. I stedet for at lære eleverne selv at klare opgaverne lavede han alt for meget for dem. Når han skulle derhen, havde han en trillebør med, og var der så noget i aftenens løb, der ikke blev lavet pænt nok, tog han det på trillebøren med hjem på værkstedet og rettede på skavankerne. Næste dag blev tingene taget med retur, og eleverne kunne fortsætte, og skete det, at de tog for voldsomt fat eller greb problemerne forkert an, så kunne far godt sige: „Åh – lad det hellere være, og lad mig lave det!“ Problemet har sikkert været det samme, da jeg selv blev lærer, for det var ikke altid de dygtigste, der valgte de største opgaver.

Der var dengang mange bygsting, man kunne lave. Der var hovedsagelig tale

Tomrermester Kjeld Andersen, fotograferet på den tid, hvor han virkede som husflidslærer, i beg. af 1920-erne.

om træarbejde, men også lidt kurvemagerarbejde. Der blev lavet foderkasser, vaskebænke, støvleknægte, skrin, hjulbør m. v. Som bødkerarbejde blev der lavet mange opvaskebaljer, for det var dengang almindeligt med baljer af træ. Der blev også lavet svineøser. Det var en lille bøtte med en særlig lang stav, der udgjorde håndtaget.

Efter min far holdt op som leder af husflidsundervisningen blev min bror Anders Andersen leder.

Vinterens arbejde sluttedes med udstilling med tombola, kaffebord og underholdning. Det var en tradition, at det holdtes 2. påskedag. Ringkøbing Amts Dagblad fra 3. maj 1906 refererer forløbet af en fest, som ikke adskiller sig stort fra, hvad jeg selv husker fra mine drengeår:

„Velling Husflidsskole.

2. Paaskedag holdtes som sædvanlig Udstilling med Tombola i Forsamlingshuset, mange var mødt op for at se, hvad der var præsteret, og for at støtte den gode Sag. Det var hovedsagelig Brugsgenstande, der var lavet, mest Træarbejde men ogsaa Kurve- og Børstenbinderarbejde. Der var til Tombolaen 183 Numre til en værdi af 252 Kr. foruden hvad der var lavet til Brug i Hjemmene. Af 53 Medlemmer havde 26 udstillet, og 15, for det meste ældre Mænd, havde lavet til eget Forbrug i Hjemmet, 12 har indmeldt sig i Foreningen til Opmuntring for de Unge, og for at støtte Sagen. Aarskontingent 1,50 Kr., for ukonfirmerede det halve.

For Vejlængdens Skyld har der sidste Vinter været arbejdet paa to Steder i Sognet, idet der har været afgivet det ene Sted vederlagsfri Lokale, ligesom ogsaa Læreren har undervist gratis, for at skaane en Del Medlemmer for at gaa den lange Vej. Der har været arbejdet to Aftener om Ugen paa hver Sted, desuden har de yngste haft en særskilt Aften det ene Sted.

De udstillede Genstande var inddelt i 3 Serier. Da de to var udtrukne i Tombolaen, holdt Lærer Mouridsen Oplæsning, efter først at have fremhævet Betydningen af den Sag, hvormed samledes. Den 3. Serie blev aabnet og Numrene revet bort i Løbet af kort Tid.“

Tombolanumrene var hjemmelavede. Man skar tagrør i passende længde. Sedlerne blev rullet i hånden omkring en strikkepind og derefter sat ind i strået. Når man skulle have dem ud, klemte man på strået, som så sprang med et lille smeld, og man kunne rulle sedlen op og se, om man havde haft heldet med sig.

I 1925 blev Vesttarp skole, forsamlingshuset og husflidsskolen solgt til gård ejer Anton Aarup, der ombyggede det til landbrugsejendom. Sognet stod så uden forsamlingshus og husflidsskole, og det lod ikke til, at sognerådet havde tanke for, hvilket savn det var for husflidsfolkene således at have mistet deres lokale. Arbejdet gik derefter helt i stå.

I 1928 aftalte Jens Stadil Toft og jeg, at vi ville prøve at få noget igang igen. Vi lejede en stue og et køkken hos Inga Orluff for 3 kr. pr. måned, og så skulle vi selv rydde stuen. Blandt meget andet havde hun en del kaniner i en kasse derinde. Selv om hun havde plads nok andre steder, så forlangte hun, at vi skulle sætte dem ind i stuen. Efter hendes ordre blev kasserne stablet tæt op ad kakkellovnen. De, der kender lidt til kaniner, ved, at de afgiver temmelig megen væde, og man skulle jo tro, at der blev et værre svineri, for det dryppede temmelig rask fra kasserne. Men det var nu ikke så galt endda, for i stuen ved den modsatte væg havde hun sengen, og nu traf det sig så heldigt, at gulvet havde fald, så det løb der ind under.

Der blev nu lavet et langt bord og en bænk. En høvlebænk og lidt værktøj var blevet gemt fra den gamle skole. Vi regnede med, at når vi bekendtgjorde, at vi holdt husflid, så kom der nok en 3—4 stykker, så vi kunne have nogle byggeaftener. Men der kom 18 fra 13 til 50 år. Så mange var der ikke plads til i den lille stue, så deltagerne måtte deles i to hold, med det resultat, at jeg måtte derned 4 aftener om ugen for at lede arbejdet — bistået af Jens Stadil. Af pladshensyn måtte vi hovedsageligt lave løvsavs- og billedskærerarbejde. Vi havde en fornøjelig, men også streng vinter dernede. Jeg husker engang, vi skulle have materialer hjem. Jeg trak

slæden ned til fjorden, hvor jeg bandt skøjterne på, og så gik det på isen til Ringkøbing. Her fik jeg affaldstræ på orgelfabrikken og en del træ på tømmerhandlen, og så gik det hjem samme vej.

Økonomien var anstrengt. Der skulle brændsel og petroleum til foruden huslejen, men med 2 kr. fra hver så gik det. Da vi var færdige, var der 1,25 kr. i kassen. Bestyrelsen, som bestod af Jens Stadil Toft, bestemte, at de penge skulle jeg have, jeg havde dog været der 4 aftener om ugen og lagt en del værktøj til.

Året efter henvendte Chr. Toksvig sig til os. Hvis vi ville fortsætte, var han og flere andre villige til at hjælpe os. Det kunne vi ikke af hensyn til vores uddannelse, men vi havde vist, at der var interesse for sagen, og 1930–1934 blev der holdt husflid i Nørby skole med Kr. Nielsen fra Lem som leder.

1935–36 var lærer A. B. Sørensen og Anders K. Andersen ledere. Sørensen fik 50 kr. for undervisning af børnene og 35 kr. for de voksne. Andersen lønnedes af amtet. Undervisningen foregik stadig i Nørby. Efter henstilling fra skolekommissionen og enkelte beboere i Nørby i 1936 om ikke oftere at benytte gymnastik-

salen til husflid, blev det vedtaget at udarbejde en plan over, hvad et nyt husflidslokale ville koste. Derefter indkaldtes til generalforsamling i forsamlingshuset for at se, om der var stemning i sognet for husflidens fremme.

Den 5. sept. 1936 afholdtes mødet, hvor det vedtoges at forsøge at tegne 80 aktier à 50 kr., der skulle betales over 5 år. Huset var af mig anslået til at ville koste 3600 kr. Bestyrelsen var Mads Madsen, Jens Holm, Svend Noe, Anton Sand og Åge B. Sørensen. Den 16. okt. 1936 afholdtes en ny generalforsamling, hvor formanden meddelte, at der var tegnet 73 aktier. Jens Holm tilbød at give grunden i det nordvestlige hjørne af sin mark. Det vedtoges derefter at bygge en ny husflidsskole. Den kom til at koste 3328,95 kr.

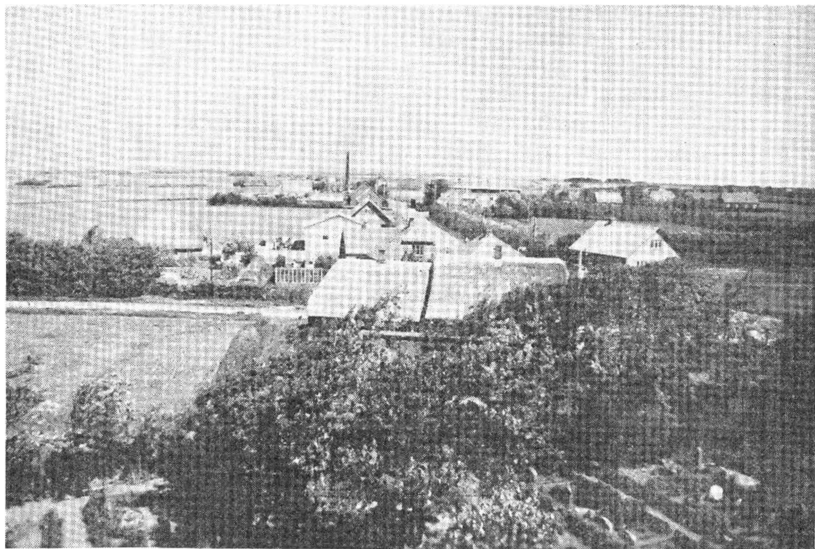
Husfliden i den nye bygning begyndte i januar 1937 med mig som leder. Der deltog 22 voksne og 18 drenge. Lønnen for undervisningen af drengene var 40 kr. for hele vinteren; de undervistes 3 timer hver lørdag. Den næste vinter steg lønnen til 1 kr. i timen. De voksne betalte hver 3 kr. for hele vinteren; de undervistes to aftener om ugen. Lærerlønnen betaltes af amtet. Kommunen ydede 100 kr., og så måtte lederen sørge for, at det kunne balancere.

1938 og 39 mødte der så mange voksne, at det var nødvendigt at dele dem i to hold, så der undervistes 4 aftener om ugen. Der undervistes hovedsageligt i træarbejde, men også i billedskæring, horn og ben samt finering og børstenbinderarbejde. Det var ikke alle, der fik lært eller lavet så meget, men det var aftener, hvor man følte en vis samhørighed, og hvor man samtidig med arbejdet havde det gemytligt.

En gang hver vinter afholdtes der kaffeaftener. Vi lavede kaffe på brændeovnen, og reglen var, at der blev købt 1½ stang wienerbrød pr. mand. Den første stang måtte ikke skæres i stykker, hver skulle spise en stang, på samme måde, som man spiser landgangsbroer. Derefter kunne man tage frit for sig af resten. Hvad der ikke blev spist, lynede man om. En sådan aften blev der ikke bestilt ret meget, men det styrkede sammenholdet. Almindelige aftener var der god interesse for at få noget bestilt. Sædvanligvis kneb det dog med at blive færdig til afslutningen, men så hjalp man hinanden. Vinteren afsluttedes med udstilling og forskellig underholdning.

Efter 14 års forløb blev husflidsarbejdet til overs for mig. Min tømrerforretning krævede al min tid, og jeg måtte holde op som leder. Interessen var efterhånden også aftaget, det var som om, andre ting optog folk. Det var blevet lettere at købe brugsting, og skaberglæden var døende.

Ved et bestyrelsesmøde den 26. nov. 1963 blev det vedtaget at foreslå ved generalforsamlingen at sælge husflidsskolen og værktøjet. Generalforsamlingen vedtog forslaget, og skolen blev solgt til smedemester Jens Stadil Toft for 3000 kr. Auktionen over værktøj og inventar indbragte 992,50 kr. En høvlebænk og noget værktøj blev givet til de gamles hjem. Resultatet blev, at der kunne udbetales 35 kr. pr. aktie, og hermed er husflid i Velling ude af sagaen.

Velling by set fra kirketårnet med husflidsskolen placeret centralt i byen, foran den hvide gavl under mejeriskorstenen. Husflidsskolen blev nedrevet 1964, og der er nu smedeværksted på stedet.

Det var med en vis vemod jeg stoppede. Jeg har haft mange skønne timer med mænd i alle aldre og et godt samarbejde med mange mænd i de skiftende bestyrelser. Det vil føre for vidt at nævne dem alle, men Chr. Toksvig bør dog nævnes, han var kasserer, da vi byggede skolen og fortsatte som kasserer i 5 år, til skolen var betalt.

Der er gode muligheder for beskæftigelse i dag, men den ånd og skaberglæde, der fandtes i de gamle, ofte primitive husflidsskoler, tror jeg er vanskelig at genskabe i de fine og komplette sløjdsale, der findes i dag.

Chr. Andersen
Tømrermester, født 1911
Velling
6950 Ringkøbing

Nye fund fra yngre stenalder fra Skarrild Overby og Lille Hamborg

Af Hans Rostholm

*„Hvad finder I ud af?“ Det spørgsmål lyder ofte til arkæologer i mar-
ken. Det er sjældent, at arkæologen umiddelbart på stedet kan give et
fyldestgørende svar, for fundene må behandles og sammenlignes med
andre fund, før svarene kan gives, men så kan der også dukke over-
raskende svar op. Svar som gør det nødvendigt at flytte hele perioder
for oldtidskulturer, som nu Herning museums udgravninger i Skarrild
Overby og Lille Hamborg i Rind. Det er lederen af disse udgravninger,
der her gør rede for sine resultater.*

Siden 1973 er en stor del af Herning Museums arkæologiske virksomhed foregået i Skarrild Overby i Skarrild sogn, ca. 20 km syd for Herning. Kun i Hernings nærmeste omegn (bl. a. ved Herningsholm, Tjørring, Holing og Lille Hamborg) har museets graveaktivitet været lige så stor. Undersøgelserne i Skarrild Overby har fundet sted inden for et meget begrænset område og har med få undtagelser kun vedrørt en lille del af oldtiden, nemlig jættestuetid eller mellemneolitisk tid, som er yngre stenalders mellemste afsnit og omfatter tidsrummet ca. 3200–2400 f. Kr.

Undersøgelserne i Skarrild Overby har været koncentreret om jættestuetidens 2 store kulturer: tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen. Tragtbægerkulturen er landets første bondekultur og kendes fra yngre stenalders begyndelse (dyssetid); kulturen fortsætter i jættestuetid, hvor den inddeles i 5 perioder, der benævnes I–V, idet per. V er kulturens slutfase. Enkeltgravskulturen viser sig i den sidste del af jættestuetiden og har lave høje med enkeltmandsbegravelser (i modsætning til tragtbægerkulturens normale massebegravelser i dysser og jættestuer). Enkeltgravskulturen er, til dels ud fra gravenes placering i højene, inddelt i 5 perioder, der benævnes ældre og yngre undergravstid, ældre og yngre bundgravstid og over-

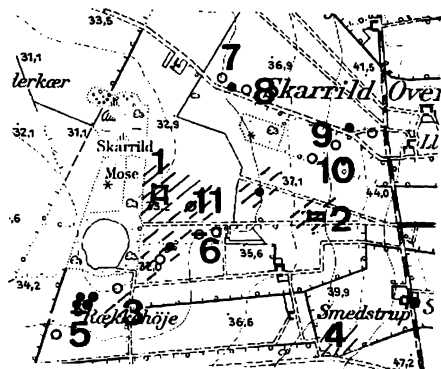

Fig. 1. Undersøelsesområdet ved Skarrild Mose i Skarrild Overby. Nr. 1-4 er bopladser fra tragtbægerkulturen. Nr. 5-11 er grave fra enkeltgravskulturen. Signaturer: Åben cirkel: overpløjet høj. Udfyldt cirkel: fredet gravhøj. Firkant: udgravningsfelt på boplads fra tragtbægerkultur. Skravering: område med boplads (overfladeopsamlinger). Cirkel med vandret strek: høj med bopladsfund fra enkeltgravskultur. Cirkel med skrå strek: høj med bopladsfund fra tragtbægerkultur. Reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse. (A. 717/77). Copyright. Udsnit af 4 cm kort 1114 II NØ.

gravstid. Gravene kan først og fremmest dateres ud fra stridsøkser og lerkar, som af P. V. Glob er inddelt i en række typer med bogstaverne A, B, C etc.¹

Enkeltgravskulturens grave er rigt repræsenteret i Vestjylland, og det må være en naturlig opgave for Herning Museum at bidrage til kulturens fortsatte udforskning. Derimod er tragtbægerkulturen (bortset fra spredte fund af flintøkser) ret sjælden i denne del af landet, således at hver eneste ny grav eller boplads er af interesse. I Skarrild Overby findes en sydvest-nordøst gående høj række, der passerer syd om Skarrild Mose (Fællesmose). På en 3½ km lang strækning, hvoraf en del ses på fig. 1, er registreret 35 gravhøje, og lidt uden for rækken ligger yderligere et antal høje. De fleste af højene er for længst overpløjet og næsten helt forsvundet. I 1894 udgravede Nationalmuseet 3 af højene; den ene indeholdt grave fra enkeltgravskulturen. I 1972 og 1973 udgravede forfatteren for Herning Museum 3 overpløjede høje (nr. 5, 7 og 8 nedenfor), alle med enkeltgrave. Samtidig var foretaget forskellige registreringer i området øst for Skarrild Mose, hvorved det viste sig, at der også var fund fra tragtbægerkulturen, som hidtil ikke havde været repræsenteret her. Der foretoges udgravninger på 2 bopladser fra denne kultur (nr. 1 og 2) og desuden forskellige overfladeopsamlinger (bl. a. nr. 3 og 4).

Herefter blev det hovedopgaven ved de følgende udgravninger at søge at belyse forholdet mellem tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen; det er et af de store problemer i yngre stenalder, både i Danmark og det øvrige Nordeuropa. I en gravhøj øst for Skarrild Mose (nr. 11) lykkedes det for første gang ved en udgravning at datere de 2 kulturer sikkert i forhold til hinanden, idet lagene i denne høj viste, at bopladsmateriale fra tragtbægerkulturens slutning var ældre end en grav fra enkeltgravskulturens første periode. Det svarede ikke til den datering af de 2 kulturer, som almindeligvis findes i den arkæologiske litteratur, først og

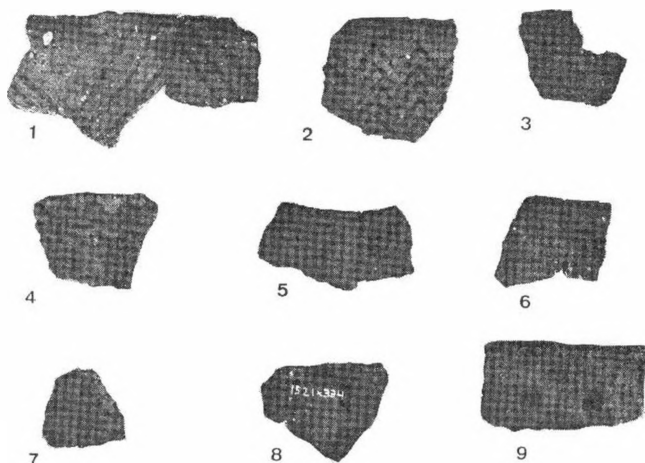

Fig. 2.
Udvalg af skår fra
boplads nr. 1 i
Skarrild Overby.
Tragtbægerkultur.
Ca. 1:3.

fremmest i en række arbejder af C. J. Becker.² Dette resultat var af stor betydning, og det var derfor vigtigt at få det bekræftet ved nye udgravninger. Hertil syntes området ved Skarrild Mose, hvor tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen var repræsenteret på de samme marker, at være velegnet. Men de 3 følgende undersøgelser (nr. 6, 9 og 10) gav ikke resultat på dette punkt.

Ved Pilgård begyndtes i 1974 opsamlinger på Jørgens Niensens marker i et område med mange enkeltgravshøje, der ligger i samme høj række som de foregående og 1½–2 km nordøst for Skarrild Mose. Øst for Pilgård fandtes de 2 kulturer også side om side. En stor, overpløjet gravhøj, som undersøgtes i 1975 og 1976, indeholdt et stort bopladsmateriale fra bl. a. sen tragtbægerkultur, men desværre ingen enkeltgrav, som kunne dateres. Siden er udgravet rester af en boplads fra tragtbægerkultur og af en enkeltgravshøj, og i efteråret 1977 foretages med støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd undersøgelser af 2 enkeltgravshøje.³ Da Pilgård-udgravningerne endnu ikke er afsluttet, skal resultaterne ikke fremlægges i denne omgang.

Der skal nedenfor gives en kort oversigt over nye bopladsfund og gravfund fra jættestuetid i Skarrild Overby. Derefter suppleres disse fund med en enkeltgravshøj fra Lille Hamborg, og til sidst omtales forholdet mellem tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen. Fundpladserne i Skarrild Overby har numrene 1–11 og ses på kortet fig. 1. De forskellige undersøgelser er betalt dels af Herning Museum og dels af Rigsantikvarens (nu Fredningsstyrelsens) fortidsmindeforvaltning.⁴

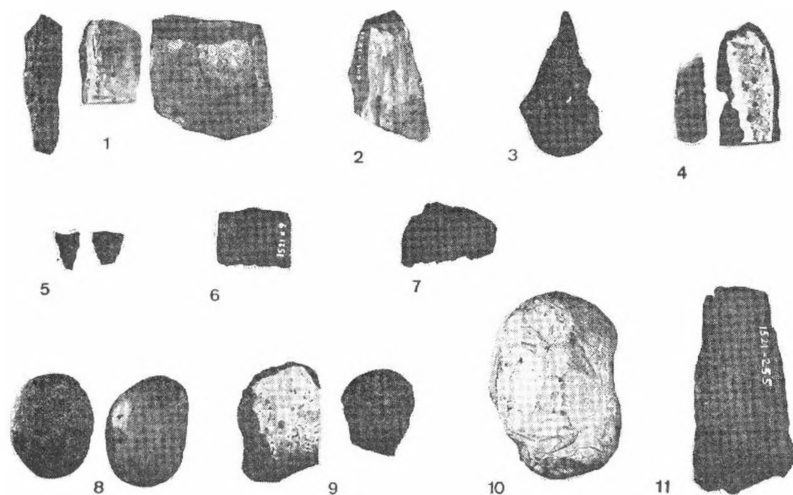

Fig. 3. Udvalg af genstande af flint og sten fra boplads nr. 1 i Skarrild Overby. Tragtbægerkultur. 1: øksefragmenter. 2: øksefragment/blok. 3: bor. 4: flækker. 5: tværpile. 6: fragment af stridsøkse. 7: kniv eller „sav“. 8: slagsten. 9: skræbere. 10: slagsten af tyknakket flintøkse. 11: nakkeende af tyknakket flintøkse. Ca. 1:3.

Bopladsfund fra tragtbægerkulturen i Skarrild Overby

Boplads nr. 1

Ved østsiden af Skarrild Mose er et stort bopladsområde med fund fra tragtbægerkulturen. Det strækker sig ca. 400 m langs med mosen (nord-syd) og når mindst 250 m øst for mosen. Denne plads fandtes i februar 1973 af to museets medarbejdere, Jens Jørgen Kjærgaard og Steen Reinholdt. Siden foretoges en række opsamlinger af overfladefund og i sommeren 1973 udgravedes en del af bopladsen på Egon Lønnes mark.⁵

Der fandtes flere nedgravninger eller gruber, som var op til 2 m i diameter og omkring $\frac{1}{2}$ m dybe. Formodentlig har man opgravet ler fra undergrunden, og hullerne er bagefter fyldt op med jord og affald (flint, skår m. m.). Der var ikke med sikkerhed husrester eller ildsteder; men tilstedeværelsen af henved 1000 små stykker af lerklining, som må stamme fra huse, betyder, at man har boet på denne del af marken. Under pløjelaget fandtes nogle steder et tyndt, gråbrunt muldlag, som var en del af det gamle kulturlag og indeholdt ret mange oldsager. Ellers var det meste af bopladsen (bortset fra de dybe gruber) helt ødelagt ved den moderne pløjning. Som følge heraf lå der mange genstande på markoverfladen og i pløjelaget. Ved at solde pløjelaget på ialt 120 m² af bopladsen fremkom et betydeligt fundmateriale.

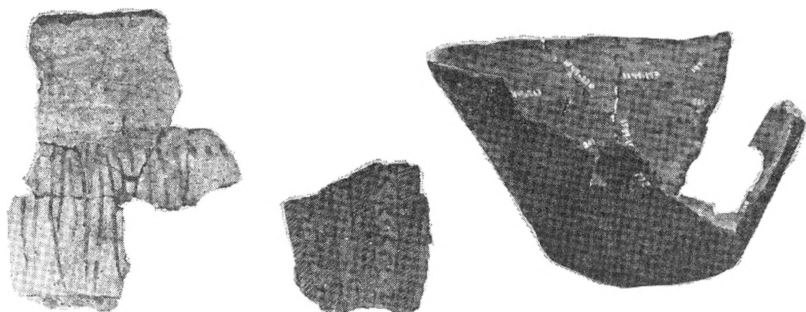

Fig. 4: Ornamenterede skår og lerkar fra boplads nr. 2 i Skarrild Overby. Tragt bægerkultur. De 2 skår er fundet i gruber, lerkarret under et ildsted. Ca. 1:3.

Inden for det ca. 30×30 m store undersøgelsesområde (jfr. fig. 1) blev fundet godt 2200 potteskår, hvoraf ca. 500 (eller ca. 22 %) har ornamentik. På fig. 2 vises et lille udvalg, som især stammer fra de store gruber. Enkelte skår har tydelige aftryk af korn, f. eks. fig. 2,8. Ornamentikken på skårene bestod især af vinkelrækker og smalle lodrette felter, der var skiftevis med og uden ornamentik. Disse skår kan dateres til jættestuetidens periode I. Desuden var der ganske få skår fra periode V, bl. a. fig. 2,9, der har dybe gruber lavet med en finger.

Af flint fandtes 240 stumper af slebne økser (fig. 3,1), 14 bor (fig. 3,3), 50 flækker og flækkestumper (fig. 3,4), 42 pilespidser eller forarbejder til pilespidser (fig. 3,5), 145 skrabere (fig. 3,9), 7 flækkeblokke (fig. 3,2) samt 24 andre stykker med tilhugning (f. eks. 1 kniv eller „sav“, fig. 3,7). De mange øksestumper tyder på, at gamle økser er genanvendt til andre redskaber, antageligt på grund af mangel på god flint. En af blokkene, fig. 3,2, var lavet af en øksestump. Mindst 2 øksefragmenter er fra slutningen af tragt bægerkulturen, dels fig. 3,10, som er anvendt som slagsten, og dels fig. 3,11. Desuden fremkom ved udgravningen godt 14.000 stykker flintaffald samt 60 små slagsten af kvartsit (fig. 3,8), 1 lille stykke rav og 1 fragment af en stridsøkse (fig. 3,6).

Bopladsmaterialet var alt overvejende fra jættestuetidens periode I. Et lille antal fund tilhører dog periode V. Undersøgelsen vedrørte kun en brøkdel af det store bopladsområde, som uden tvivl har rester efter mange forskellige bosættelser. Man har sikkert gentagne gange slået sig ned ved kanten af Skarrild Mose, som formodentlig var en sø i stenalderen.

Boplads nr. 2

Denne boplads ligger ca. 700 m øst for Skarrild Mose på samme mark som boplads nr. 1. Bopladsen fandtes ved en tilfældighed. Kornet på stedet stod højere

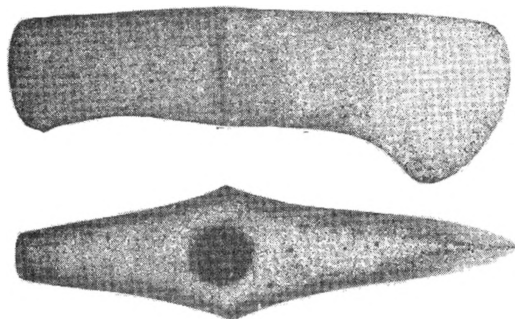

Fig. 5. Gravhøj nr. 5 i Skarrild Overby. Stridsøkse. Enkeltgravskultur. Ca. 2:5.

i smalle striber. En prøvegravning viste, at det antageligt skyldtes naturlige lerstriber i den ellers sandede undergrund; men samtidig opdagedes bopladsen, som udgravedes i efteråret 1973.⁶

Der undersøgte et godt 10×30 m stort område, hvor der blev fundet forskellige fyldskifter, som tegnede sig nogenlunde tydeligt mod det gullige undergrunds-sand. I den vestlige del af udgravningsfeltet var 2 store, uregelmæssige pletter eller flade gruber med mørk fyld; gruberne, der var ca. 4×2 m og 3×2 m store og op til 25 cm dybe, indeholdt enkelte potteskår, men en nærmere tolkning og datering af dem er vanskelig; det kan evt. være gulvlag fra huse.

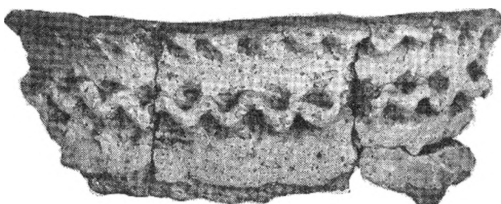
Midt i udgravningsfeltet var en lille grube med skår af mindst 5 lerkar. Mange af disse skår var meget fint ornamenterede; et par af dem ses t.v. på fig. 4. Skårene er fra jættestuetidens periode I, og denne boplads er altså nogenlunde samtidig med hovedparten af materialet fra bopladsen ved østidsen af Skarrild Mose.

I østlige del af feltet udgravedes et 90×70 cm stort ildsted med sort, trækulsholdig fyld. Under ildstedet var anbragt flere lag skår, som alle tilhørte 1 kar, der næsten kunne samles helt, fig. 4 t.h. Karret er uden ornamentik og kan ikke dateres nærmere inden for jættestuetid. Over hele området, bl. a. omkring ildstedet, fremkom spredte stolpehuller samt enkelte små gruber med skår og flint. De ialt godt 30 stolpehuller dannede ikke noget system inden for det undersøgte område, som kun udgør en lille del af bopladsen.

Boplads nr. 3 og 4

En del andre steder i området er foretaget overfladeopsamlinger på bopladser, bl. a. lidt syd for Skarrild Mose (nr. 3) og ca. 700 m sydydøst for mosen (nr. 4). Begge steder er især fundet skraber og stumper af flintøkser, og materialet svarer til de 2 udgravede bopladser. Det bør dog nævnes, at det ud fra de ret dårlige flintredskaber kan være vanskeligt at afgøre, om det er tragtbægerkultur eller enkeltgravskultur.⁷

Fig. 6. Gravhøj nr. 5 i Skarrild Overby. Skår fundet under gravhøjen. Enkeltgravskultur. Ca. 2:5.

Gravfund fra enkeltgravskulturen i Skarrild Overby

Gravhøj nr. 5

På J. Kjærsgaard Madsens mark syd for Skarrild Mose udgravedes i oktober 1972 en lav, overpløjet gravhøj, som lå ved de 4 fredede Rækkehøje. To lærerstuderende, Hans Kjærsgaard og Niels-Gustav Pedersen, havde fundet potteskår i højen og henvendte sig til Herning Museum, som derved kom i gang med undersøgelserne i Skarrild Overby.⁸

Midt i højtømtten fandtes ca. 10 cm under det moderne muldrag en stridsøkse, fig. 5. Den er 19½ cm lang og af Glob's type B, som tilhører enkeltgravskulturens første periode (ældre undergravstid). Lidt derfra lå en flintflække. Omrids af selve graven kunne ikke erkendes, fordi nedsvinger fra pløjelaget havde udvisket fylmgrænserne.

På den gamle markoverflade og i det gamle muldrag under højens sydlige halvdel fremkom mange skår, hvoraf 4 er sammensat til et 20×8 cm stort randparti af et tykvægget forrådskar, fig. 6. Karret har været mindst 25 cm i diameter. Ved randen og 3–4 cm under randen er med fingrene lavet vandrette bølgeulster. Det er bopladskeramik, der ligesom gravgodset er fra enkeltgravskulturen. Lerkar med bølgeulster er ret sjældne.⁹ Skårene fra denne høj lå 3,2 m til 6,0 m fra stridsøksen og må stamme fra en bosættelse på stedet forud for højens opførelse. Fundet viser således, at bopladskeramik med bølgeulster var i brug allerede i enkeltgravskulturens første periode.

Gravhøj nr. 6

I august og september 1975 undersøgtes på Sonja Fjord Thomsens mark øst for Skarrild Mose en overpløjet høj, der var 15 m i diameter og 30 cm i højden.¹⁰ Der fandtes rester af en plankekiste, hvoraf store dele var bevaret som tynde trækulsflager, dels fra de lodrette, indskredne sider og dels fra det nedfaldne låg. Der var store, sammenhængende trækulsstykker på op til 50 cm i længden og fra 3 til 12 mm tykke. Plankekisten ses på fig. 7. Kisten var 260 cm lang, og 45 cm bred

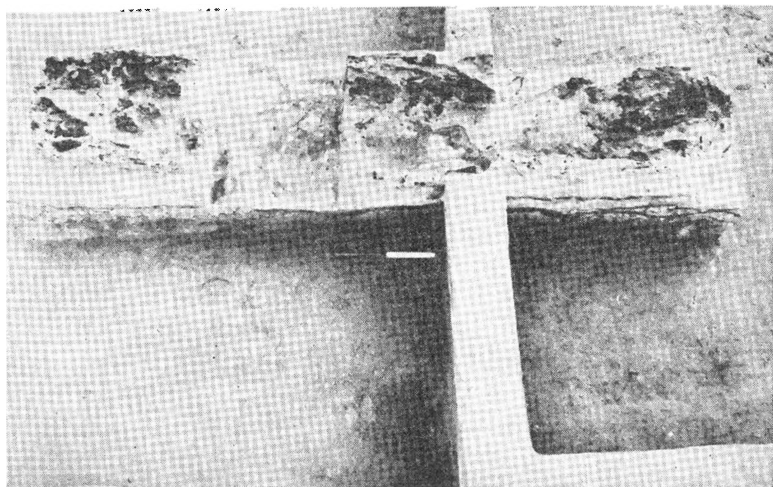

Fig. 7. Gravhøj nr. 6 i Skarrild Overby. Den vest-øst vendte gravkiste, der her ses fra syd, var til dels bevaret som trækul. I vestlige halvdel er graven forstyrret af en moderne nedgravning. Lidt til venstre herfor ligger gravens stridsøkse, som er dækket af trækul fra kisten.

og havde længderetning omtrent vest-øst. Der var ingen spor efter den døde, som må have ligget udstrakt på ryggen i den smalle grav. I vestlige halvdel lå en 15 cm lang stridsøkse af Glob's type G, som daterer graven til enkeltgravskulturens mellemste periode (ældre bundgravstid). To trækulprøver fra kistelåget er C-14 dateret til 2120 og 2030 f. Kr.¹¹

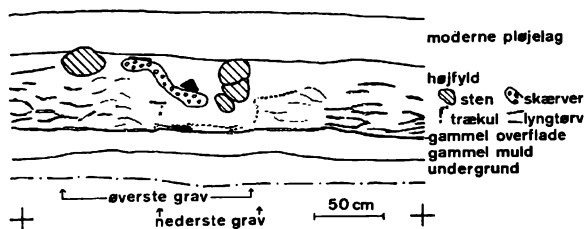
På den gamle markoverflade under højen og i højfylden opsamledes en del flintaffald samt 11 skrabere, 5 stumper af slebne flintøkser, 4 knusesten m. m. Dette materiale tilhører sandsynligvis tragt bægerkulturen (og er en del af den store boplads nr. 1). Under højens sydvestlige kant lå et 13 × 9 cm stort og indtil 2 cm tykt skår med bølgevulst; det er bopladskeramik fra enkeltgravskulturen og svarer helt til skårene fra gravhøj nr. 5 (jfr. fig. 6).

Gravhøj nr. 7

I januar 1973 fandt Hans Kjærsgaard og Niels-Gustav Pedersen opløjede sten og potteskår på toppen af en overpløjet høj på Vilh. Sonnes mark, lidt nordøst for Skarrild Mose og umiddelbart nordvest for en fredet gravhøj ved Mosevej. I højtomten undersøgte i februar 1973 to grave, der lå vest-øst over hinanden.¹²

Den nederste grav var anbragt på den gamle markoverflade. Det var en plankiste, bestående af en træramme med låg. Næsten hele kisten var bevaret som trækulflager på op til 1/2 cm's tykkelse. Graven havde været 270 cm lang, 70–75

Fig. 8. Gravhøj nr. 7 i Skarrild Overby. Lodret profil nord-syd gennem de 2 grave set fra vest.

cm bred og ca. 20 cm høj. I en profil på tværs af graven tegnede trækulsstriber fra plankerne sig tydeligt, fig. 8. Omkring sideplankerne synes først at være opkastet en „vold“, der var ca. 1/2 m bred og havde langt svagere tørvestruktur end den omgivende højfyld. Låget havde ligget på denne „vold“ og nåede mindst 15 cm uden for de lodrette sideplanker. Låget var faldet ned og lå hen over gravens bund; en del skærver fra den øverste grav var kommet ind under trækulslaget, som må være skredet ned i flere omgange. På gravens bund fandtes en 12 1/2 cm lang stridsøkse af Glob's type I, fig. 9 (nederst). Stridsøksen lå med skafthullet lodret, og skaftet kan derfor ikke have været mere end 20 cm langt – hvis øksen overhovedet var skæftet, da den blev anbragt i graven.¹³ Øksen lå på et tyndt lag af gult sand, som fandtes i et lille område i denne del af graven; ellers var gravbunden ikke markeret på nogen måde. Stridsøksen daterer graven til enkeltgravskulturens fjerde periode (yngre bundgravstid).

Den øverste grav lå ca. 50 cm over den gamle markoverflade; den blev formodentlig lavet på toppen af højen, der dækkede den første grav. Graven havde en 40 cm bred stenramme af 10–40 cm store sten. Området inden for stenrammen målte 290 × 80 cm. Bunden bestod af et 5–8 cm tykt lag af rødlig granitskærver. På skærvelaget fandtes i østenden af graven en meget fint forarbejdet, 18 cm lang stridsøkse af Glob's L-type, fig. 9 (øverst). Sydøst herfor fremkom et 10 1/2 cm højt, retvægget lerkar af Glob's type L5, fig. 9. Lerkarret lå ca. 20 cm dybere end øksen, idet karret sammen med skærvelaget og stenrammen i sydlige del af graven var sunket ned i den underste grav, da plankekisten faldt sammen. De ned-sunkne lag ses i profilen fig. 8, hvorpå også placeringen af gravenes oldsager er vist. Den øverste gravs lerkar og stridsøkse tilhører enkeltgravskulturens femte (sidste) periode (overgravstid).

Mod nordøst og øst fandtes rester af en stenkreds ved højens fod, ca. 10 m fra midten af gravene. Højfylden viste meget tydelig tørvestruktur og bestod af grå-sort sand med et tykt, sort vækstlag, som så ud til at vende nedad. Den gamle markoverflade under højen fremtrådte tilsvarende som en sort stribe over grå-sort sand.

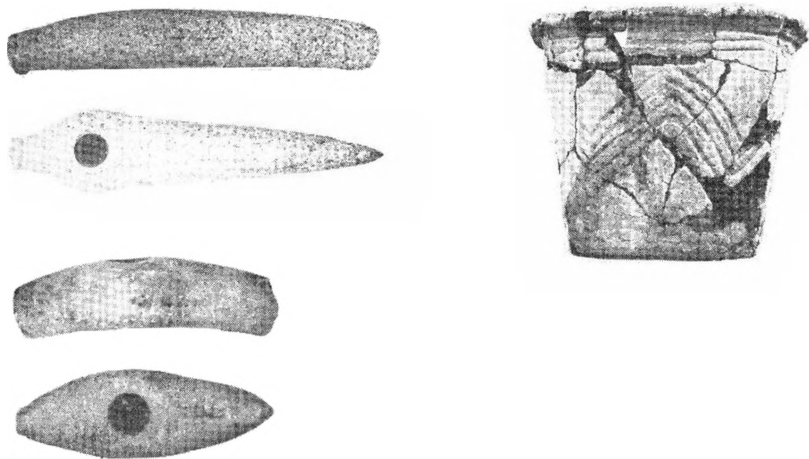

Fig. 9. Gravhøj nr. 7 i Skarrild Overby. Lerkarret og den øverste stridsøkse er fra øverste grav med stenvammen og den nederste stridsøkse er fra kisten, der var bevaret som trækul.
Jfr. fig. 8. Ca. 2:5.

To prøver fra den nederste gravs plankekiste er C-14 dateret til 2060 og 2000 f. Kr. (i gennemsnit 2030 f. Kr.).¹⁴ En prøve, der var udtaget af det sorte vækstlag på markoverfladen under højen og dermed er ældre end den nederste grav, blev C-14 dateret til 2160 f. Kr., hvilket svarer til dateringer fra tidlig enkeltgravskultur. Materiale fra samme prøve blev i 1974 pollenanalyseret af Svend Jørgensen på Nationalmuseet.¹⁵ Ved at undersøge de mikroskopiske pollen eller blomsterstøvkorn i jordprøven var det muligt ud fra de forskellige planters pollenmængde at bestemme plantevækstens sammensætning på det pågældende tidspunkt. Der optaltes ialt 1034 pollen, hvoraf godt halvdelen var af hedelyng. Af Svend Jørgensens rapport kan citeres følgende: „Det vil være mest rimeligt ud fra den særdeles hyppige forekomst af lyngpollen at formode, at det er lyngtørv, og at betydelige arealer af området har været hede. Kornpollen er ikke fundet, men adskillige pollen af *Plantago lanceolata* (Lancet-Vejbred), så det er sandsynligt, at agerbrug har været lidet fremtrædende, mens græsningssarealer har haft et vist omfang.“ Der var altså lyngheder i Vestjylland allerede i yngre stenalder;¹⁶ men der var dog også pollen af el, birk og hassel, som kan have vokset i den fugtige lavning, hvor nu Skarrild Mose findes. Pollenanalysen bekræfter den almindelige opfattelse, at kvægavl havde større betydning hos enkeltgravsfolket end dyrkning af korn.¹⁷

Der blev også foretaget pollenanalyser af 2 andre prøver fra denne høj. En prøve fra den sorte stribe i højfyldens tørv viste omtrent det samme som prøven

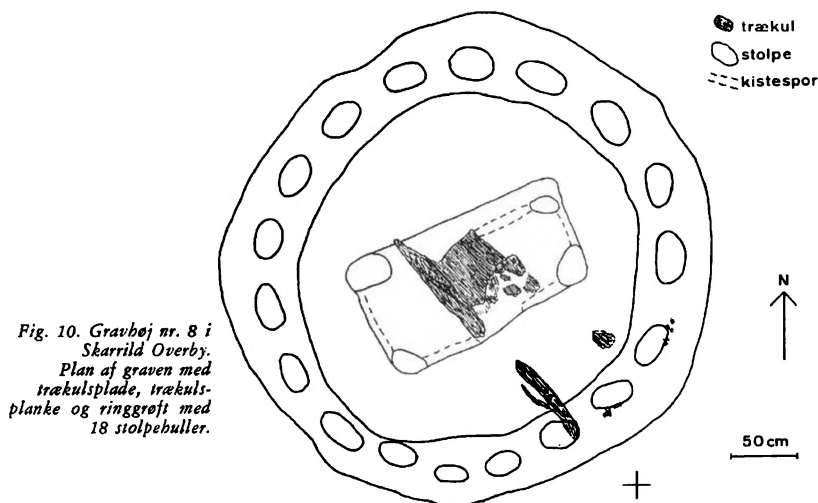

Fig. 10. Gravhøj nr. 8 i Skarrild Overby. Plan af graven med trækulsplade, trækulsplanke og ringgrøft med 18 stolpehuller.

fra muldlaget, dog med langt færre lyngpollen, mens en prøve fra det gråsorte sand i højfylden var uden spor af kulturplanter og synes at tilhøre et tidspunkt, der ligger før agerbrug og kvægavl nåede frem til området.

Gravhøj nr. 8

På samme mark som foregående og lidt øst for den fredede gravhøj undersøgtes i marts 1973 en helt nedpløjet høj, der fremtrådte som en lys plet. På markoverfladen lå brændte knogler og trækulsstykker.¹⁸

Lige under pløjelaget viste sig fyldskifter fra en enkeltgrav med omgivende ringgrøft, fig. 10. Selve graven lå i en lille nedgravning, der var ca. 170 cm lang, 90 cm bred og 40 cm dyb. Heri havde stået en næsten lige så stor kiste, hvis hjørnestolper og sideplanker fremtrådte som mørk fyld. På bunden af graven lå i østenden 2 små ravperler; den døde er formodentlig en kvinde. Graven kan ikke dateres nøjagtigt ud fra ravperlerne, men gravtypen tilhører den ældste del af enkeltgravskulturen.

Omkring graven fandtes en ringgrøft, der var $3\frac{1}{2}$ m i diameter, 70–80 cm dyb og ca. 40 cm bred ved bunden. I den lyse fyld i grøften sås 18 mørkere pletter, der var 40×25 cm i tværmål og nærmest ovale, fig. 10. Det er rester af stolper eller snarere planker, som har stået omkring graven i en cirkel på ca. 3,0 m i diameter. Den mørke fyld gik helt ned til bunden af ringgrøften. Plankerne og mellemrummene mellem dem var omtrent lige store. Over graven lå en lang planke

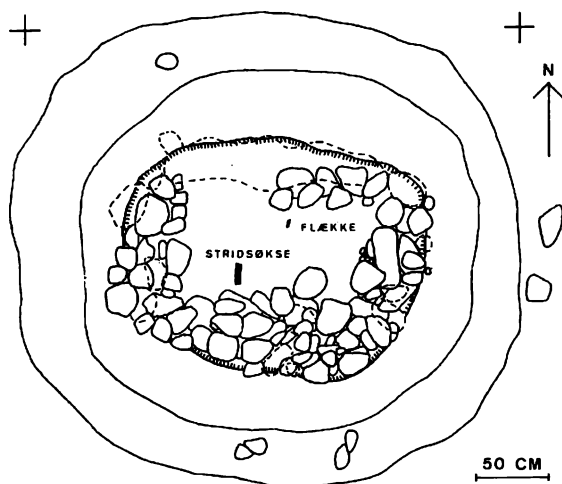

Fig. 11. Grav nr. 9 i Skarrild Overby. Plan af graven med stenramme, stridsøkse og flække.

af trækul; den var 15–20 cm bred og 2,0 m lang, men ødelagt omtrent midtpå. Trækullet gik til et af hullerne i ringgrøften og fortsatte ca. 15 cm ned i hullet. Det må være rester af en af de 18 planker, som altså har været mindst 2 m høje. Midt i anlægget fandtes over graven og lidt ind under trækulsplanken en trækulsplade på 50×45 cm og ca. $\frac{1}{2}$ cm tyk. Under trækullet var et tyndt lag hvidligt sand (flyvesand). Den store trækulsplade er for bred til at være rester af en lodret planke; den kan måske være rester af et tag eller en dør, men det er dog det rene gæteri. Prøver fra trækulsplanken og trækulsflagen er C-14 dateret til henholdsvis 2050 f. Kr. og 2010 f. Kr.¹⁹

Dette fund giver usædvanligt gode oplysninger om begravelsesskikken i ældste del af enkeltgravskulturen. Først blev graven anlagt og omgivet af en stor rund træbygning eller indhegning, bestående af 18 lodrette planker, der stod i en dyb ringgrøft og nåede mindst 2 m op over jorden. Denne trækonstruktion har stået i nogen tid, idet gravkisten er blevet helt opfyldt og yderligere dækket af et tyndt lag flyvesand, før planken og trækulspladen falder ned over midten af anlægget. Til sidst fjernes trækonstruktionen, og først derefter bygges der høj over graven. Det tyder på en meget kompliceret gravskik, hvor der går en vis tid fra selve gravlæggelsen til højbygningen. I dette tidsrum har trækonstruktionen i ringgrøften været i funktion, formodentlig i forbindelse med en eller anden form for dødekult. Ved en række andre enkeltgrave er fundet ringgrøfter, bl. a. ved gravhøj nr. 11 og grav nr. 9 nedenfor. Ringgrøfterne er ofte dybe og brede, og forklaringen herpå er måske, at der omkring disse grave har været en kraftig trækonstruktion ligesom i den her omtalte grav fra Skarrild Overby.²⁰

Grav nr. 9

På Vilh. Sonnes mark, omkring 400 m østsydøst for foregående høj, blev i efteråret 1974 opløjet 10–12 ret store sten. Derudover var intet at se på markoverfladen, og der var ikke tidligere registreret nogen høj på stedet. Ved en udgravning fandtes en enkeltgrav lige under pløjelaget.²¹

Graven havde en stenramme, der var op til 60 cm bred og bestod af flere rækker sten i 1–2 lag, fig. 11. Stenrammen var i udvendige mål 220×160 cm. Ved indersiden lå en række med 30–40 cm store sten; de øvrige sten var noget mindre. Gravbunden, der lå ca. 25 cm under pløjelaget, var uden sten og målte 120×70 cm. Omtrent midt i graven lå en $13\frac{1}{2}$ cm lang stridsøkse af Globbs C-type samt en lille flintflække. Der var ingen spor af skelet eller trækiste. Graven dateres af stridsøkseen til enkeltgravskulturens anden periode (yngre undergravstid).

Omkring graven var en ringgrøft, hvis inderkant lå 30–50 cm uden for stenrammen. Grøften var oval med en ydre diameter på $3,5 \times 3,2$ m; den var 25–50 cm bred foroven og nedgravet indtil 50 cm i det gule undergrundssand. Denne ringgrøft kunne først erkendes et stykke nede i undergrunden og fremtrådte så svagt (selv i en profil på tværs af grøften), at mange ringgrøfter kan have unddraget sig udgravernes opmærksomhed, ikke mindst fordi de som regel findes et stykke uden for gravkisten. Der kunne som nævnt ikke konstateres nogen gravhøj på stedet. Ud fra den komplicerede gravskik, der er omtalt under den foregående høj, er det vel muligt, at man i dette tilfælde af en eller anden grund har undladt sidste fase med højbygningen. Der kendes nogle få eksempler på enkeltgrave, som ikke har haft høj.²²

Gravhøj nr. 10

I 1973 meddelte Vilh. Sonne, at han havde opløjet sten på en forhøjning på marken. Det var en ikke tidligere registreret højtomt, som udgravedes i juli 1974.²³ Midt i højen fandtes rester af en forstyrret enkeltgrav, hvis omrids ikke kunne erkendes. Inden for et lille område fremkom en $15\frac{1}{2}$ cm lang stridsøkse, 1 flintflække og 2 ravskiver, der var nærmest ovale og ret store, $7,8 \times 5,7$ cm og $8,1 \times 6,5$ cm. Udstyret er typisk for mandsgrave i den tidlige enkeltgravskultur. Stridsøkseen daterer graven til anden periode (yngre undergravstid). Der fandtes desuden rester af en stor, delvist ødelagt stenlægning uden fund samt af en urne med brændte ben fra yngre bronzealder. I højens sydkant var lidt af en stenkreds fra en højfase på ca. 18 m i diameter og i sydvestlige del lå en kværnsten.

Gravhøj nr. 11

På Egon Lønnes mark opdagedes i marts 1973 en gravhøj, der ikke tidligere var registreret. Der var en svag forhøjning (ca. 20 cm) med lysere muld. Højen undersøgte i efteråret 1973.²⁴

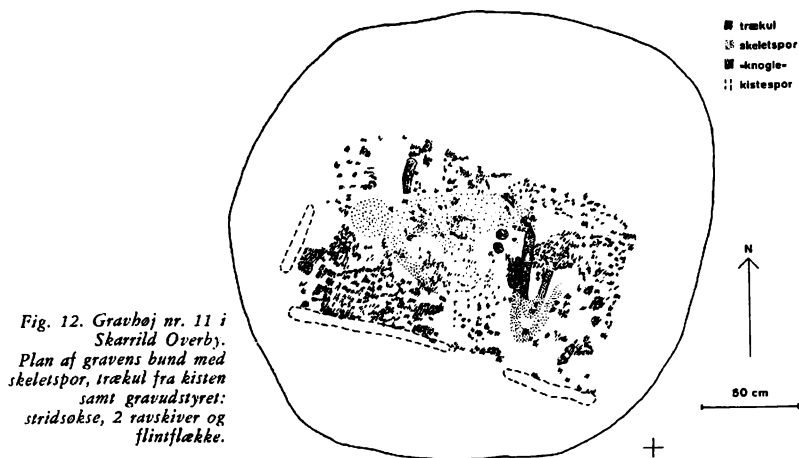

Fig. 12. Gravhøj nr. 11 i Skarrild Overby. Plan af gravens bund med skeletspor, trækul fra kisten samt gravudstyret: stridsøkse, 2 ravskeer og flintflække.

Højen indeholdt en af enkeltgravkulturens såkaldte cirkelgrave med en ringgrøft udenom. Ringgrøften lå ca. $\frac{1}{2}$ m uden for cirkelgraven og var 5,2 m i ydre diameter, 30–50 cm bred og 65–75 cm dyb.

Cirkelgraven målte ca. 260 × 230 cm ved den gamle markoverflade og var nærmest rund. Siderne var næsten lodrette, og gravbunden lå 60–70 cm under den gamle overflade. I cirkelgraven havde stået en stor trækiste, som var faldet sammen. Herved var gråbrun-brun højfyld sunket ned midt i nedgravningen. Yderst i cirkelgraven var gulligt, lidt lysebrunt sand; det var opgravet undergrundsmateriale, som var kastet ned omkring kisten. Trækisten havde længderetning vestnord-vest–østsydøst. Ved gravens sydside var rester af kistens indskredne side; kistens øvrige sider kunne ikke erkendes med sikkerhed. Den nedsunkne højfyld dækkede ved gravens bund et område på 155–160 cm i længden og 95–100 cm i bredden. Men det yderste gullige sand er skredet indad (ca. 20–25 cm i syd og øst og ganske lidt i nord og vest), og kistens oprindelige størrelse var mindst 180 × 120 cm. På gravbunden lå spredte træklusstykker i et meget usammenhængende lag under den nedsunkne højfyld. Ved midterste del af kistens langsider fandtes ligeledes trækul; i syd gik det skråt opad og ca. 10 cm uden for nedgravningen. I nordsiden var et sammenhængende trækluslag på 60 × 90 cm. Trækullet stammer fra det nedfaldne kistelæg, som har dækket over hele cirkelgraven, ikke kun over kisten. Trækulsprøver fra lågets sydside, nordside og midterste del (på gravbunden) er C-14 dateret til 2180, 2090 og 2100 f. Kr. (gennemsnit: 2120 f. Kr.).²⁵

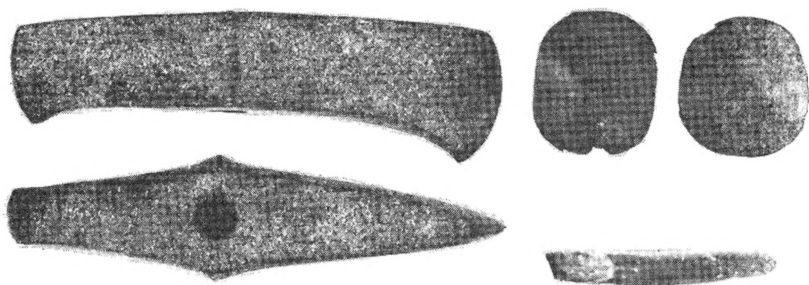

Fig. 13. Gravhøj nr. 11 i Skarrild Overby. Gravudstyret: stridsøkse, 2 ravskiver og flintflække. Jfr. fig. 12. Ca. 2:5.

På gravens bund fandtes gravudstyr og spor af den døde, fig. 12. Skelettet fremtrådte som en brunlig-mørkebrun, til dels lidt fedtet fyld, der var ret tydelig, selv om mørk højfyld og trækul fra kistelåget lå over bunden. Den døde havde ligget på højre side med lidt optrukne ben. Hovedet var i gravens vestende med ansigtet mod syd. Det ene lår, antageligt det venstre, fandtes som en hård forhøjning af „knogleform“; det er formodentlig al-udskillelser, som har bevaret den ellers helt forsvundne knogles form. „Knoglen“ var ca. 35 cm lang, 4–5 cm i diameter og med et hulrum (af løsere sand) midti på ca. 1,7×1,4 cm. Det andet lår og et af underbenene viste sig på tilsvarende måde, dog noget svagere. Fra isse til underkant af sædet målttes ved udgravningen 93 cm. Legemshøjden er groft regnet det dobbelte af denne længde, d. v. s. ca. 186 cm;²⁰ det tyder på en ret høj person. Bag den dodes nakke lå en 20 cm lang stridsøkse af Globbs type B. I vinklen mellem overkroppen og lårene fandtes 2 ravskiver, ca. 5½ cm i diameter; de kan have siddet i enden af et helt forsvundet bælte. Ved lænden (i bæltet?) var en 8,8 cm lang flintflække. Oldsagerens placering ses på planen fig. 12, og de gengives på fig. 13. Stridsøksen daterer graven til enkeltgravskulturens første periode (ældre undergravtid), og gravudstyret er typisk for denne periodes mandsgrave.

Højtomten rummede også bopladsrester. I ringgrøften og cirkelgraven samt i det gamle muldlag under højen og i højfylden fremkom en stor mængde flint og skår. Der fandtes godt 1000 skår, hvoraf kun 21 (eller 2 %) var ornamenteret. 5 skår havde gruber, lavet med en finger, 6 skår var ornamenteret med en tandet stok, og de øvrige havde især indstik og små gruber. Eksempler på de forskellige slags ornamenterik vises i fig. 14. Skår 200 og skår 112 blev fundet i ringgrøften og skår 126 i det gamle muldlag mellem grav og ringgrøft; resten af de afbildede skår er fra det gamle muldlag eller højfylden. Desuden fandtes mindst 23 skår af flade lerskiver, heraf et par skår med lidt af et hul nær kanten (f. eks. skår 366 på fig.

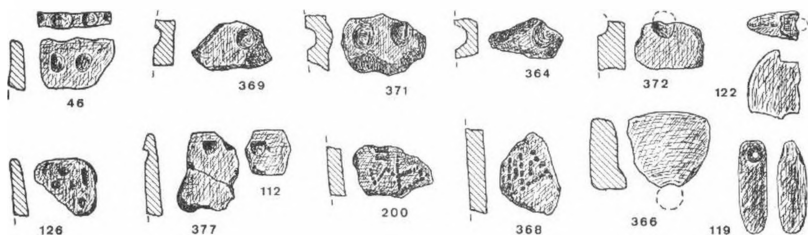

Fig. 14. Gravhøj nr. 11 i Skarrild Overby. Bopladsrester fra tragtbægerkulturen. fundet i højfylden og under højen. Ca. 1:3.

14). Af flint og sten fremkom bl. a. 9 skrabere, 39 stumper af slebne flintøkser og 1 æg-stykke af en grønstensøkse, 17 flækker, 6 flækkeblokke, 2 tværpile, 8 slagsten af kvartsit, 2 kværne og godt 1500 stk. flintaffald. Endvidere fandtes 2 ravperler. En halv dobbeltøkse af rav (fig. 14, øverst til højre) er fra tragtbægerkulturen og hører sammen med bopladsmateriale, mens et pølseformet, 4,4 cm langt hængesmykke (fig. 14, nederst til højre) er fra enkeltgravkulturen; det lå over sydlige del af cirkelgraven, ca. 60 cm over gravens bund, og kan teoretisk stamme fra en evt. grav nr. 2, som dog ikke kunne erkendes ved udgravningen.

En del af bopladsskårene kan dateres til tragtbægerkulturens periode V, dels ud fra fingergruberne og dels ud fra lermassen, som er magret med små sten; begge disse træk er karakteristiske for perioden. Men omkring halvdelen af skårmaterialet (f. eks. skårene med tandstok-ornamentik) er ældre og tilhører perioderne III og IV.²⁷ Højen lå i østkanten af den store boplads ved Skarrild Mose. ca. 125–150 m øst for det udgravede område (boplads nr. 1 ovenfor).

Enkeltgravhøj ved Lille Hamborg

Ved gården Lille Hamborg i Rind sogn, ca. 5 km sydvest for Herning, udgravedes i januar og februar 1976 en overpløjet gravhøj, som først blev registreret, da gdr. Erland Kjeldsen var begyndt at fjerne en forhøjning på sin mark. Forfatteren kom tilfældigt forbi, netop da han var nået til kanten af en grav midt i højen. Højtomten var 19–20 m i diameter, og der var bevaret indtil 10 cm af højfylden.²⁸

Ved udgravningen fandtes en grav fra tidlig del af enkeltgravkulturen, og i højfylden og i det gamle muldrag under højen var bopladsrester fra tragtbægerkulturens slutning. Lidt under pløjelaget tegnedes sig et tydeligt, nærmest ovalt fyldskifte på 360×245 cm med længderetning vest–øst. Det var en såkaldt cirkelgrav, der var nedgravet 65–75 cm under den gamle markoverflade. Uden om graven lå de fleste steder et tyndt lag gult sand, som var kastet op på overfladen, da hullet blev gravet.

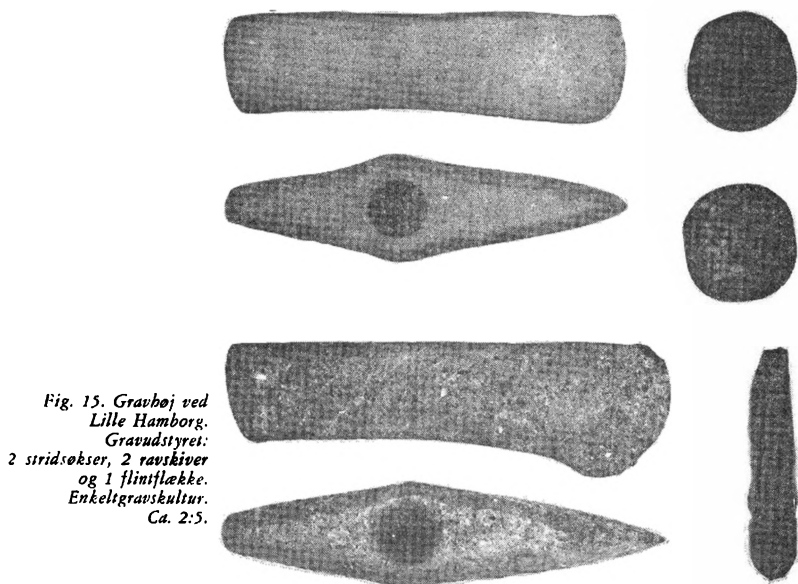

Fig. 15. Gravhøj ved
Lille Hamborg.
Gravudstyret:
2 stridsøkser, 2 ravskiver
og 1 flintflække.
Enkeltgravskultur.
Ca. 2:5.

Midt i den store nedgravning havde stået en trækiste, som var faldet sammen, hvorved det gule sand, der var fyldt ned omkring kisten, var skredet ind i graven, mens den overliggende, gråbrune højfyld var faldet ned i kisten. Kisteplankerne i langsiderne fremtrådte ganske svagt ved en lidt mørkere fyld. Kistens låg viste sig som et lag med spredte trækulsstykker under den nedfaldne højfyld. Ved gravens sydside gik dette trækulslæg ca. 20 cm uden for nedgravningen. Det tyder på, at låget har været anbragt på den gamle overflade og er gået et stykke uden for selve graven. Kisten har været meget stor, mindst 200 cm lang, 110–120 cm bred og op til 75 cm høj. På bunden af graven fandtes 2 stridsøkser (af Glob's typer C og D), 2 ravskiver og 1 flintflække, fig. 15. Der var ingen skeletspor. Stridsøkserne daterer graven til enkeltgravskulturens anden periode (yngre undergravstid). Trækullet fra kistens låg var overvejende af eg, hvoraf 27 gram er C-14 dateret til 2050 og 2020 f. Kr. ²⁹

I højfylden og i det gamle muldlag under højen fandtes et meget betydeligt bo-pladsmateriale. Der fremkom ialt godt 1000 skår, heraf var de 87 (eller godt 8 %) ornamenteret på forskellig måde. På fig. 16 gengives skår med gruber og brede furer, begge dele lavet med en finger, samt rester af et lille lerkar. Der fandtes ialt 33 skår fra dette lerkar, som har haft en kort, udadbuget hals, hvorpå

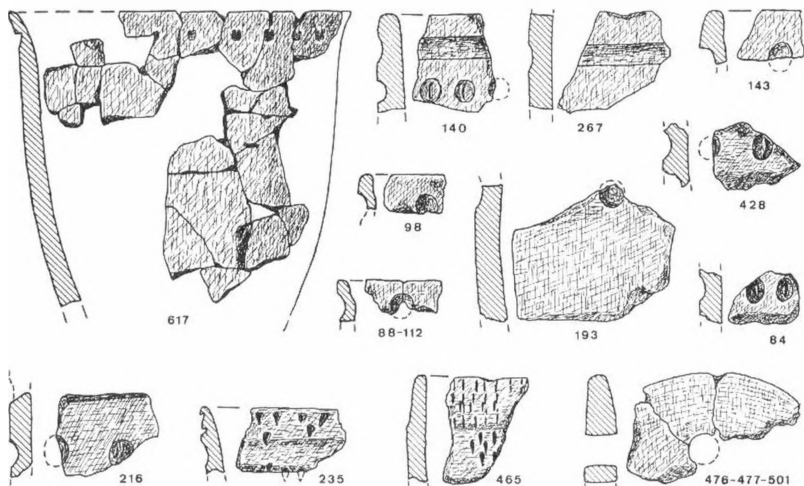

Fig. 16. Grarhøj ved Lille Hamborg. Bopladsrester fra sen tragtbægerkultur, fundet i højfylden og under højen. Ca. 1:3.

findes en række skrå indstik; både randdiameter og karhøjde har været ca. 16 cm. Desuden fandtes skår med simple indstik, hvoraf en del var grupperet i „hængende trekanter“ (bl. a. fig. 16, nederst). Endvidere afbildes 3 sammensatte skår fra en flad lerskive med del af et hul nær randen (nederst til højre). Af de 87 ornamenterede skår var 7 fra lerkarret og ialt 41 havde fingergruber; denne ornamentik dominerer helt i bopladsfund fra tragtbægerkulturens periode V og er før den tid meget sjælden. Fingergruber, fingerfurer og „hængende trekanter“ samt det sammensatte lerkar viser, at bopladsmaterialet tilhører periode V. Kun ganske få skår tilhører med sikkerhed ældre perioder. Af de afbildede skår er nr. 465 og 235 fra højfylden og nr. 98 og 88-112 fra nederste del af fylden i graven, mens alle de øvrige skår er fra det gamle muldrag under højen.

Materialet af flint og sten omfatter bl. a. 170 skræbere, 52 stumper af slebne flintøkser, 3 stykker af grønstensøkser, 13 flækkeknive, 3 tværpile, 20 små slagsten af kvartsit, 5 stumper af slibesten samt ca. 2900 stk. flintaffald. Af øksestumperne var 2 anvendt som knusesten, og 2 nakkestykker af tyknakkede flintøkser og æg-halvdelen af en tilsvarende økse kan dateres til sidste del af tragt-bægerkulturen. Der kunne ikke erkendes stolpehuller, gruber eller lignende under højen, men halvt nede i det gamle muldrag lå 6 fragmenter af kværnsten, der ligesom de mange skår og flintsager i muldraget tyder på, at der har været boplads på stedet.

Tragtbægerkultur og enkeltgravskultur

Ved Skarrild Mose i Skarrild Overby er inden for et område på ca. 1×1 km (jfr. kortet fig. 1) foretaget en række nye undersøgelser af tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen, dels af bopladser og dels af gravhøje, hvori ofte var bopladsrester.

Jættestuetidens tragtbægerkultur var tidligere ikke repræsenteret ved Skarrild Mose; det nærmeste fund var et stort lerkar fra periode V fra Tarp, godt 2 km mod sydvest.³⁰ Nu kendes der bopladser fra en omfattende bosættelse, der foreløbigt kan dateres især til periode I og i mindre omfang til perioderne III, IV og V. Der er kun udgravet et lille bopladsområde, og formodentlig har tragtbægerkulturens folk været bosat ved mosen gennem hele jættestuetid. Derimod er det svært at finde grave fra denne kultur. En tyndnakket flintøkse fra marken lidt sydøst for gravhøj 11 kan evt. være fra en simpel grav, men der fandtes intet ved prøvegravning på fundstedet.³¹ Ca. 300 og 900 m vest for Skarrild Mose har forfatteren sideløbende med de her omtalte udgravninger undersøgt en helt ødelagt storstensgrav (formodentlig en jættestue) med meget få fund og en jordgrav med en tyndnakket flintøkse og 2 tværpile.³² Ved Pilgård ca. $1\frac{1}{2}$ –2 km nordøst for Skarrild Mose er forholdene de samme; her er fundet bopladsrester fra perioderne I, IV og V i enkeltgravshøje, men endnu ingen sikre grave fra tragtbægerkulturen.

Fra enkeltgravskulturen er bevaret et stort antal gravhøje. Inden for området på ca. 1×1 km har Herning Museum ved 7 udgravninger undersøgt 8 enkeltgrave (hvortil formodentlig kommer mindst en ødelagt grav); ud fra mandsgravenes stridsøkser, som er bedst egnet til datering, fordeler fundene sig over alle enkeltgravskulturens 5 perioder. Derimod er bopladsrester fra denne kultur begrænset til skårfund under 2 gravhøje. Ved Pilgård findes inden for 500×300 m mindst 11 enkeltgravshøje, og her er ligeledes fund fra alle perioder, mens bopladsskår kun er fundet i en gravhøj. Det må naturligvis skyldes tilfældigheder, at der er så få grave fra tragtbægerkulturen og så få bopladsfund fra enkeltgravskulturen; de kan dukke op ved yderligere undersøgelser i området.

Flere af de undersøgte gravhøje indeholdt bopladsfund, som enten er hidført fra et kulturlag på en nærliggende boplads, hvorfra højtørvene blev hentet, eller tilfældigvis har ligget på det sted, hvor højen blev opført. Sådanne bopladsfund synes hidtil kun i ringe omfang at have haft udgravernes interesse. Der er som oftest tale om små og spredte skår; men ved udgravning af en større del af højfylden eller muldlaget under højen kan det blive til en betydelig mængde fund, som vil kunne give oplysninger om bosættelser, hvorfra levnene måske forlængst er pløjet væk uden for højen. Samtidig giver gravhøje med bopladsrester mulighed for krydsfund mellem tragtbægerkultur og enkeltgravskultur, idet f. eks. skår i muldlaget bliver „forseglet“ af gravhøjen ovenover, således at de ikke kan være kommet ned i muldlaget, efter at højen er bygget. Der kræves dog meget heldige

omstændigheder, nemlig bopladsfund fra sen tragtbægerkultur og gravfund fra tidlig enkeltgravskultur samt en helt sikker lagfølge (stratigrafi). Disse krav opfyldes af fundene fra Skarrild Overby (gravhøj nr. 11) og Lille Hamborg.

Den arkæologiske forskning har hidtil regnet med, at enkeltgravskulturen var sideløbende med den yngste del af tragtbægerkulturen, idet enkeltgravskulturens start i Jylland var sat midt i jættestuetid, således at de 2 kulturer fandtes side om side her i landet i sidste halvdel af tragtbægerkulturens periode III samt i de efterfølgende perioder IV og V, hvorefter begge kulturer ophører ved overgangen til dolktid. Denne datering af de to kulturer skyldes C. J. Becker og er lavet ud fra studier over flintøkse-typer og krydsfund med en tredje kultur (den grubekeramiske kultur). Men de nye stratigrafiske fund fra enkeltgravshøje, som indeholder bopladsrester fra tragtbægerkulturen, giver nu en bedre mulighed for en sikker arkæologisk datering af de to kulturer i forhold til hinanden. I enkeltgravshøjene fra Skarrild Overby (gravhøj nr. 11) og Lille Hamborg fandtes bopladsmateriale fra tragtbægerkulturens slutperiode (periode V), som ud fra lagfølgen var ældre end (eller evt. samtidig med) ældste del af enkeltgravskulturen. Fundene viser således, at undergravstid næppe kan begynde før i periode V, hvilket ikke passer med Beckers dateringer, som lader enkeltgravskulturen begynde allerede i periode III. Ved gennemgang af Nationalmuseets samlinger har Karsten Davidsen kunnet supplere disse fund med nogle gamle udgravninger af enkeltgravshøje, som også rummede bopladsrester.³³ Der kan ikke mere være tvivl om, at Beckers dateringer er forkerte og må revideres, idet de heller ikke er i overensstemmelse med C-14 dateringerne, der i en årrække har vist det samme som de nyudgravede fund.³⁴ Antallet af C-14 dateringer fra jættestuetid er efterhånden meget stort.

Fra tragtbægerkulturens periode V er der ialt 19 C-14 dateringer, som ligger mellem 2600 og 2140 f. Kr., heraf de fleste mellem 2400 og 2200 f. Kr., og gennemsnittet for hele perioden er 2320 f. Kr. Fra enkeltgravskulturen er 25 dateringer, som går fra 2290 til 1810 f. Kr.; 10 af dateringerne er fra de ovennævnte høje i Skarrild Overby. De to ældste perioder (ældre og yngre undergravstid) har 14 dateringer på 2290–2080 f. Kr., med ca. 2160 f. Kr. i gennemsnit.³⁵ Som helhed er enkeltgravskulturen altså ud fra C-14 dateringerne klart senere end tragt-bægerkulturens periode V. Det må tilføjes, at disse tal er „C-14 år“, som skal revideres med + 500 eller + 600 år for at blive til absolutte år.

Både de nye arkæologiske fund og C-14 dateringerne viser, at det er nødvendigt at ændre dateringen af tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen, således at de to kulturer stort set følger efter hinanden eller blot har en kort overlappning. Dette resultat er vigtigt for forståelsen af kulturudviklingen i yngre stenalder, både i Danmark og i resten af Nordeuropa. For bebyggelsen ved Skarrild Mose i Skarrild Overby vil det sige, at der (i absolutte årstal) fra ca. 3200–2800 f. Kr. boede folk

med dragtbægerkultur. De efterfulgtes i tidsrummet ca. 2800–2400 f. Kr. af enkeltgravsfolket. De to kulturer har bosat sig i det samme område, men har næppe mødt hinanden.

Hans Rostholm
Museumsinspektør
Mag. art., født 1941
Herning Museum
7400 Herning

NOTER

- 1 P. V. Glob: Studier over den jyske enkeltgravskultur. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1944 (1945).
- 2 C. J. Becker: Die mittelnolithischen Kulturen in Südkandinavien. Acta Archaeologica XXV. 1954, side 49–150 (især side 123 ff. og skema side 124). Samme: Stendyngegrave fra mellemneolitisk tid. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1959 (1960), side 1–90 (især side 73–85 med skema side 79). Samme: Studien zu neolithischen Flintbeilen. Acta Archaeologica XLIV, 1973, side 125–186 (især side 176–180 med skema side 177). Se endvidere: K. Ebbesen: Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln. Arkæologiske Studier Vol. II, 1975, især side 273–305 (Vom MN V bis zum SN A).
- 3 De 5 sager har Herning Museums journ. nr. 1681 (sognebeskrivelsens nr. 34 i Skarrild sogn), 1731 (sb. nr. 96), 1733 (sb. nr. 36), 1918 (sb. nr. 33) og 1919 (sb. nr. 37).
- 4 I de forskellige udgravninger har ud over forfatteren deltaget følgende: stud. mag.erne Peter Vang Petersen og Tinna Møbjerg, lærerstuderende Steen Reinholdt, Hans Kjærsgaard og Niels-Gustav Pedersen, lærer H. P. Mathiesen og skoleelev Mikael Mørk Hansen samt civilværnepligtige ved museet Jens Jørgen Kjærgaard, Freddy Boysen, Per Grønborg Nielsen, Allan Nielsen, Max Suhr Olesen, Bjarne Sørensen, Torben Jensen og Mogens Nielsen.
- 5 Herning Museums journ. nr. 1521.
- 6 Herning Museums journ. nr. 1549.
- 7 Herning Museums journ. nr. 1567 (boplads nr. 3) og 1568 (boplads nr. 4).
- 8 Herning Museums journ. nr. 101/1972. Nr. 57 i sognebeskrivelsen for Skarrild sogn.
- 9 C. J. Becker: Coarse Beakers with 'Short-Wave Moulding'. Proceedings of the Prehistoric Society, N.:S. 21, 1955, side 65–71. Et lærkar med kortbølgevulst er afbildet f. eks. i: Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid 1, Stenalderen, 2. udgave 1957, side 290 c.
- 10 Herning Museums journ. nr. 1564. Nr. 49 i sognebeskrivelsen for Skarrild sogn.
- 11 Ifølge brev fra H. Tauber af 30/8 1977. De to dateringer har nr. K-2806 og K-2807 på Dateringslaboratoriet i København. Alle C-14 dateringer i artiklen angives i konventionelle C-14 år, som skal korrigeres med + 500–600 år for at blive til absolutte år. Dateringerne ± grænse, som er på 90 eller 100 år, anføres ikke ved de enkelte dateringer. Se litteraturhenvisninger i note 34.

- 12 Herning Museums journ. nr. 1510. Nr. 46 i sognebeskrivelsen for Skarrild sogn.
- 13 En enkeltgrav med formodet spor efter økseskaft er publiceret af Torben Skov: Enkeltgravsvæske med spor efter træskaft. Holstebro Museum, Årsskrift 1969–70 (1970), side 21–26.
- 14 Dateringerne fra kistelåget har nr. K-2181 og var på 2000 f. Kr. og 2060 f. Kr. eller i gennemsnit 2030 f. Kr. C-14 datering fra det sorte vækstag under højen har nr. K-2180.
- 15 Nationalmuseets 8. afdeling J. nr. A 5794.
- 16 En stor mængde lyng er endvidere konstateret bl. a. ved pollenanalyser af prøver fra vækstaget under en enkeltgravshøj i Vojens i Sønderjylland og fra et skivehjul af træ fra Kideris ca. 7 km syd for Herning (Herning Museums nr. 156/40); hjulet er ud fra C-14 datering samtidig med med tidlig enkeltgravskultur. S. E. Albrethsen og J. Street-Jensen: En højgruppe i Vojens. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1964 (1965), side 1–31 (appendix side 26–28). Hans Rostholm: Neolitiske skivehjul fra Kideris og Bjerregårde i Midtjylland. Kuml 1977 (udkommer 1978).
- 17 Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid 1, Stenalderen, 2. udgave 1957, side 262. Johs. Iversen: Naturens Udvikling siden sidste Istid. Danmarks Natur bd. 1, 1967, side 425.
- 18 Herning Museums journ. nr. 1516. Nr. 44 i sognebeskrivelsen for Skarrild sogn.
- 19 C-14 dateringerne har nr. K-2183 og K-2182.
- 20 Vedr. ringgrøfter se P. V. Glob: anf. arb. 1944 (1945), side 17 ff. Jens Aarup Jensen har i Hover sogn, Ringkøbing amt, udgravet en høj (sognebeskrivelsens nr. 96) med 2 små grave med tydelige stolper i cirkelgrøft omkring graven (Ringkøbing Museums sag nr. 6076 B).
- 21 Herning Museums journ. nr. 1629. Nr. 94 i sognebeskrivelsen for Skarrild sogn.
- 22 Henrik Thrane: Stenalderens fladmarksgrave under en bronzealderhøj ved Gadbjerg. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1967, side 27–90.
- 23 Herning Museums journ. nr. 1589. Nr. 93 i sognebeskrivelsen for Skarrild sogn.
- 24 Herning Museums journ. nr. 1523. Nr. 95 i sognebeskrivelsen for Skarrild sogn.
- 25 C-14 dateringerne har nr. K-2441, K-2442 og K-2443.
- 26 Ifølge brev af 15/9 1975 fra overlæge J. Balslev Jørgensen, Universitetets antropologiske Laboratorium.
- 27 Jeg takker kandidatstipendiat Karsten Davidsen, hvis speciale er tragtøgerkulturens periode MN V, for gennemgang af materialet.
- 28 Herning Museums journ. nr. 1721. Nr. 117 i sognebeskrivelsen for Rind sogn.
- 29 C-14 dateringerne har nr. K-2710 og K-2711.
- 30 Tarp, Sønder Felding sogn, Ringkøbing amt. Herning Museums nr. 216/29. Tarp-karret, hvis nøjagtige findested ikke kendes, er publiceret af Karsten Davidsen: Tragtøgerkulturens slutfase. Nye C-14 dateringer. Kuml 1973–74 (1975), side 165–178 (fig. 2 side 168).
- 31 Flintøksten har Herning Museums nr. 1520. Der er grund til at takke Niels-Gustav Pedersen for at have overladt øksen til Herning Museum.
- 32 Megalitanlægget har Herning Museums journ. nr. 1620 og jordgraven journ. nr. 1528.
- 33 Bl. a. 2 gravhøje ved Pilgård og Lustrup i Skarrild sogn: Herning Museums journ. nr. 1733 og 1919. Jfr. Karsten Davidsen: Valby-Type Pottery from Single-Grave Mounds in Jutland, Helinium XVII 1977, side 71–75.
- 34 Se f. eks.: Henrik Tauber: Danske kulstof-14 dateringer af arkæologiske prøver III. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1970 (1971), side 120–142. Samme: Det store „hvornår?“ Skalk 1972, nr. 1, side 22–29.
- 35 De fleste af C-14 dateringerne er publiceret: Henrik Tauber: Radiocarbon chronology of the Danish Mesolithic and Neolithic. Antiquity XLVI, side 106–110. Karsten Davidsen: anf. arb. 1975 (se note 30). Ebbe Lomborg: Reply to the Comments on The Flint Daggers of Denmark. Norwegian Archaeological Review Vol. 8, No. 2, 1975, side 115–124 (skema side 123).

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt

BRANDE MUSEUM

Thomas Kl. Thomsen

Brande Museum har som gave modtaget en ny montre, hvori museets urnesamling og træsager fra oldtiden er udstillet. Særlig at bemærke er et lille sæt lerkopper, som er restaureret på Nationalmuseet. Endvidere er stensamlingen gjort færdig. Der er på museets jord restaureret en gravhøj og frilagt en anden. Der er købt en båndoptager til indsamling af beretninger fra egne beboere, den venter vi os meget af, da det sikkert er den måde, man kan få de mest rigtige oplysninger om de forskellige tildragelser på egnen.

HERNING MUSEUM

Ulla Thyrring

Den 31. august 1976 sluttede udstillingen „Spind og Tvind“ efter at den var blevet set af 15.000 besøgende. 2.-6. august holdtes på museet et spindekursus med Lise Warburg som leder og 16 deltagere. I forbindelse med udstillingen udgav museet bogen „Uld til håndspinding“, en kyndig indføring i uldens rette behandling skrevet af Lise Warburg. Den er allerede trykt i andet oplag.

Efter „Spind og Tvind“ fulgte den 10. november udstillingen „Esthers dynetøjer“, omfattende Esther Sørensens samling af olmerdugs- og bolstervævninger. Esther Sørensen har taget vel vare på de oplysninger, der knyttede sig til de enkelte dyner, således at der kunne trykkes et godt og interessant katalog til udstillingen. Endvidere var Østjysk vævekreds så venlig at lade os kopiere samtlige de væveanalyser, som den har udført af stoffer fra Esther Sørensens samling. Fra Esther Sørensen fik vi stofprøver, og vi har således nu et ringbind fuldt af væveanalyser til rådighed for interesserede.

I forbindelse med udstillingen udarbejdede Ase Lund Jensen opskrifter til tre strikkede puder med olmerdugsmønstre, som nu kan købes på museet. Ase Lund Jensen nåede desuden inden sin død at udarbejde opskrifter til et bindesjal, en uldklokke og et livstykke fra Herningegnen. Garn med opskrifter sælges på Herning Museum.

I 1975 fortolkede skuespilleren Kai Holm på museets opfordring Steen Steensen Blichers „E Bindstouw“ på jysk, således at vi på bånd kan bevare hans fortolkning for eftertiden. I 1976 udgav Herning Museum et udvalg på kassettebånd bestående af: „Den enarmede soldat“, „Mads fra Vranum“ og „Messingjens“. Museumsforeningens medlemmer har modtaget båndet, som vil være til salg på museet.

Som noget nyt indførtes i 1976 åbningstid kl. 10-17 hele året. Endvidere har vi i vinterhalvåret haft aftenåbning hver fjerde mandag i måneden, og til disse aftener samlet en flok på gennemsnitlig 20 mennesker, til en snak og gennemgang af museet. Vi agter at fortsætte med „mandagsaftener“ til efteråret og overvejer, om vi i forbindelse hermed kan engagere museumsforeningens medlemmer i nogle konkrete projekter. For eks. kunne vi tænke os at danne en interessegruppe omkring emnet „Det gamle Herning før og nu“.

Museets klassekasser har været udlånt 54 gange til 22 skoler. Dertil kommer film, lysbilledforedrag samt fotostatudstillinger, der udlånes gennem amtscentralen.

Der har ialt været 24 arkæologiske sager, nemlig syv større og to mindre gravninger samt 15 mindre sager. Blandt de ni udgravninger er undersøgelser ved Herningsholm i forbindelse med restaure-

ringen af hovedbygningen. I maj og juni undersøgtes bygningens fundament, som gik godt 1½ m ned i jorden. I oktober og december foretoges mindre udgravninger inde i bygningen.

Ved Højris øst for Ikast er undersøgt en stenlagt vej over Storå. Mellem stenene fandtes bl. a. jyddepotteskår og dyreknogler, og ved siden af stenlægningerne desuden en velbevaret jerdolk. Dolkens fæste har tynde kobberbånd, og på klingens findes smedemærker og øverst et I. Jerdolkens er fra perioden 1550-1580 og lavet i Tyskland.

Ved Højris i Hygum sogn udgravedes på et ca. 30×30 m stort område en boplads fra yngre bronzevalder og ved Pilgård i Skarriid sogn afsluttedes udgravningen af en stor, overløjet gravhøj, hvis nederste del var fra yngre stenalderens enkeltgravskultur. I højfylden fandtes bopladsrester fra yngre stenalderens dragtbægerkultur.

Der har ialt været 74 sager vedrørende nyere tid. Fra organist Knud Vad i Sorø modtog vi efter en henvendelse fra museet 4 kasser farvedias fra Herning i 1940'erne, ialt ca. 400 billeder.

HOLSTEBRO MUSEUM

Orla Naurup

Det store arbejde med registreringer af Wellersølv nåede sin foreløbige kulmination med udgivelsen af bogen om Joachim Weller og åbningsen af den store udstilling med over 450 stykker Wellersølv på Holstebro museum den 15. oktober 1976. Åbningen blev foretaget af kulturminister Niels Mathiasen og overværet af mange, bl. a. repræsentanter for forskellige fonds, der havde støttet undersøgelsen økonomisk. Et kæmpearbejde lå bag, et fint resultat blev nået. Godt en måned havde vi udstillingen på Holstebro Museum, hvorefter vi havde den glæde, at ca. 120 stykker Wellersølv blev udstillet på Nationalmuseet i København.

Joachim Weller-undersøgelsen bliver ført videre, og der er allerede registreret ca. 150 flere stykker Wellersølv siden åbningsen. De har givet ny viden om Wellers produktion og danner baggrund for et supplementsbind til Wellerbogen, der inden længe vil se dagens lys. Der er allerede flere fonds, der har ydet økonomisk støtte til bog nummer 2 om Weller. I forbindelse med udstillingen blev der i efteråret 1976 afholdt to foredrag, begge om sølv. Museumsdirektør Erik Lassen, Kunstindustrimuseet, fortalte om dansk sølv i 1700-tallet, og arkitekt Sven Fritz, Åbyhøj, om sølv i Nordvestjylland, og han bedømte samtidig medbragt sølv. Der har i årets løb været tre særudstillinger: „Fra hånden i munden“, „Joachim Weller, guldsmed i Holstebro 1754-1792“ og „Jul i dukkehuset“.

Museets mangeårige kustode, fru Emma Henriksen, er blevet udnævnt til æresmedlem af museumsforeningen.

1976 blev sidste år med udgravninger i Trabjerg på vikingetidsbopladsen. Igennem fem år har vi nu gravet i Trabjerg med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd, så tiden må være inde til at stoppe op, vurdere resultaterne og få dem publiceret. Det var meningen, at vi i 1976 skulle finde bopladsens udstrækning mod øst, og det lykkedes tildels. Med forsinkelse på op til et par måneder på grund af tørken kom vi endelig igang med udgravningerne sidst i oktober 1976. Ved de udlagte søgegøfter mod øst fik vi grænsen af bopladsen, men måtte samtidig konstatere, at bebyggelsen fortsatte i andre retninger, bl. a. ind under gdr. Alfred Clemmesens gård. På det 1200 kvm. store areal, der blev afdækket, fandt vi spor af fem huse, heriblandt to fuldstændige langhuse på henholdsvis 22 og 15 meters længde. Igennem de fem år, udgravningerne har stået på, har vi fundet 48 hustomter, væsentligst langhuse, men også grubehuse. I tid strækker bopladsen sig fra yngre germanertid omkring 750 til op i tidlig middelalder.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

Egon Mårup

Inspireret af især Holstebro Museums særudstillinger satser Dragon- og Frihedsmuseet nu også på særudstillinger i tilslutning til sine permanente udstillinger. I 1976 åbnedes i sommersæsonen en udstilling af medaljer og gradstegn tilhørende lærer Frans Løvschall, Grønemosen ved Årup.

Museets tysksprogede vejledninger har haft succes. Således kunne man i det tyske Zeitschrift für Heereskunde (maj/juni 1976) læse en omtale af museet. Om Frihedsmuseet, som turde være et æmtæleligt emne for besøgende tyskere, skriver bladet:

„Den anden afdeling er viet til den danske befolknings befrielseskamp under den tyske besættelse i 2. verdenskrig. Sagligt og objektivt vises begivenheder, som tydeliggøres ved billeder og grafikker.“

Tilslut skriver bladet:

„Besøget anbefales alle, som har interesse for rytteri, for uniformers udvikling i det nordeuropæiske rum såvel som forløb og fremstilling af den 2. verdenskrig i Danmark.“

HJEMMEVÆRNSMUSEET

Carl Fonager

Det har været et godt år for museet, mange har fundet vej til lokalet trods den lidt besværlige adgangsskiltning, og mange nyherhvervelser er registreret. Igen har Lemvigegnen fundet noget spændende frem: et illegalt trykkeri fra tiden 1940-45.

Holstebro, Lemvig og Randers kulturhistoriske museer har velvilligt hjulpet os med ting, som man fandt mere hørt hjemme på et specialmuseum som dette. Vi er meget taknemmelige for denne håndsrækning.

Ligeledes har vi, helt uventet, fra Landmandsbanken få et hjælp til reklame, såsom en lille „appetitvækker“ i bankens vinduer sammen med byens øvrige museer, og en tresproget fællesbrochure.

Lokaleproblemet er igen aktuelt, eller var, thi „Hafnia“ har tilbudt os midlertidigt at løse dette problem, hvorved det er os muligt at gøre samlingerne mere overskuelige og få de fleste af de spændende ting i udstilling.

Udover arbejdet med at udbygge museet forsøger vi, så godt som fritiden nu rækker til, at indsamle oplysninger om modstandsarbejdet i Vestjylland og den allierede luftaktivitet over samme område 1940-45.

16. august var der bestyrelsesmøde, hvor afgående chef for HJVR II, oberst Scheibye, „indsatte“ sin efterfølger, oberst Sørensen, i bestyrelsen. Vi byder velkommen til oberst Sørensen og siger tak til oberst Scheibye for mange års værdifuldt samarbejde.

LEMVIG MUSEUM

Ellen Damgaard

Restaureringen af museets fredede hovedbygning – påbegyndt i efteråret 1975 – fortsatte gennem hele året 1976. I løbet af sommeren blev der lagt nyt tegltag op, indsat nye sprossevinduer, og facaden blev afrenset og kalket. Arbejdet var afsluttet til december 1976 og havde ialt beløbet sig til 390.000 kr., heri inkluderet de mange forbedringer „bag kulisserne“ i form af værksted, toiletter, magasin etc. Takket være et tilskud på 18.000 kr. fra dispositionsbevillingen har det i sommeren 1977 været muligt at forsyne det nye magasin over forhuset med stålreoler. Museets magasinproblemer skulle således være løst i det mindste for en årrække.

Da restaureringen var afsluttet, blev der igen tid til udadvendte aktiviteter. Museet holdt således en lang række foredrag og rundvisninger i foråret 1977, af hvilke kan nævnes et foredrag om bondens bolig i Thyholms Egnshistoriske Forening og et om Limfjordsfiskeri i Struer AOF.

Til brug for sin foredragsvirksomhed har museet udarbejdet lysbilledserier om Thøger Larsen (i samarbejde med Ringkøbing Amts Skolecentral i Herning og endnu ikke afsluttet), om maleren Niels Bjerre, om Lemvig købstads historie, om Limfjordsfiskeri samt om redningsvæsen og strandinger. Disse serier har været vist i foreninger og for skoler. Serien om redningsvæsenet blev udarbejdet i anledning af Redningsvæsenets 125-års jubilæum og vist ved et arrangement på museet sammen med et lysbilledforedrag ved kordegn A. V. Langer om en øvelse med Flyvholm redningsbåd.

I påsken 1977 dannede museet rammen om en række større og mindre udstillinger, film- og lysbilledforevisninger over temaet bybevaring-byfornyelse, arrangeret af Foreningen for By- og Landskabskultur – Lemvig.

Af undersøgelsesvirksomhed kan fremhæves en udgravning af et 1600-tals hus af sulekonstruktion. Der blev fundet vinduesglas, sorte kakkelpotter og enkelte stykker rødbrændt lertøj. Udgravningen blev foretaget af museumsinspektør Jens Aarup Jensen, Ringkøbing, for midler fra Fortidsmindeforvaltning. Endvidere er der foretaget bebyggelsehistoriske studier i Frederiksgade, Lemvig, samt fortsatte arkivundersøgelser vedrørende husmand Peder Nielsen Lykke, Nees, hvis dagbog og erindringer museet vil søge at få udgivet.

På indsamlingssiden har man fået øget samlingen af møbler fra den i 1868 strandede russiske fragat „Alexander Newskij“ ved tilskud fra Jorcks Fond, ligesom man har fået suppleret samlingen af fiskeredskeber betydeligt. Til samlingen om vækkelser – som museet har ønsket at optage som et af sine hovedområder – er indgået enkelte gode ting, bl. a. en æske med mannakorn.

RINGKJØBING MUSEUM OG STRANDGARDEN, HUSBY KLIT

Jens Aarup Jensen

To arkæologiske arbejder for nabomuseerne prægede året 1976. For Skjern Museum udgravedes i april-juli et udsnit af et middelalderligt kulturlag, der fremkom under anlægget af den ny ringvej

syd om Skjern. I kulturlaget afdækkedes bygningsspor i form af stolpehuller, et ildsted benyttet ved smedning eller jernudvinding, samt et lille vandløb sikret med pæle langs siderne. Fundmaterialet består i hovedsagen af lerkarskår. Udgravningen er en af de meget få herhjemme, der har beskæftiget sig med middelalderlig landbebyggelse.

I oktober-november undersøgtes for Lemvig Museum en hustomt fra 1600-årene beliggende på ejendommen Vester Hede i Flynder sogn. Hustomten, der kun målte 8×4 m, fremviste tydelige spor af en sulekonstruktion og var opdelt i fire rum. Ret overraskende var der mange glasskår fra bly-sprossede vinduer. Der fandtes også store mængder lerkarskår, mest af sorte potter, men også en del glaseret lertøj. Det største antal skår hidrører fra en sammenfaldet pottetekkelovn. I september-oktober udgravedes nogle udsnit af en jernalderboplads hos Herman Andersen i Velling, og i foråret 1977 fremkom der endnu en grav på jernaldergravpladsen i Erhardt Strøms grusgrav i Hover. Graven var fra ældre romertid og hører til de store af slagsen, idet den målte 3×2 m med en dybde på ca. 1,5 m. Der var usædvanligt velbevarede aftegninger af en plankekiste, men desværre var graven plyndret formentlig allerede i oldtiden, så fundudbyttet indskrænkedes sig til nogle få skår.

I samarbejde med Ringkjøbing Kunstforening vistes 1.-7. november 1976 en udstilling af hviderussisk folkekunst. Der var igen i vinteren 1976/77 været afholdt et aftenskolekursus i antikvitets-kundskab. Besøgstallet i kalenderåret 1976 blev 8.289. Den 1. juli 1977 er Tonny P. Hansen tiltrådt som kustode.

Strandgården på Husby Klit har gennemgået en omfattende istandsættelse. Den tidligere aftægts-bolig indrettedes til bolig for kustode H. Johnsen, der tiltrådte 1. juli 1976. I efteråret 1976 overgik administrationen af gården fra Fredningsplanudvalget til Den danske Stat, Skovstyrelsen. Skovstyrelsen har istandsat stuehuset, stråtage og lofter, indlagt lys i laden og indrettet toiletter m. v., så gården nu fremtræder i færdigrestaureret stand. Fra 1. april 1977 er den udlejet til Ringkjøbing Museum som udstillingsbygning, foreløbig for en 10-års periode. Strandgården genåbnedes for publikum 1. juli. Udstillingen er blevet væsentligt udbygget, dels med nye lån fra egnessamlingen i Staby, dels med en fiskeriafdeling, hvor de fleste af tingene er nyindsamlede. I stuehuset vistes i juli-august en udstilling af Jørgen Borg-fotografier. Den lokale opbakning og interesse for Strandgården har vist sig at være særdeles stor. Besøgstallet, der i 1976 var på 2.111, kan påregnes at blive godt og vel fordoblet i 1977.

SKJERN MUSEUM

Kim Clausen

På museet i Skjern Anlæg er 1. sal blevet nyindrettet ligesom oldtidssamlingen er blevet placeret i mere tidssvarende montre. Videre er der indrettet et mindre depot, der fortrinsvis er tiltænkt tekstiler.

Indsamlingsvirksomheden har især været koncentreret om to emner, nemlig „Høslæt på eng og mærsk“ og „Stationsbyen“. Indsamlingen har bragt flere interessante genstande og informationer til museet. Billedindsamlingen, der blev indledt i 1975, er blevet fulgt op med lysbilledforedrag i flere landsogne og foreninger.

I 1977 har der været afholdt to særudstillinger på museet – „Kirkekunst i Ringkjøbing Amt“ samt en etnografisk udstilling om to landsbyer i henholdsvis Melanesien og Thailand. En del af udgifterne i forbindelse med den sidst nævnte udstilling er blevet dækket af Danida.

Restaureringen af Bundsbæk Mølle er fortsat i 1977. En stor del af arbejdet er blevet udført for midler fra Arbejdsmarkedsnævnet. Endvidere har museet modtaget støtte til projektet fra tipsmidlerne, Selskabet for Bygnings- og Landskabskultur og Entreprenør H. J. Henriksens og hustru Camilla Henriksens fond.

Stuehuset og møllen er i 1977 blevet fredet i klasse B.

I det forløbne år har museumsforeningen afholdt flere arrangementer på møllen, der alle har haft meget stor tilslutning.

STRUER MUSEUM

Benny Boysen

På Struer museum er istandsættelsen og nyopstillingen af museets samlinger fortsat i det forløbne år. Museets oldsagsamling er således med støtte fra „Struer museums venner“ gennemgået og nyopstillet under ledelse af en arkæolog.

Museets besøgstal er i stadig stigen; således gav 1976 en stigning på godt 50 pct. og indeværende år vil forøge besøgstallet mere end 100 pct. Medvirkende hertil er den omlægning af museets be-

søgstid, som har fundet sted. Museet har fortsat åbent ca. 400 timer årligt, men åbningstiden er blevet koncentreret om sommermånederne, dog er der i tiden september-maj fortsat åbent 4 timer ugentlig. Endvidere har museet i sommerens løb haft sin første egentlige særudstilling, nemlig udstillingen „Modelskibe“, hvortil en række lokale havde udstillet deres modelskibe, bl. a. havde fhv. sømand Alfred Pedersen, Struer, lånt museet den samling af model- og flaskeskibe, som han selv har bygget gennem de sidste 50 år. Til udstillingen modtog museet en meget smuk gave fra Hakon Mielche og Gunnar Eskildsen, som henholdsvis tegnede og trykte den festlige plakat for udstillingen.

Museet har fra Handelsbanken, Struer, modtaget en gave på kr. 2.000 til kopiering af en negativsamling og fra sparekassen SDS ligeledes kr. 2.000 til indkøb af AV-udstyr, bl. a. til brug ved den afviklede foredragsrække „Livet omkring Struer“, som i vinterens løb blev holdt på Struer gymnasium.

Museets samlinger er blevet betydeligt forøget ved gaver. Der har fra forskellige foreninger været stor interesse for at besøge forfatteren Johannes Buchholtz hus, som er en del af Struer museum, her er der givet rundvisning og foredrag om Buchholtz' forfatterskab.

EGVAD EGNSHISTORISKE SAMLING

Jens Lindby Nielsen

I 1977 er samlingen flyttet fra en kælder under De Gamles Hjem til et større kælderlokale under Tarm Skole. Hele samlingen skal nu samles her.

En egentlig registrering af samlingsmateriale er påbegyndt ved bibliotekar Jens Lindby Nielsen. Det har længe været et stort ønske at få foretaget denne registrering, der vil kunne afsluttes i løbet af 1978, foretages efter de gældende regler for lokalhistoriske arkiver, og der skal her lyde en tak til arkivar Holm, Holstebro, for velvillig rådgivning.

Samlingen har foretaget et par mindre fremstød i perioden, og tilgangen af nye materialer til samlingen har været af begrænset omfang.

En egentlig benyttelse af samlingen er stadig en besværlig proces, da der endnu ikke hverken er de nødvendige muligheder for åbningstid eller udstillingsfaciliteter.

DE LOKALHISTORISKE ARKIVER I HERNING KOMMUNE

Chr. Isen

Arkivet i Herning modtager i stigende omfang arkivalier og billeder både fra Herning by og virkeområdet iøvrigt. Anskaffelse af xeroxkopier af kirkebøger, folketællinger, realregistre m. v. fortsætter i muligt omfang, og disse samlinger er efterhånden af betydelig størrelse. Samtidig fortsætter arkivets egne bestræbelser på udbygning af forskellige samlinger med avisudklip, optegnelser og kopier. Herunder kan nævnes, at der nu findes registratur over indhold fra Herning Folkeblad fra 1869-1907. Denne registratur dækker området Herning Storkommune. Personalia er ikke modtaget. Gennem egen udstillingsvirksomhed og givne muligheder for sådan virksomhed udenfor arkivets lokaler samt velvillig bevågenhed hos den stedlige presse kommer arkivets materialer, specielt billeder, i stadig stigende grad ud til vide kredse i arkivets virkeområde. Arkivets nyeste initiativ er udstillingen Set og Sket i Herning. Den tænkes efterfulgt af en udstilling dækkende hele det øvrige område af Herning Kommune. Arkivet i Herning har telefon 07 - 12 18 11.

Arkivet i Hammerum, der dækker den tidligere Gjellerup Kommune, kan melde om fortsat god tilgang af gamle papirer, protokoller og billeder. Herunder skal fremhæves en protokol fra en afdeling af Dansk Kvindesamfund i Gjellerup Sogn fra først i dette århundrede. Arkivet i Hammerum har telefon 07 - 11 69 67.

Arkivet i Sunds modtager løbende diverse arkivalier og billeder i særdeles tilfredsstillende udstrækning. Man har her til brug for besøgende de ældste kirkebøger og folketællinger. Arkivet i Sunds dækker den tidligere Sunds kommune og har telefon 07 - 14 11 37.

Arkivet i Kølør dækker de tidligere Rind og Arnborg kommuner. Her er til rådighed xeroxkopier af de tidligste kirkebøger for nævnte sogne samt materiale vedrørende landbrugsejendomme i hele området. En beskedent løbende tilgang af materiale, som afleveres til arkivet, supplerer og udvider den bestående samling af sådant, hvorunder fremhæves en god protokol-samling, markerende enkelte lokaliteter i området. Arkivet i Kølør har telefon 07 - 14 71 20.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HOLSTEBRO KOMMUNE

Bent Torben Holm

Ved et sidste bestyrelsesmøde 14. april 1976 i den selvejende institution Holstebro Byhistoriske Arkiv opløste bestyrelsen sig, og Holstebro Byhistoriske Arkiv eksisterede ikke mere. Det var dog blot en formalitet forud for oprettelsen af Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune fra 1. april 1976.

Arkivets usikre administrative og personalemæssige stilling havde gennem de senere år været en stor hindring for at udnytte arkivets muligheder. Det var derfor en stor hjælp, at arkivet administrativt blev en afdeling under Holstebro Museum, og samtidig blev Bent Holm ansat som arkivets leder på halvtid. De forbedrede administrative rammer bevirkede da også, at Lokalhistorisk Arkivs aktivitet tog et stort opsving. Den øgede aktivitet understreger dog samtidig behovet for en heltidsansat leder af arkivet.

Den daglige drift varetages af lederen og en civil værnepligtig samt i perioder medhjælpere som led i Holstebro Kommunes beskæftigelseskampagne.

Siden 1. april 1976 har arkivet haft en meget betydelig tilvækst af materiale, nævnes kan 11 scrapbøger for 1966-74 fra Holstebrohallen, 17 protokoller fra Socialdemokratisk Forening, en stor samling postkort og en række arkivalier fra konditor L. C. Blæhr, seks protokoller fra mejeriet Enighed i Idom, en række jubilæumsskrifter samt en auktionsprotokol 1881 og Holstebro Sognekalds tiendeprotokol 1906 fra Holstebro Bibliotek, fra Lokalhistorisk Arkiv i Herning har man fået 32 ejendomsvurderingsprotokoller for hele kommunen 1936-49.

Blandt årets højdepunkter var en meget stor samling fotografisk materiale fra fotograf EgSø, over 52.000 negativer fra 1922 til i dag, og særlig værdifuld, fordi 12 registerprotokoller giver nøje oplysninger om billederne. På loftet i den tidligere remise for Ringkøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane er fundet en række arkivalier fra den nu ophørte bane. Fra R. A. V.s manufakturafdeling har man fået 97 forskellige protokoller. Desuden har man fået en række skoleprotokoller og -jubilæumsskrifter, fagforeningsarkivalier. Endelig kan nævnes 8-10.000 matrikelskort for Holstebro Kommune fra landspektørerne Erling Jensen og Jørgen Nagstrup. Fra Holstebro Dagblad får man hver uge alle billeder, der har været brugt til kliché, de arkiveres sammen med alle væsentlige artikler.

Den samlede tilvækst i 1976 var 340 bind (protokoller m. v.), 51 pakker og 347 stk. arkivalier, 431 billeder samt 61 bokse med negativer og kasser med glasplader.

Op til 1. april 1976 var arkivet ved at drukne i materiale, som på grund af mangel på tid og personale ikke var blevet registreret, men med de forbedrede vilkår har arkivet nu, trods den meget store tilgang registreret alt materiale, så alt kan udnyttes, men det skal nu altid ske via kartoteksystemet. Yderligere er nu udarbejdet emne- og personregistre til L. Chr. Th. Frølund's „Holstebro“ og delvis til J. Aldals „Holstebros Historie gennem Tiderne“. Der har været samarbejde med en række foreninger og med naboarkiver, og en udstilling med omkring 100 fotografier – Miljøet i det gamle Holstebro – har bl. a. været vist på Holstebro Museum.

Arkivet har adresse Slugten 1, overfor Holstebro Kunstmuseum, tlf. 07 - 42 37 83, og åbningstidene er mandage kl. 13-17 og Torsdage kl. 13-20.

RINGKØBING LOKALHISTORISKE ARKIV

Bent K. Andresen

Arbejdet i det forløbne år er forløbet uden større udadvendte aktiviteter, men arbejdet med indsamling af arkivalier er blevet fortsat sammen med registrering og arkivering. Vi har i årets løb igen modtaget mange nye arkivalier, gamle som nyere. Der er indkommet mange nye og en del ældre billeder, heraf to daguerreotypier samt nogle postkort. Vi har fået ane- og slægtstavler, jubilæumsskrifter, brochurer, skøder, pantebreve, foreningsprotokoller, gamle byvedtægter, breve, forsikringsprotokoller, folketællinger 1850, 70, 80, 90 fra Velling sogn samt mange andre ting.

Der har i årets løb været en del henvendelser og forespørgsler, og vi har kunnet hjælpe nogle. Men vi modtager gerne stadig flere arkivalier, også gerne nyere. Alle bibliotekets filialer tager gerne imod og vi siger på forhånd tak. På den måde kan vi måske hjælpe endnu flere til at finde frem til deres slægt her på enen eller datoen for en forenings oprettelse f. eks.

Vi har haft den glæde, at foruden de tidligere medarbejdere har vi i år fået yderligere hjælp, således at der altid er nogle samlet hver mandag aften på arkivet, der har til huse på Ringkøbing Bibliotek, som gerne modtager henvendelser i hele åbningstiden.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR STRUER KOMMUNE

Henry Ammitzbøll

Arkivet har i det forløbne år haft en jævn tilvækst af arkivalier og billeder. Arkivudvalgets medlemmer, som repræsenterer de forskellige sogne inden for kommunen, kommer af og til med materiale til samlingen.

Vi er igen i år med i landsarkivets xerox-kampagne, og i løbet af efteråret vil vi være i besiddelse af kirkebøgerne frem til omkring 1875, og desuden har vi folketællingerne fra 1787, 1801 og 1834.

Vi er igang med at organisere kampanjer, der har til formål at registrere og indsamle arkivalier fra ophørte og eksisterende foreninger og institutioner.

I efteråret 1976 deltog Lokalhistorisk arkiv i udstillingen „Billed-Hvem-Hvad-Hvor?“ på Struer Museum. Det gav resultat både hvad angår identifikation og nye afleveringer.

Ved arkivets årsmøde i december 1976 vistest to gamle film fra egnen. 1) „Ålestangere ved Struer“, -n 8 mm film fra 1950'erne. 2) En 16 mm film om Struer Statsgymnasium i 1948. Filmen tilhører gymnasiet.

I foråret 1977 var en del af Ringkøbing amts arkivfolk samlet til et møde i Struer for at drøfte mulighederne for et nærmere samarbejde på amtsplan. Der blev nedsat et udvalg, som skal komme med forslag til et formaliseret samarbejde arkiverne imellem. Dette udvalg består af følgende arkivarer: Chr. Isen, Rind-Arnborg, Inger Persson, Lemvig, Bent Holm, Holstebro og Henry Ammitzbøll, Struer.

EGNSHISTORISK ARKIV FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Jens Jørgen Lind

I det forløbne år er samlingen forøget jævnt og støt, og besøget på arkivet har været godt, især på gr. a. studiet af kirkebøgerne. I år, da LA igen kører en xeroxkampagne, har arkivet bestilt kopier af de resterende kirkebøger og af folketællingslister, så vi håber at have dem klar til publikum i begyndelsen af næste sæson.

Vort største problem har været at finde en tilfredsstillende registreringsmetode. Desværre har vi ikke kunnet finde megen hjælp hos vor forening SLA, da man der ikke har kunnet enes om en ensartet fremgangsmåde. Derfor har vi været nødt til at finde vor egen metode (en tillempet Esbjerg-registrering) for i det hele taget at få ordentligt overblik over vort materiale.

EGNSHISTORISK SKOLESAMLING I ULFBORG-VEMB KOMMUNE

Rudolf Borgen Ubre

Fra Egnshistorisk Studiesamling i Ulfborg-Vemb er der meget lidt at berette, desværre. Endnu har vi lov at have vor store samling stående hos gdr. K. Albertsen i Staby, men for os at se har det lange udsigter med opfyldelsen af et kommunalt løfte om at skaffe studielokaler til virksomhed med museets og studiesamlingens mange ting, billeder og arkivalier. I år har vi dog brugt meget af det lokalt, idet vi sammen med festlighederne omkring 25 års jubilæet for Staby Sognegård, der var den første i landet, lavede en udstilling om foreninger, skoler, forsamlingshuse og livsforhold i Staby i de forgangne år. Mere end 400 så udstillingen.

Vi har lånt en del af vor „grovvaesamling“ ud til Strandgården på Husby Klit. Disse ting gør så nytte, mens vi venter. Det er dejligt at konstatere, at åstedet kan bruges som museum, at decentralisering kan accepteres, at man er ved at komme ind på noget af det rigtige – dog kan vi ikke p. g. a. udgifter til kørsel bruge det som lokalhistorisk studiested, idet et besøg med børnene kun vil blive registreret som et museumsbesøg af disse. Vi siger til lykke med Strandgården, der er en perle.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR VINDING SOGN

Torben Skov

To ar arkivets medarbejdere, gdr. Carl Fonager og lærer Esbern Jespersen, nævntes i fjor i fuld gang med at indsamle minder og stemmer fra gamle Vindingboer.

Dette arbejde blev afsluttet i marts 1977 med et ovenud godt resultat. Ialt er der lavet optagelser hos godt hundrede mennesker, og deres oplysninger er groft blevet rubriceret inden for kategorierne

1) stemmearkiv, 2) underholdning, 3) dialekt, hvor den vestjyske dialekt stadig er nogenlunde ren, 4) egns historie, det være sig lokalhistorie eller personalhistorie, hvor der fortrinsvis fortælles om Vinding sogn, 5) kulturhistorie om sognefællesskab, det primitive bondesamfund, overtro og hjemmefabrikation.

Ved flere af optagelserne er yderligere anmærket, hvis der er tale om foreninger, f. eks. hesteavlforeningen og mejeriforeningen.

Arkivet har på denne måde fået et meget stort og vigtigt materiale, der sammen med Peder Vads lysbilledserie fra Vinding sogn giver et godt og alsidigt billede af Vinding sogn.

EGNSHISTORISK FORENING FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Anna Overgaard

Sæsonen indledtes i august 1976 med en aftentur til Struer Museum og Buchholtz' hus.

Foreningen havde i vinterhalvåret en foredragsrække med en fællestitel: „Vi søger slægtens spor“. Af foredragsholdere og emner kan nævnes: Arkitekt Sven Fritz (arvesølv), arkivar Anna Louise Alstrøm (gamle slægter på Thyholm), arkitekt Ib Lydholm (vore romanske kirker), mag. art. Jørgen Ilkjær (hvad finder vi efter vore forfædre) og museumsinspektør Ellen Damgaard (1700-tallets bondehjem). Der har været god tilslutning og deltagerne blev aktiviseret ved selv at tage gamle ting med.

Der har i vinterens løb været holdt slægtforskningskursus, både begynder- og fortsætterhold, ved Rigmor Lillelund.

Medlemstallet er jævnt stigende. Også i andre egne af landet har vi en del medlemmer, der ønsker på denne måde at holde forbindelsen vedlige med hjemstaven. Tredie årgang af årsskriftet er udsendt til april og blevet modtaget med interesse. Ved den årlige generalforsamling i april holdt formanden, pastor G. N. Mundbjerg, foredrag ud fra en brevveksling fra krigen 1864. Næppe mange steder er bevaret så stor en samling breve, der belyser hvordan livet formede sig både for den indkaldte og i hans hjem.

Sommerens udflugt gik til Hardsyssel med besøg på Gudum Kloster, i Gudum kirke, Lemvig Museum, Bovbjerg og Trans.

Vi har haft den glæde, at vor lokale Helligkilde nu er blevet endeligt fredet og frilagt, således at der er adgang for enhver interesseret. Helligkildens historie går langt tilbage, jo nok helt til heds tid. Den har givet navn til både gård og landsby.

VINDERUP EGNSHISTORISKE FORENING

Aksel Najbjerg

Vinderup Egnshistorisk Forening har i det forløbne år haft fortsat god tilslutning til arrangementerne. Vi prøver at holde fast på en sammenkomst første onsdag hver måned. I vinterhalvåret har vi foredrag, film, lysbilleder, eller hvad vi kan finde på af egns historisk interesse. I sommerhalvåret har vi egns ture, og vi slutter af med en større udflugt før sommerferien. I sommer gik denne tur til Øm kloster.

Medlemstilgangen er fortsat. Siden sidste årsberetning tæller vi ca. 20 flere og nærmer os nu 100 medlemmer.

Med stor tilslutning blev der i vinterhalvåret holdt to kurser på arkivet. Det ene i egns historie, og det andet blev kaldt „Æ Bindstouw“. Der blev kartet, spundet, strikket m. m.

Det, vi har været mest optaget af i det forløbne år, er overtagelsen og indvielsen af vore lokaler lørdag d. 11. dec. 1976. I overværelse af kommunalbestyrelsen og andre indbudte gæster låste borgmesteren døren op og overrakte os nøglen til huset: det gamle bibliotek i Vinderup. Det var en stor dag for os. Nu har vi god plads til arkiv og til vore sammenkomster. Vi har nu indrettet os og har siden haft fast åbningstid på arkivet: 2 timer hver onsdag eftermiddag samt 1 time onsdag aften – med undtagelse af 3 sommermåneder, hvor Turistforeningen har en del af bygningen. Vi skal nu i gang med arkivering.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HERNING

Jørgen Østergaard

Slægtshistorisk Forening, Herning, har fortsat arbejdet efter de sædvanlige linier med hovedvægt på det personalhistoriske vejledningsarbejde, men øvrigt med udblik til egns- og kulturhistorie. Blandt

sidste sæsons talere var lektor Gunnar Sandfeld, Struer, om kildekritik ved brug af billeder, bibliotekar Sv. Gissel fra Det kongelige Bibliotek om slægtshistorisk materiale i dette bibliotek, direktør Erling Veile, Fredericia, fortalte om arbejdet i landets største firma for slægtsforskning, redaktøren af Hardsyssels Årbog Benny Boysen, Linde, viste en sognefilm, arkivar H. H. Worsøe, landsarkivet i Viborg, fortalte om amtsarkiverne, og politiassistent P. R. Porse, Århus, om politiarkiver m. m. Endelig sluttede direktør Gunnar Jespersen, Herning, med en meget spændende beretning om et par gader i hans barndoms Herning. Iøvrigt har foreningen aflagt besøg på Herning Centralbibliotek og den nye læsesal på Landsarkivet.

Foreningen har efterhånden en del materiale til medlemmernes rådighed, bl. a. over 100 udklipsmapper med over 10.000 udklip om slægts-, egns- og kulturhistoriske emner.

Den nye sæson blev indledt med bl. a. tilbud om et par slægtshistoriske kurser fra andre foreninger og et besøg på Struer Museum. Slægtsforskeren Rigmor Lillelund, Naur, fortalte ved septembermødet om sin jagt på den gamle guldsmed Joachim Weller, skoleinspektør Wolf Møller, Randers, i oktober om gård- og sognehistorie. I november kom landsarkivar Anne Riising, Odense, ind på betydnings af at få bevaret materiale fra de forskellige bevægelser og foreningslivet.

I december taler arkivar Jørgen P. Clausager, Viborg, om industrialiseringen og arbejderbefolkningen, i januar viser museumsdirektør Ulla Thyrring, Herning, et udvalg af ca. 400 farvelysbilleder fra Herning i begyndelsen af 1940-erne, arkivar Hans H. Worsøe taler i februar om håndværkerne i by og på land, arkivar Margit Mogensen, Landsarkivet for Sjælland, taler i marts om fæstebondens hverdag i hovmarken og hjemme, og sæsonen slutter med et foredrag af arkivar Henning Paulsen, Viborg.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HOLSTEBRO

Chr. Krogstrup

Slægtshistorisk Forening, Holstebro, blev stiftet den 4. april 1977. Foreningen formål er at samle slægtshistorisk interesserede for ved fælles indsats, oplysende foredrag, arkivbesøg o. l. at øge kendskabet til slægts- og lokalhistorisk forskning.

Vi har haft følgende arrangementer: 26. april holdt lærer E. Pedersen, Holstebro, foredrag om det gamle Holstebro og viste lysbilleder. 27. april var vi på besøg på Landsarkivet i Viborg.

Til den nye sæson er planlagt en foredragsrække med arkivar H. H. Worsøe, Viborg, direktør Erl. Veile, Fredericia, museumsinspektør Benny Boysen, Linde, m. fl. som talere. Der er også planlagt arkivbesøg og et aften-skolekursus i samarbejde med L. O. F.

Bestyrelsen består af fire medlemmer med Chr. Krogstrup, Holbergsvej 51, Holstebro, som formand. Foreningen har nu 25 medlemmer.

HERNINGSHOLMS VENNER

Jørgen Østergaard

Selv om der ikke har været gjort et fremstød for at hverve medlemmer, har Herningsholms Venner et omend ikke hastigt stigende antal medlemmer, og man har bl. a. kunnet glæde sig over tilslutning ud over landet af Blicherinteresserede, som ønsker at være med til at støtte arbejdet for de nye rammer omkring Blichermuseet i Herning. Det skal flytte fra sin nuværende trange plads på Herning Museum til den gamle herregård, når denne er færdigrestaureret.

Formanden, direktør C. Sander, Herning, kunne på generalforsamlingen oplyse, at man er færdig med en omfattende fundering og pilotering af Herningsholm, så den skulle kunne stå sikkert de næste 400 år. Man regner med at være færdig med tag, vinduer og døre, inden vinteren sætter ind, så arbejdet med restaureringen kan fortsætte og forhåbentlig slutte engang i 1978. Til nytår 1977 var brugt godt en million kroner på arbejdet, siden er anvendt yderligere et beløb. Herningsholms Venner har hidtil indsamlet 42.325 kr. til Fonden for Blicher-Museet på Herningsholm og dermed til restaureringen. Til medlemmerne er netop udsendt gratis en smuk lille bog, udgivet af Poul Kristensen, Herning, med et Blicherudvalg, foretaget af Felix Nørgård.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

FORENINGSMEDDELELSER 1977

Årsmødet søndag den 27. februar 1977 blev afholdt i Ulfborg. Ca. 200 var mødt frem for at overvære foredraget og den efterfølgende generalforsamling.

Museumsinspektør Kirsten Bendixen, Nationalmuseet, fortalte om „Staby-skatten – med udblik til andre skattefund fra amtet“. For første gang blev møntfund i Ringkøbing amt behandlet samlet, så derfor slog vi til, da foredraget blev tilbudt som artikel til „Hardsyssels årbog“. Det findes i denne årgang. I tilslutning til foredraget berettede museumsinspektør Jens Aarup Jensen, Ringkøbing, om udgravningen af møntfundet ved Staby.

Under den efterfølgende generalforsamling blev beretningen aflagt af formanden, amtmand A. Bach. Møderne i året løb blev kort omtalt med oplysning om, at Historisk Samfund nu har etableret et samarbejde med Holstebro Folkeuniversitet, et samarbejde som skulle give os bedre muligheder fremover, idet vi gennem folkeuniversitetsordningen kan trække på gode foredragsholdere. Også rent økonomisk skulle der være en fordel at hente.

„Hardsyssels årbog 1976“ udkom omkring 1. december 1976. Beretningen kom ind på de medlemmer, der glemmer at melde flytning. Hvert år får vi nogle årbøger retur, fordi medlemmer er flyttet. Vi har kun få muligheder for at finde frem til et medlems nye adresse, derfor beder vi vore medlemmer huske at melde adresseforandring. Sammen med årbogen skulle vore medlemmer også have modtaget den bogkatalog, som Dansk historisk Fællesforening har udgivet, men årbogsforsendelsen ville derved overskride en takstgrænse. Derfor blev bogkatalogen trukket tilbage, i stedet uddelte vi denne katalog til interesserede på vort årsmøde.

Registeret til de første 60 årgange af Hardsyssels årbog, som vi har haft liggende et par år, er nu ved at blive trykt, og vi håber at kunne tilbyde vore medlemmer det til efteråret. Kommune-foreningen for Ringkøbing Amt har givet et tilskud til trykningen.

I 1976-77 fik Historisk Samfund 167 nye medlemmer, så vi pr. 1. februar 1977 har 1.626 medlemmer. En reel fremgang på 135, da vi også i det afsluttede regnskabsår har haft udmeldelser og dødsfald. Den ret store tilgang af nye medlemmer skyldes en hvervekampagne, som vi forsøgte i Videbæk og Trehøje kommuner. Disse kommuner blev valgt, fordi „Hardsyssels årbog 1976“ bragte en del stof fra dette område. I de kommende år vil vi forsøge medlemshvervning i andre kommuner.

En tak blev rettet til alle, der har skaffet nye medlemmer, og alle blev opfordret til også fremover at gøre en indsats på dette område. En tak blev også rettet til alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds arbejde.

Historisk Samfund blev på Dansk historisk Fællesforenings årsmøde den 3. september 1976 i Åbenrå repræsenteret af lærer Benny Boysen og fru Rigmor Lillelund.

Regnskabet, som findes aftrykt på side 144, blev aflagt af kassereren, bogtrykker N. Gadgaard Nielsen. Ringkøbing Amtsråd figurerer med to beløb dækkende dels 1975-76 og 1976, ved en fejltagelse havde vi intet amtstilskud fået i 1975-76.

Beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødte.

Sommermødet søndag den 12. juni 1977 i Sdr. Bork og på Tipperne havde samlet ca. 275 deltagere (rekord). Det kneb med at skaffe plads i forsamlingshusets store sal + de tilstødende lokaler, men salen var den eneste i området, som kunne mørklægges, og det var nødvendigt af hensyn til fremvisning af lysbilleder.

Museumsinspektør Kim Clausen, Skjern, fortalte om „Tipperhalvøens historie“ og mag. scient. Poul Hald Mortensen orienterede om reservatet, før turen gik til Værnengene og Tipperne.

Næste årsmøde søndag den 26. februar 1978 afholdes i Lemvig. Lærer og kordegn A. V. Langer, Lemvig, vil fortælle om „Redningsvæsenets opståen og udvikling“. Det danske redningsvæsen kunne i 1977 fejre sit 125-års jubilæum. Vi håber på et godt fremmøde.

„Hardsyssels årbog 1977“ – det 71. bind i rækken – foreligger hermed som 2. række bind 11. Årbogens redaktion samler hele tiden stof til kommende årbøger, ligger De inde med noget eller kender nogen, som kan fortælle noget, så kontakt årbogens redaktion, hvis adresse er: Lærer Benny Boysen, Aspvej 20, Linde, 7500 Holstebro. Forfatterhonoraret er 25,00 kr. pr. årbogsside (skal artiklen omarbejdes, deles honoraret mellem forfatter og evt. bearbejder) – 25 særtryk af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels årbog“ kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

*Sommermødet 1977
sluttede med et besøg
i fuglereservatet på
Tipperne.*

Medlemmer kan erhverve bind af 1. række for 10,00 kr. pr. årgang. (heraf kan endnu følgende leveres: 1927, 1928, 1929, 1930 og 1931) og af 2. række for 25,00 kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende leveres: 1972, 1973, 1974 og 1975). For nogle årganges vedkommende er restbeholdningerne meget små.

Endvidere kan medlemmerne erhverve følgende bøger til favørpris:
Poul Mathias Nødskov: „Beskrivelse af Thimgaard og Thim sogn“ (1787), en af landets ældste sognebeskrivelser, som blev genoptrykt i 1968 med kommentarer af Alfred Kaae. Pris: 12,00 kr.

Alfred Kaae: „Fæster og husbonde i Hammerum herred“ (1971), som belyser mange sider af fæsteforholdene i denne egn på grundlag af tingbøgerne fra 1689-1751. Pris: 12,00 kr. Forsendelsesomkostningerne er ikke medregnet i priserne.

Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt, som hidtil kun har arbejdet med „Hardsyssels årbog“, har forsøgsvis udvidet aktiviteten til også at omfatte anden lokalhistorisk litteratur fra Ringkøbing amt.

Kontakt byttecentralen, hvis De har nogle ønsker eller noget, De vil af med. Alle bestillinger vil blive leveret i den rækkefølge, de indgår, men der kan udmærket blive ventetid, da lageret er meget begrænset, men chancerne er der.

Husk at vedlægge svarporto, hvis De skriver til Byttecentralen, hvis adresse er: Holstebro Museum, Museumsvej 1, 7500 Holstebro.

„En tur i Vestjylland – fra Holstebro mod nordvest“, som Historisk Samfund arrangerede sammen med OK-Busrejer, kørtes søndag den 11. september 1977.

Turens pris var baseret på fyldte busser, derfor måtte vi, da der ikke var tilmeldt nok til to busser, desværre sige nej til de sidst tilmeldte.

Turen gik over Avsumgård, Vejrum, Kilen, Gudum, Nr. Nissum, Lemvig, redningsmuseet i Flyvholm, Harboøre, Thybørn, Engbjerg, Bovbjerg, Dybe, Trans, Ramme dige, Rysensten, Klosterheden, Sir Lyngbjerg, Hjerm til Holstebro og Herning.

Der var ophold ved Gudum kirke, redningsmuseet Flyvholm, Bovbjerg (hvor vi også fik frokost). Trans kirke og Hjerm kirke. Turen blev ledet af bibliotekar Kr. Bjerregård og museumsinspektør Torben Skov.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 35,00 kr. som opkræves ved årbogens udsendelse. Det vedlagte girokort, som også bærer Deres medlemsnummer, bedes venligst snarest indbetalt.

Desværre har vi hvert år en del medlemmer, som skal rykkes for kontingent. Disse medlemmer støtter ikke Historisk Samfunds arbejde, for kontingentet kan dårligt dække de udgifter, der er forbundet med rykningen.

Indmeldelse kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Den vedlagte hvervefolder har en indmeldelsesblanket, som kan benyttes. Giv den til en ven eller bekendt, vi har hårdt brug for flere medlemmer.

Udmeldelse bedes meddelt sekretæren. Hvis udmeldelse sker efter årbogens modtagelse, skal årbogen enten betales eller returneres til kasserer eller sekretær.

Opfordring til vore medlemmer. Historisk Samfund dækker hele Ringkøbing amt, derfor må vore møder snart holdes her, snart der. Tit er det umuligt at nå frem til vore møder, hvis man skal benytte de offentlige trafikmidler, derfor opfordrer vi vore „bilejende“ medlemmer til at fylde bilen op med venner og bekendte. Alle er velkomne til vore møder.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

- Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.
Indvalgt 1966, formand fra 1967.
- Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.
Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.
- Lærer Benny Boysen, Aspvej 20, Linde, 7500 Holstebro.
Indvalgt 1974, årbogens redaktør fra 1975.
- Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.
Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.
- Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.
Indvalgt 1963, næstformand fra 1975.
- Fru Rigmor Lillelund, Nygård, Navr, 7500 Holstebro.
Indvalgt 1967, medlem af årbogens redaktion fra 1967.
- Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.
Indvalgt 1966.
- Museumsinspektør Torben Skov, Holstebro Museum, 7500 Holstebro.
Indvalgt 1975, leder af Lokalthistorisk Byttecentral.
- Redaktør Jørgen Østergaard, Rugvænget 41, 7400 Herning.
Indvalgt 1975, medlem af årbogens redaktion fra 1975.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ministeriet for kulturelle Anliggender, Ringkjøbing Amtskommune, amtets kommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

Bog anmeldelser

Niels Jensen: *Vestjyske jernbaner*, 112 sider, rigt illustreret, Clausen bøger, pris kr. 38,50.

En ny lille bog med titlen: *Vestjyske jernbaner*, rummer et forbløffende væld af oplysninger om alle vestjyske banestrækninger.

Det er den kendte jernbaneskribent, dagbladet Børsens trafikmedarbejder, Niels Jensen, der er forfatter til bogen, der foruden at give et sammenfattende hele også giver en række beskrivelser af de enkelte banestrækninger, deres opståen, udvikling – og i nogle tilfælde også afvikling, samt en redegørelse for det materiel strækningerne i tidens løb er trafikeret med.

Bogen rummer en række morsomme detaljer, som tilsammen tegner herlige tidsbilleder fra banernes liv. Således om Vemb–Lemvigbanen, hvor der fra starten skulle spares så meget, at stationstjenesten i begyndelsen blev liciteret ud til lokale værtshusholdere, således man ikke kunne købe billet til toget uden først at skulle have været på værtshus, – eller holdepladsen i Hee, hvor ventesalen i mange år var overbygningen fra et opugget skib.

Et andet godt eksempel på, hvorledes sparehensyn gjorde sig gældende ved anlæggelsen af jernbaner, finder man på Thybanen fra Struer til Thisted. Strækningen fra Struer til Oddesund blev bygget som en sædvanlig jernbane, men Oddesund–Thisted skulle anlægges som en let lokalbane. Det vil sige, at banen ikke skulle indhegnes, og der skulle ikke være bevogtning ved overkørslerne. Skinnerne skulle være af den spinkleste type, der overhovedet anvendtes af statsbanerne. Banen var så spinkel, at der måtte konstrueres helt nye lokomotiver til at trafikere den. Det var de såkaldte P-maskiner, som udmærkede sig ved at være bedst til at køre baglæns, og derfor blev forsynet med en stor kofanger bagpå, for banen var jo uindhegnet – hvilket den i øvrigt stadig er.

Vestjyske jernbaner er en koncentreret og væsentlig bog, der på trods af sit beskedne ydre rummer mange konkrete oplysninger og det på en letlæst og saglig måde. Desuden bringer bogen en del nyt billedstof, som er med til at give bogen liv.

To vigtige nøgler til lokalhistorisk litteratur.

Det nordlige Ringkøbing Amt, litteraturudvalg. Holstebro Bibliotek. 36 sider, pris kr. 5,-

Register til Hardsyssels årbog 1907-1966. Udg. af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. 88 sider, medlemspris kr. 48,-

Den stigende interesse for den lokale historie har medført behov for let tilgængelige oversigter over, hvad der findes af lokalhistorisk litteratur. I konsekvens heraf har bibliotekarerne Erik Nørgaard og Kr. Bjerregaard, Holstebro, lavet et vigtigt udvalg af litteratur omfattende den nordlige del af Ringkøbing amt, helt præcist kommunerne: Aulum-Haderup, Holstebro, Lemvig, Struer, Thyborøn-Harboøre, Thyholm, Trehøje, Ulfborg-Vemb og Vinderup.

Da der er tale om et udvalg, medtages ikke alle titler, men det er lykkedes at få en række væsentlige titler med i det lille hefte, som fremtræder med en række nydelige illustrationer, og som for øvrigt kan skaffes til en pris, der gør den obligatorisk på enhver boghylde i et lokalhistorisk interesseret hjem.

Bibliotekar Kr. Bjerregaard har endvidere udarbejdet et omfattende register til hele første række af Hardsyssels årbog, nemlig årgangene fra 1907 til 1966. Registret er en meget vigtig nøgle til henved 10.000 sider lokalhistorie, idet registret er opbygget på en måde, der samtidig giver oversigt over, hvad der i årbøgerne findes inden for bestemte emner som f. eks. sandflugt, stormflod, hedeopdyrkning eller andre emner, som har speciel interesse i vor landsdel. Mange artikler er registreret under flere emner, således man er sikker på at blive henvist til de bestemte artikler uanset, hvorledes man slår op. Bogen tilbydes Historisk samfunds medlemmer til en meget lav særpris.

Med de to litteraturoversigter er der skabt betydelig lettere adgang til den trykte lokalhistorie, og med registret til Hardsyssels årbog er et stort savn blevet afhjulpet.

B. B.

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt

1975-1976

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister (specielt stamtavler fra 1967-1974), som har været optaget i „Hardsyssels årbog“ 1969, 1971, 1973 og 1975. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste liste.

00-07 SKRIFTER AF ALMINDELIGT BLANDET INDHOLD

00.4 Boghandel

Froland, Aleks.: Et stykke boghandelshistorie. N. P. Holms Boghandel i Ringkøbing fylder 27. juni 125 år og er således næsten jævnaldrende med egentlig provinsboghandel i Danmark. (Det danske bogmarked. Årg. 122, 1976, nr. 24/25, side 564-567, ill.).

01.7 Lokalbibliografer

Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 1973-1974. Ved Kr. Bjerregård. (Hardsyssels årbog. Række 2, binde 9, 1975, side 127-140).

02.4 Folkebiblioteker

Bording. Steenstrup, Hjejil Resen: Bording sogn. En lokalundersøgelse og dens biblioteksmæssige perspektiver. (Bogens verden. Årg. 56, 1974, nr. 4-5, side 94-96 og årg. 58, 1976, nr. 3, side 112-114, ill.).

Brande. Koefoed, Ingerlise: I Brande sker der mange ting. (Bogens verden. Årg. 57, 1975, nr. 7, side 220-223, ill.).

Holmsland. Holmsland! lav skatteprocent – på bekostning af hvad? [Biblioteksvæsen]. Af Jim Højbjerg, Jakob Pelch, Else Ramsgaard, Birgit Sørensen, Mogens Yde Sørensen. (Bibliotek 70. 1976, nr. 6, side 137-141, ill.).

02.91 Arkiver

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 118-126 og bind 10, 1976, side 140-151).

06.6 Museer

Konkurrence om kunstmuseum og kulturhistorisk museum i Holstebro. (Arkitekten. Årg. 78, 1976, nr. 17, side 368-377, ill.).

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 118-126 og bind 10, 1976, side 140-151).

Thyrring, Ulla: Maskiner på museum. [Trikotagemuseet i Herning]. (Arv og eje. 1976, side 93-100, ill.).

Thyrring, Ulla: Trikotagemuseet i Herning. Af Ulla Thyrring og Carl Otto Dethlefsen. (Teknisk tidsskrift for teknik og beklædning. Årg. 33, 1975, nr. 5, side 6-7, ill.).

20-29 RELIGION

24.5 Kristne symboler

Andersen, Susanne: Et pilgrimsmærke fra Karup, fundet i Brejning kirke. (Kuml. 1976, side 191-198, ill.).

27.67 Kirkehistorie

Gammelsogn. Kinch, Aage H.: Samtale med Gl. Sogn kirke. (Ribe stiftsbog. 1975, side 90-91).

Ulfborg. Jensen, Aage: Ulfkjær kirke. (Jul i Ulfborg. Årg. 2, 1975, side 15-17, ill.).

30-39 SAMFUNDSVIDENSKAB. PÆDAGOGIK. FOLKELIV

30.16 Grønlandere

Grønlanderhuset i Holstebro. Snit [og bidrag af]: Beboere i Grønlanderhuset. [Udg. af] Thomsens Bogtrykkeri, Holstebro, i anledning af firmaets 75-års jubilæum. 10. marts 1975. 1975. 31 sider, ill.

33.12 Fagforeninger

Christensen, Erik: Fagforeninger og lokalsamfund. En beskrivelse og analyse af 4 vestjyske fagforeninger. [Tarm-afdelingen]. 1976, side 157-191.

33.129 Enkelte fagforeninger

Ringkøbing-Kredsens Graverforenings jubilæum 1935-1975. [Udgviet af Ringkøbing-Kredsens Graverforening]. 1975. 24 sider.

Sandager, Erik: Ringkøbing - med en brøget medlemskare. Havnefoged, varmemester, vejformand, anlægsgartner som DKA-medlemmer i Ringkøbing, som ikke er nogen afdeling. (Kommunalarbejderen. 1975, nr. 11, side 12-15, ill.).

33.194 Egnsanalyser

Social forandring i Vestjylland. En samling originalartikler til belysning af nogle vigtige arbejdsmarkedsproblemer. [Egvad Kommune medtaget]. Red. af Flemming Svejstrup. 1976. Bd. 1-2.

33.22 Banker og sparekasser

Holstebro Landmandsbank. Bankbygning på ca. 3500 m² opført på 15 måneder uden prisoverskridelse. Arkitekter: Skaarup & Jespersen. (Tegl. Arg. 79, 1976, nr. 2, side 93-96, ill.).

Hvidbjerg-Lyngs Sparekasse. 1870-1970. 8. december. Udg. af Hvidbjerg-Lyngs Sparekasse. 1970. 19 sider, ill.

33.431 Brugsföreninger

Lauridsen, Finn H.: Varer til dagens gængse priser - eller derunder. Fra Linde Brugsforenings første år. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 29-36, ill.).

33.84 Grundværdikort

Grundværdikort ved 15. alm. vurdering pr. 1. april 1973. Ringkøbing Amts Skyldkreds: Egvad, Herning, Holstebro, Lemvig, Ringkøbing, Skjern og Struer kommuner. 1975. 128 sider, ill.

37.08 Spejdervæsen

Den spæde start på spejderbevægelsen i Ulfborg. Et uddrag af spejdernes dagbog. (Jul i Ulfborg. Arg. 2, 1975, side 19-21, ill.).

37.12 Undervisningsforsøg

Rapport fra Holstebro. [Samarbejdsforsøg mellem Holstebro Gymnasium, Holstebro Handelsskole og Holstebro Tekniske Skole]. Af Vilhelm Kemp og Carl-Johan Severin. (Gymnasieskolen. Arg. 59, 1976, nr. 10, side 495-496).

37.15 Skolebygninger

Hansen, Sven: Amtsgymnasiet i Ikast. (Landsk. Arg. 57, 1976, nr. 8, side 174-175, ill.).

Jellingsø, Ole: Ikast Gymnasium. (Gymnasieskolen. Arg. 59, 1976, nr. 11, side 537-541, ill.).

Skriver, Poul Erik: Gymnasium i Ikast. Friis og Moltke. (Arkitektur. Arg. 20, 1976, nr. 7, side 241-249, ill.).

37.18 Seminarier

Borris. Storgaard Pedersen, P.: Borris Seminariums historie 1806-1826. [Uddrag af artikel i „Hardsyssels årbog 1909“]. (Årbogen for Skjern. Arg. 35, 1976, side 1-10, ill.).

Det Nødvendige Seminarium. The Necessary College. The first batch to graduate from an experimental teachers' training college passed with above-average marks but nearly failed a political examination in Parliament. Is this a new type of teacher from a new type of college? (Danish journal, 1976, nr. 3, side 5, ill.).

37.24 Børnehaver

Niels: Advarsel til de 10 sorteste kommuner. [Angående socialministerens skrivelse til 8 kommuner i Ringkøbing Amt om udbygning af daginstitutionsplasser ifølge bistandsloven]. (Børn og unge. Arg. 7, 1976, nr. 25, side 1 og 7).

37.414 Højskoler og ungdomsskoler

Herning. Herning Højskole: Om projektarbejde. Red. af bestyrelsen for Herning Højskoles Elevforening. 1976. 26 sider, ill.

Rydhave. Rydhave Slots Ungdomsskole. Rydhave Slots Ungdomsskole fylder 20 år. 1976. 12 sider, ill.

Søndbjerg. Nørgaard, Jørgen: Søndbjerg Ungdomsskole. (Højskoler og efterskoler i Ålborg Stift). (Ålborg Stiftsbog. 1976, side 91-93, ill.).

Tvind. Kærlighed og krav styrer skolerne i Tvind. [Amdt Petersen interviewes af Nan Henningsen]. (Samvirke. Arg. 49, 1976, nummer 11, side 25-27, ill.).

Tvind. Studierejse til Skråkænborg, Kolding Højskole, Tovstrup Mark, Tvindskolerne. Udarbejdet af Kirsten Knudsen m. fl. 1976, side 20-27, ill.

37.5 Skolehistorie

Fjand. Mejhlom, P.: Fjand gamle skole fra 1861 og dens faciliteter. (Jul i Ulfborg. Arg. 2, 1975, side 27-29, ill.).

Lillelund, Kolstrup, H.: Glimt fra Lillelund og Lystrup. (Jul i Ulfborg. Årg. 3, 1976, side 1-2, ill.).

Oddy, Madsen, Kr.: Af Odby Sogns skolehistorie. (Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 2, 1976, side 29-32, ill.).

Ringkøbing, Kristensen, H. K.: Fra modstanden mod løbedegnordningen. (Nyt og noter). (Årbog for Dansk Skolehistorie. Årg. 9, 1975, side 126-130).

Struer, Pichard, Knud: Billede nummer 2 fra Struer Statsgymnasium. En personlig tilståelse. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 99-110, ill.).

Søndbjerg, Madsen, Kr.: Af et sogns skolehistorie. (Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 1, 1975, side 8-9 og 12-13, ill.).

Tarm, Beck, Peter: Fra Sundeved til Vestjylland. 1975. 52 sider, ill. [Om mennesker i Tarm og specielt om Vestjysk Realskole og Studenterkursus i Tarm].

Ulfborg, Andreasen, C. J.: Det gamle skolehus. (Jul i Ulfborg. Årg. 2, 1975, side 7-11, ill.).

37.8 Kulturpolitik

Holm, Ingvar: Kultur modell Holstebro. Studier över kulturpolitik och teater i en dansk stad. Av Ingvar Holm, Viveka Hagnell, Jane Rasch. 1976. 224 sider, ill.

Koefoed, Ingerlise: It has come little by little – art and culture in a small town in Jutland. [Brandt]. (Scandinavian public quarterly. Vol. 8, 1975, nr. 2, side 55-61, ill.).

37.86 Kulturcentre

Grønlanderhuset i Holstebro. Snit [og bidrag af]: Beboere i Grønlanderhuset. [Udg. af] Thomsens Bogtrykkeri, Holstebro, i anledning af firmaets 75-års jubilæum. 10. marts 1975. 31 sider, ill.

Jacobsen, Kate: Holstebro-hallen 1966-1976. Tekst: Kate Jacobsen. Fotos: Boris Andersen og Ole Lind. Redaktion: Chr. Harbo. 1976. 32 sider, ill.

38.41 Socialmedicin

Kruse, Thomas: Socialmedicinsk-pædagogisk center i Brande. Et skitseforslag. Af Thomas Kruse og Per Fynboe. (Ugeskrift for læger. Årg. 133, 1971, side 1567-1568).

38.5 Børne- og ungdomsforsorg

Børnehjemmet C. M. Schuberts Minde, Ringkøbing. 1951 – 4. august – 1976. 1976. 17 sider, ill.

Sørensen, Arne: Problemer omkring uddannelse. Ikast Børneforsorgsseminarium. (Socialpædagogen Årg. 33, 1976, nr. 3, side 62-64, ill.).

38.55 Sundhedsplejerekoordineringen

Nørrelund, Niels: Der sker noget i Ringkøbing amt. [Sundhedsplejerskernes betydning for omsorgen for handicappede]. (Tidsskrift for sygeplejersker. Årg. 70, 1970, side 529-531).

38.6 Alderdomsforsorg

Rapport fra Samarbejdsorganet for de 18 kommuner i Ringkøbing Amt, alderdoms- og plejehjemmene. Fra sept. 1971 til nov. 1973. 1973. 19 + 27 blade, ill.

39.06 Frilandemuseer

Frilandsmuseet Den Gamle Landsby, Hjerl Hede: Hjerl Hede. Den Gamle Landsby med Jydsk Skovmuseum. Fotos: Boris Andersen. Kort og tegninger: Ole Nørskov. Redaktør: Mogens Reiks. 1973. 19 sider, ill.

39.17 Sagnforskning

Westh, Axel: Sjældne fortællinger i vestjysk folketradition. [Kirkegårdsdansen i Nørre Nissum. Munkens skabelse. Polykrates og Peder Gyldenstjerne]. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 33-45).

39.3 Kloge folk

Jensen, Kjeld B.: Mads Weis – en klog mand i Vestjylland. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 19-32, ill.).

Rørbye, Birgitte: Kloge folk og skidfolk. Kvakalveriets epoke i Danmark. [Vestjylland]. 1976, side 135-193, ill.

39.4 Dagligliv

Vestergaard, Laust: Dreng- og købmændsår. [Hvam, Vildbjerg, Hogager]. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 47-57, ill.).

39.42 Dagligliv i byen

Madsen, Frode: Da Lem var Lilleby. Erindringer om en vestjysk egn. 1975. 79 sider, ill.
Smith, Johannes: Vesterstrandgade i Ringkøbing. (Vestjyder fortæller. 1973. Bind 9, side 63-71).

39.43 Dagligliv på landet

Svanstrøm, Viggo: Min barndoms mennesker i Møborg. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 55-64, ill.).

39.45 Fiskerliv

Hjorth Rasmussen, A.: Erhvervsstruktur og fiskeri på den jyske vestkyst. (Bygd. Årg. 3, 1972, nr. 2, side 1-32, ill.).

40-49 GEOGRAFI OG REJSER**46.4 Ringkøbing Amt. Byer og egne**

Ringkøbing Amt. Hardsyssels årbog. Udgivet af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Række 2, bind 7-10, 1973-76.

Ringkøbing Amt. Jeppesen, Alfred: Fra heden til havet. Vestjyske skildringer. Det gamle Hardsyssel. 1975. 219 sider, ill.

Ringkøbing Amt. Ringkjøbing Amtskommune: Notat vedrørende de kommunale oplæg til regionsplanlægning i Ringkjøbing Amt. 1975. 19 sider, ill.

Ringkøbing Amt. Ringkjøbing Amtskommune: Regionsplanlægning. 1975-76. Bd. 1-4, ill. (1: Amtskommunens sektorplanlægning. 2: Areal- og byggemodningsundersøgelse pr. 1.1.1974. 3: Kommunernes dispositionsplanlægning. 4: Sammendrag af de kommunale oplæg).

Arnborg. Vejen Larsen, Jens: Brogede blade af Aaskov kommunes historie. Men enkelte udsnit fra nabosognet Arnborg. 1974. 55 sider.

Bording. Steenstrup, Hjejll Resen: Bording Sogn. En lokalundersøgelse og dens biblioteksmæssige perspektiver. (Bogens verden. Årg. 56, 1974, nr. 4-5, side 94-96 og årg. 58, 1976, nr. 3, side 112-114, ill.).

Brande. Bundgaard Lassen, T.: Brande Sogns historie. 2. udgave. 1972-75. Bind 1-2, ill.

Brande. Koefoed, Ingerlise: I Brande sker der mange ting. (Bogens verden. Årg. 57, 1975, nr. 7, side 220-223, ill.).

Brande. Koefoed, Ingerlise: It has come little by little - art and culture in a small town in Jutland. (Scandinavian public library quarterly. Vol. 8, 1975, nr. 2, side 55-61, ill.).

Brande-egnen. Linder, Bernhard: Brande-egnen. Motors grønne bilture 13. (Motor. Årg. 71, 1976, nr. 14, side 48-49, ill.).

Dronstrupgård. Risbjerg Thomsen, S. K.: En gammel gård og dens beboere. Slægtsminder fra en vestjysk bondegård gennem 300 år. 1975. 37 sider.

Egebjerg. Alstrøm, Anna Louise: Hvor boede Jens Glob's moder. (Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 1, 1975, side 4-7, ill.).

Egvad. Social forandring i Vestjylland. En samling originalartikler til belysning af nogle vigtige arbejdsmarkedsproblemer. [Egvad Kommune medtaget]. Red. af Flemming Svejstrup. 1976. Bd. 1-2.

Felsted Kog. Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservat. (Felsted Kog). 1976, side 54-58, ill.

Fjandø. Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservat. (Fjandø). 1976, side 53-54, ill.).

Harboøre. Langer, A. V.: Digelag på Harboøre. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 79-91, ill.).

Harboøre. Langer, A. V.: Købmandens hus i Harboøre. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 77-96, ill.).

Herning. Gerstrøm, Ole: Herning aflastningsgade. Forslag til begrænsning af trafikstøproblemer. (Byplan. Årg. 28, 1976, nr. 5, side 155-159, ill.).

Herning. Jespersen, Gunnar: Hundrede års Herning-spind. Et jubilæums collage omkring uldspinderiet og klædefabrikken i Herning. 1876-1976. 1976. 181 sider, ill.

Herning. Statens Byggeforskningsinstitut. Byplanlægningen: Tilpasning mellem offentlig trafikbetjening og bebyggelse. Et arbejdsmateriale. [Herning - en større provinsby]. 1976, side 58-73, ill.

Herning. Thomsen, Eigil: Herning. Fotografier: Eigil Thomsen. Tekst: Peder Christensen. 1976. 92 sider, ill.

Herning. Trafikrapport. [Udarbejdet af Anders Nyvig A/S, Herning Kommune og Vejdirektoratet]. 1973-74. Bd. 1-5, ill. (1. Trafikprognosens forudsætninger og metode. 2. Prognoser 1985. 3. Parkeringsundersøgelse, Herning. 4. Undersøgelse af den kollektive trafik, Herning. 5. Konklusioner). Omslagstitel: Trafikrapport Herning.

Herningsholm. Steensberg, Axel: Herremændene på Herningsholm. Ridderliv og studeavl. 1975. 203 sider + 1 tvl., ill.

Hestbæk. Frøjk, Magnus: Egn og folk. Linde og Hestbæk til 1976. 67 blade, ill.

Hjerl Hede. Frilandsmuseet Den Gamle Landsby, Hjerl Hede: Hjerl Hede. Den Gamle Landsby med Jysk Skovmuseum. Fotos: Boris Andersen. Kort og tegninger: Ole Nørskov. Redaktør Mogens Reiks. 1973. 19 sider, ill.

Hjerl Hede. Hjerl hede - en jysk seværdighed. (Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 97, 1976, nr. 3, side 48-49, ill.).

- Holmsland.* Holmsland! lav skatteprocent – på bekostning af hvad? [Biblioteksvæsen]. Af Jim Højbjerg, Jakob Pelch, Else Ramsgaard, Birgit Sørensen, Mogens Yde Sørensen. (Bibliotek 70. 1976, nr. 6, side 137-141, ill.)
- Holmsland Klit.* Vium Jensen, Karen: Bebyggelse og landskab på Holmsland Klit. Egnspræg – bevaring. 1975. 91 blade, ill.
- Holstebro.* Holm, Ingvar: Kultur modell Holstebro. Studier över kulturpolitik och teater i en dansk stad. Av Ingvar Holm, Viveka Hagnell, Jane Rasch. 1976. 224 sider, ill.
- Holstebro.* Holstebro Kommune: Oversigtsplan for Holstebro Kommune i henhold til lov om sanering. Udarbejdet af boligkommissionen og bygningsinspektoratet i Holstebro. 1975. 4 blade + 26 tavler og 2 bilag.
- Holstebro.* Johansen, Jens: Holstebro, politique d'urbanisation. 1976. 30 sider, ill.
- Holstebro.* Skougaard, Harald: En by der planlægges og derved skaber miljø. (Harald Skougaard: Bygmestre og byggekunst i Danmark. 1975, side 126-134, ill.)
- Hvidbjerggård.* Odgaard, Magnus: Provstegården i Thy – Hvidbjerggårds historie. (Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 2, 1976, side 22-27, ill.)
- Hvide Sande.* Moustgaard, Poul H.: Garnfiske-re. Organisation og teknologi i et vestjysk konsumfiskeri. Af Poul H. Moustgaard og Ellen Damgaard. 1974. 116 sider, ill. (Samtidsundersøgelser, 3).
- Ikast.* Andersen, Ditlev: Ikast. Spredte træk om byen og nogle af dens borgere. Udg. i anledning af Ikast Bogtrykkeris 50-års jubilæum. 1975. 128 sider, ill.
- Jegindø.* Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. 1975-76. Årg. 1-2, ill.
- Kilen.* Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservater. (Struer). 1976, side 48-50, ill.
- Kølkær.* Isen, Chr.: Hedens pionerer i Kølkær. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 59-76, ill.)
- Limfjorden.* Spredte glimt fra Limfjorden. [Limfjordens vestlige del]. Red. af H. Meezenburg. (Bygd. Årg. 6, 1975, nr. 2, side 16-32, ill.)
- Linde.* Frøjk, Magnus: Egn og folk. Linde og Hestbæk til 1976. 67 blade, ill.
- Linde.* Lauridsen, Finn H.: Varer til dagens gængse priser – eller derunder. Fra Linde Brugsforenings første år. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 29-36, ill.)
- Madum.* Bjervig, Grethe: Om at bo i Vestjylland. Af Grethe Bjervig og Leon Bjervig. (Jul i Ulfborg. Årg. 2, 1975, side 37-39, ill.)
- Møborg.* Svanstrøm, Viggo: Min barndoms mennesker i Møborg. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 55-64, ill.)
- Nissum Fjord.* Knudsen, Hans Sigfred: Mange forsøg på at tøjle Nissum Fjords vandstand. Mausel-beter væltede et digeprojekt i Nissum Fjord. Vester Tang beskyttet mod stormflod fra Nissum Fjord. (Hedeselskabets tidskrift. Årg. 97, 1976, nr. 3, side 50-57, ill.)
- Nørre Horne Illered.* Kristensen, H. K.: Nørre Horne Herred. 1975. 577 sider, ill. 1 kort.
- Nørre Omme.* Nielsen, Leif Chr.: Omgård – en vestjysk landsby fra vikingetid. En foreløbig undersøgelse. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 37-54, ill.)
- Nørre Vosborg.* Hedegaard Thomsen, Viggo: Mester, mester, tårnet hælder. [Om H. C. Andersens ophold på Nørre Vosborg]. (Vestjyder fortæller. 1975. Bind 11, side 9-13).
- Odby.* Gadegaard, A.: Forholdene i Søndbjerg-Odby sogne i tidligere tider. (Historisk årbog for Thy og Mors. 1975, side 70-73).
- Ringkøbing.* Børnehjemmet C. M. Schuberts Minde, Ringkøbing. 1951 – 4. august – 1976. 1976. 17 sider, ill.
- Ringkøbing.* Draiby, Ejvind: I Ringkøbing. (Victor B. Andersens Maskinfabrik. Årg. 1. 1975, nr. 1, side 9-19, ill.)
- Ringkøbing.* Lund Andersen, H.: Portræt af en by. Ringkøbing. (Stads- og havneingeniøren. Årg. 66, 1975, nr. 6, side 100-106, ill.)
- Ringkøbing.* Munk, Kaj: Småbyers sjæl. (Ringkøbing årbog. Årg. 49, 1974/75, side 5-10).
- Ringkøbing.* Ringkøbing årbog. 1974/75-1975/76. Årg. 49-50.
- Ringkøbing.* Smith, Johannes: Vesterstrandgade i Ringkøbing. (Vestjyder fortæller. 1973. Bind 9, side 63-71).
- Sevel.* Jul i Sevel sogn. Udgivet af Ole Nørskov. Årgang 5-7, 1971-1974, ill.
- Skjern.* Årbogen for Skjern. Udgivet af Strandbyggaards Bogtrykkeri. Årg. 35-36. 1975-76, ill.
- Skjern A.* Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservater. (Skjern Å). 1976, side 65-67, ill.
- Storåen.* Henriksen, Asger: Holstebro sikres mod oversvømmelse. (Hedeselskabets tidskrift. Årg. 97, 1976, nr. 3, side 58-60, ill.)
- Storden.* Recipientundersøgelse. Holstebro Kommune 1974. Ringkøbing Amtsråd, Udvalget for Teknik og Miljø, Amtsvandsinspektoratet, 1975. Forskellige paginering og 1 kort.

Søby. Rolsted, Johs.: Søby Klondyke. En sandfærdig skildring af forholdene i Søby brun- kulstøjer i årene 1940-1950. 1975. 205 sider, ill.

Søndbjerg. Gadegaard, A.: Forholdene i Søndbjerg-Odby sogne i tidligere tider. (Historisk årbog for Thy og Mors. 1975, side 70-73).

Sønder Borris. Leth Sørensen, Per: Råvildtet på Borris skydeterræn. (Dansk vildtforskning. 1974/75, side 35-40, ill.)

Sønder Lem. Madsen, Frode: Da Lem var lilleby. Erindringer om en vestjysk egn. 1975. 79 sider, ill.

Søndervig. Søndervig Badehotel. 1884 - den 1. juli - 1934. Ved Sif. (Victor B. Andersens Maskinfabrik. Arg. 1, 1975, nr. 2, side 9-17, ill.)

Sønder Vosborg. Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservater. (Sønder Vosborg). 1976, side 58-60, ill.

Tarm. Beck, Peter: Fra Sundeved til Vestjylland. 1975. 52 sider, ill. [Om mennesker i Tarm og specielt om Vestjysk Realskole og Studenterkursus i Tarm].

Thyholm. Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. 1975-76. Arg. 1-2, ill.

Tihøje. Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservater. (Tihøje). 1976, side 62-65, ill.

Tipperne. Gregersen, Jens: Arctis gang på Tipperne. Af Jens Gregersen og Niels Hannover. (Bygd. Arg. 6, 1975, nr. 1, side 1-32, ill.)

Ulfborg. Backman, K.: Ulfborg-minder. [Digt]. (Jul i Ulfborg. Arg. 3, 1976, side 9).

Ulfborg. Billeder fra det gamle Ulfborg. (Jul i Ulfborg. Arg. 2, 1975, side 22-25, ill.)

Ulfborg. Bro, Kresten: Et sted i Ulfborg. Om Lars's grav. (Jul i Ulfborg. Arg. 3, 1976, side 5-7, ill.)

Ulfborg. Hansen, Thora: Uddrag af Ulfborg bys ældste historie. (Jul i Ulfborg. Arg. 3, 1976, side 15-18, ill.)

Ulfborg. Jul i Ulfborg. Arg. 2-3. 1975-76, ill.

Ulfborg. [Ulfborg-billeder]. (Jul i Ulfborg. Arg. 3, 1976, side 21-30, ill.)

Vandkraftsoen (Holstebro). Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservater. (Holstebro). 1976, side 50-53, ill.

Vestkysten. Hjørth Rasmussen, A.: Erhvervsstruktur og fiskeri på den jyske vestkyst. (Bygd. Arg. 3, 1972, nr. 2, side 1-32, ill.)

Vestkysten. Vestkysten fra Blåvand til Ringkøbing. Red. af H. Meesenburg. [Ho og Oksby sogne. Filsø. Ringkøbing Fjord. Gabet på vandring. Hvide Sande-kanalen. Klit- og havrending. Den store stormflod (3. og 4.

februar 1825). Nyminddegab. [Holmsland Klit]]. (Bygd. Arg. 2, 1971, nr. 2, side 3-32, ill.)

Vind. Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservater. (Vind). 1976, side 60-62, ill.

Åskov. Vejen Larsen, Jens: Brogede blade af Åskov kommunes historie. Men enkelte udsnit fra nabosognet Årnborg. 1974. 55 sider.

50-59 NATURVIDENSKAB OG MATEMATIK

50.26 Naturområder og vildtreservater

Fog, Jørgen: Danmarks vildtreservater. [Ringkøbing Amt: Struer. Holstebro. Fjandø. Felsted Kog. Sønder Vosborg. Vind. Tihøje. Skjern Å.]. 1976, side 48-67, ill.

Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt: Ringkøbing Amt. Beskyttelsen og anvendelsen af naturen. Fredningsplanudvalgets idéskitse til regionplanlægningen 1976. 1976. 27 sider, ill.

55.3 Tektonisk og dynamisk geologi

Bahnsen, Henner: Den geokemiske baggrund for okkerforureningen i Skjern Å og Ringkøbing Fjord. Sammenstillet på grundlag af foredragsreferater og notater, velvilligt stillet til rådighed af Werner Christensen. (Dansk natur - dansk skole. 1975/76, side 37-62, ill.)

Madirazza, Ivan: The geology of the Vejrum salt structure. (Bulletin of the Geological Society of Denmark. Vol. 24, 1975, part 3/4, side 161-171, ill.)

Madirazza, Ivan: Zechstein bassinet og saltstrukturer i Nordjylland med særligt henblik på Nøvling og Pårup. [Foredrag]. (Dansk geologisk Forening. Årsskrift. 1976, side 57-68, ill.)

Villumsen, Arne: Recent iron-rich sediments in the Skjernå river system and in Ringkøbing Fjord. (Iron pollution of the river Skjernå and Ringkøbing Fjord, Western Jutland). (Danmarks Geologiske Undersøgelse. Årbog. 1975, side 31-43, ill.)

55.5 Fossiler

Fjelds Christensen, Erik: The Søby flora. Fossil plants from the middle miocene delta deposits of the Søby-Fasterholt area, Central Jutland, Denmark. 1975. Bd. 1. (Danmarks Geologiske Undersøgelse. 2. række, 103).

55.64 Enkelte egne geologi

Fasterholt. Friis, Else Marie: Ascomycete svampe fra den miocene Fasterholt flora. (Dansk Geologisk Forening. Årsskrift. 1975, side 5-9, ill.)

55.9 Vandforening

Betænkning. Afgivet af teknikerguppen tilknyttet det af Ringkjøbing Amtsråd nedsatte udvalg vedrørende foreningsproblemerne omkring Ringkjøbing Fjord. 1975. Bd. 1.

Jysk Institut for Foreningsbekæmpelse: Ringkjøbing Fjord 1972. Udarbejdet for Ringkjøbing Amtsråd. 1973. Forskellig paginering, ill.

Kristiansen, Henning: Hydrochemistry of the drained Skjernå delta. (Iron pollution of the river Skjernå and Ringkjøbing Fjord, Western Jutland). (Danmarks Geologiske Undersøgelse. Årbog. 1975, side 45-55, ill.).

Notat om Ringkjøbing Fjord og dens opland. [udarbejdet af] Ringkjøbing Amtsråd, Udvalget for Teknik og Miljø. 1974. 29 + 10 blade, ill. + 1 kort.

Recipientundersøgelse. Holstebro Kommune 1974. Ringkjøbing Amtsråd, Udvalget for Teknik og Miljø, Amtsvandinspektoret, 1975. Forskellig paginering og 1 kort.

Ringkjøbing Amtsråd. Udvalget for Teknik og Miljø. Amtsvandinspektoret: Foreløbig recipientplan for Ringkjøbing Amtskommune. 1975. 24 blade + 3 kort.

57.07 Florietik

Gravesen, Palle: Natur og forskning på det naturvidenskabelige reservat Tipperne – og især de biologiske følger af vegetationsplejen [Vildtpleje]. Af Palle Gravesen og Poul Hald-Mortensen. (Dansk natur – dansk skole. 1975/76, side 63-81, ill.).

58.41 Lavere dyr

Kristiansen, Jørgen: Rødfarvning af Horn sø ved Lervig forårsaget af dinoflagellaten oxyrrhis marina. (Flora og fauna. Årg. 80, 1974, side 65-69, ill.).

58.83 Fugleskologi

Gregersen, Jens: Tipperne. Die Vögel der dänischen Westküste. Von Jens Gregersen og Niels Hannover. 1975. 95 sider, ill.

Gregersen, Jens: Tipperne. Fugle langs den jyske vestkyst. Af Jens Gregersen og Niels Hannover. 1975. 95 sider, ill.

Gregersen, Jens: Årets gang på Tipperne. Af Jens Gregersen og Niels Hannover. (Bygd. Årg. 6, 1975, nr. 1, side 1-32, ill.).

Hald-Mortensen, Poul: Visitors to Tipperne. 1975. 37 sider, ill.

Tipperne. [Reservat, forskningsstation, feltornitologi]. (Sænummer om våde åmråder). (Kasketlot. 1976, nr. 26, side 49-52, ill.).

58.97 Hjorte

Leth Sørensen, Per: Råvildtet på Borris skydeterræn. (Dansk vildtforskning. 1974/75, side 35-40. ill.).

60-69 PRAKTISKE FAG**61.09 Kvaksalverti**

Jensen, Kjeld B.: Mads Weis – en klog mand i Vestjylland. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 19-32, ill.).

Rørbye, Birgitte: Kloge folk og skidtdolk. Kvaksalveriets epoke i Danmark. 1976, side 135-193. [Vestjylland].

61.41 Lægevesen

Iversen, Viktor J.: Tværfaglig kommunikation. Overvejelser og forsøg vedrørende tværfagligt samarbejde i vestjysk landpraksis. (Ugeskrift for læger. Årg. 135, 1973, side 1033-1037).

61.68 Fødselshjælp

Thomsen, I. M.: Gratis fødselsforberedelse i Ringkjøbing Amt. (Tidsskrift for jordemødre. Årg. 86, 1976, nr. 2, side 14-16).

62.12 Fjernvarmeanlæg

Dansk Kedelforening: Kraft – varmeværk, damp, Herning-projekt. Et studieprojekt gennemført i 1975-76 af Dansk Kedelforening, Danske Elværkers Forenings Udredningsafdeling under medvirken af Herning Kommune, ELSAM, VESTKRAFT. 1976. VI, 123 sider, ill.

Jacobsen, Steen Rolf: Herning-projektet. Kraft-varmeværk – damp. Af Steen Rolf Jacobsen og Ole Willumsen. (Elektroteknikeren. Årg. 72, 1976, nr. 10, side 344-352, ill.).

62.28 Vindmøller

Lad 100 møller blomstre. Udarbejdet af omkring 100 lærere ved Tvindskolerne. 5. udg. 1976. 73 sider, ill.

Münchow, Claus: Verdens største vindmølle. [Tvind]. (NOAH. 1976, nr. 37, side 10-11, ill.).

Vindmøllen i Tvind. Af Peter Sten Andersen, Frede Hvelplund, Ulrik Krabbe, H. Lundgaard Laursen, Per Lundsager, Helge Petersen, Erik Lundtang Petersen, Lars Svanborg. (Ingeniøren. Årg. 2, 1976, nr. 26, side 16-17, ill.).

62.38 Radiolobrikker

Ahm, Leif: Bang & Olufsen har altid været drevet som et godt landbrug. Jens Bang og Axel Olufsen fortæller erindringer om B&Os 50 år og om faderen Peter Bang og broderen Syen Olufsen, som skabte den jubilerende virksomhed. (Radiobranchen. Årg. 2, 1975, nr. 11, side 40-43, ill.).

Bang & Olufsen 50 years. By Per Møllerup and Connie Carter. (Mobilia. 1975, nr. 242, side 2-49, ill.).

Bang & Olufsen fylder 50 år. (Elektronik. Årg. 13, 1975, nr. 11, side 22, 25, ill.).

Holm, Ryan: B&O i farver. (Populær elektronik & high fidelity. 1975, nr. 1, side 80-82, ill.).

Jørgensen, J. W.: Scan Dyna - Danmarks næststørste radiofabrik. [Interview med Peter M. Hasselriis]. (Populær elektronik & højt fidelity. 1975, nr. 11, side 76-78, ill.).

Rørbæk Madsen, Erik: At skabe er at leve. Blade af B&O's historie. 1975. 139 sider, ill.

Schmidt, Torben: Tilfældet B&O. En stor prisvinders filosofi. [Design]. (Dansk industri. 1976, nr. 11, side 10-11, ill.).

62.66 Civilforsvar

Herning. Civilforsvaret, en orientering. 1976. 9 blade.

63.4 Plantager. Læhegn

Jensen, Holger: Helst planter af hjemlig oprindelse til vestjysk læ. (Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 97, nr. 3, side 47).

Nabovirkningen i gødningsforsøg i 77-årig rødgran i Gludsted Plantage og i 83-årig rødgran i Borbjerg Plantage. Af H. Holstener-Jørgensen og H. Kromann. (Det forstlige førsøgsvesen i Danmark. Bd. 34, hæfte 3, side 279-292).

63.409 Enkeltplantager

Borris plantage i 100 år. Af Ingvard Ibsen, Anders Søndergaard og Jeppe Jensen. Udg. af A/S Borris Plantage. 1975. 29 sider, ill.

Hansen, K.: Plantagerne på Holstebroegnen vokser i et barsk klima. (Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 97, 1976, nr. 3, side 42-46, ill.).

Johansen, Vagn: Skovbrug i Ulfborg herred med Ulborg Skovdistrikt som baggrund. (Jul i Ulfborg. Årg. 2, 1975, side 3-5, ill.).

Steenstrup, B.: Plantageselskabet af 1. juni 1942. [Vind Plantage. Rimmehøj Plantage]. (Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 96, 1975, nr. 8, side 166-177, ill.).

63.651 Hønsæavl

Jensen, Hilbert: Ved den barske vestkyst. [Gammel engelsk dværgkamphøne hos Anders Mikkelsen i Vrist]. (Tidsskrift for raceferkeræavl. Årg. 5, 1975, nr. 12, side 247-248, ill.).

63.7 Mejerlbrug

Holstebro Andelsmejeri, Landmejerierens Konsumselskab og Holstebro Kærnecentral - 3 mejerivirksomheder i nye rammer. Af H. Hellerup-Nielsen, H. E. Jacobsen, Jan Høhne, Poul Dahl Pedersen. (Mælkeritidende. Årg. 89, 1976, side 189-193, 195-196, 198, 200 og 203-207, ill.).

63.9 Flakeri

Balle, Torsten: Fiskeri fra Jegind. Efter båndoptagelser 1965 med Mads Larsen Madsen, født 1875, og Søren Penderup, født 1884. (Historisk årbog for Thy og Mors. 1976, side 59-67).

Hjørth Rasmussen, A.: Erhvervsstruktur og fiskeri på den jyske vestkyst. (Bygd. Årg. 3, 1972, nr. 2, side 1-32, ill.).

Moustgaard, Poul H.: Garnfiskeri. Organisation og teknologi i et vestjysk konsumfiskeri. Af Poul H. Moustgaard og Ellen Damgaard. 1974. 116 sider, ill. (Samtidsundersøgelser, 3).

Spredte glimt fra Limfjorden. [Bundgarnsfiskeri i Nissum Bredning. Harboøre og Thybørn]. (Bygd. Årg. 6, 1975, nr. 2, side 16-32, ill.).

65.508 Kolonialhandel

Vestergaard, Laust: Drengear og købmænds år. [Hvam, Vildbjerg, Hogager]. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 47-57, ill.).

65.8 Trafik

Statens Byggeforskningsinstitut. Byplanafdelingen: Tilpasning mellem offentlig trafikbetjening og bebyggelse. Et arbejdsmateriale. [Herning - en større provinsby]. 1976, side 58-73, ill.

Trafikrapport. [Udarbejdet af] Anders Nyvig A/S, Herning Kommune og Vejdirektoratet. 1973-74. Bd. 1-5, ill. (1. Trafikprognosens forudsætninger og metode. 2. Prognoser 1985. 3. Parkeringsundersøgelse, Herning. 4. Undersøgelse af den kollektive trafik, Herning. 5. Konklusioner). Omslagstitel: Trafikrapport Herning.

65.83 Flyvepladser

H. K.: Stauning Lufthavn. Her drives lufttrafik, flyvesport og meget andet. (Flyv. Årg. 49, 1976, nr. 7, side 172-173, ill.).

65.841 Enkelte banestrækninger

Gregersen, A.: Ørnhøjbanen. (Jyske privatbaner). (Nedlagte baner). Signalposten. Årg. 12, 1976, nr. 4, side 235-266, ill.).

Mogensen, Ole Edvard: Ringkjøbing-Ørnhøj-Holstebro jernbane. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 5-16, ill.).

65.86 Postvæsen

Holstebro Postkontor 1725 - 1. april - 1975. 1975. 15 sider, ill.

65.909 Skibsfart

Breitenbauch, Børge E.: En limfjordsskipper. [Ernst Andreas Breitenbauch]. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 65-76, ill.).

Odgaard, Magnus: Skibsfarten ved „Graugaard“ i forrige århundrede. (Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 1, 1975, side 14-18).

Pedersen, Erling: Fra færgefart til dæmning. (Jegindøs historie. Færgeriet mellem Jegindø og Thyholm). (Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 2, 1976, side 4-16, ill.).

65.98 Redningsvæsen

Hjørt Jensen, H.: A er da æt ræd for „kjøbenhavnere“. [Om fisker og redningsmand Søren Madsen, Torsminde]. (Jul i Ulfborg. Årg. 2, 1975, side 41-42, ill.).

Ingemann, H.: Den danske redningsmand [i anledning af 25-års dagen for redningsbådsulykken i Hvide Sande 9.12.1951]. (Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 43, 1976, nr. 5, side 55).

Langer, A. V.: Da barken „Vertumnus“ strandede ved vestkysten den 13. april 1847. (Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 42, nr. 1-2, side 6-8).

Langer, A. V.: Da Claudi, redningsvæsenets banebryder, var i fare. (Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 43, 1976, nr. 4, side 39-40).

Madsen, Søren: Der kom en norsk dame for at få oplysning om strandingen. („Brik Hill“ fra Arndal strand 8.9.1897 ved Thorsminde). (Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 43, 1976, nr. 1, side 6).

Turde leve op til det høje motto, som redningsmændene har. [Mindehøjtidelighed i anledning af 25-året for redningsbådsulykken i Hvide Sande 9.12.1951]. (Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 43, 1976, nr. 5, side 52-53, ill.).

66.81 Møller

Pedersen, Ejner: Fortegnelse over de ejendomme på Jegindø, der havde møller omkring 1930. (Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 2, 1976, side 20-21).

67.7 Tekstilindustri

Jespersen, Gunnar: Hundrede års Herning-spindel. Et jubilæums collage omkring uld-spinderiet og klædefabrikken i Herning. 1876-1976. 1976. 181 sider, ill.

68.13 Urmagerhåndværk

Lampe, Jens: Bidrag til urmageriets historie i Ringkøbing Amt. Af Jens Lampe og Holger Hertzum-Larsen. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 97-129, ill.).

68.89 Trikotagemuseer

Thyrring, Ulla: Maskiner og museum. [Trikotagemuseet i Herning]. (Arv og eje. 1976, side 93-100, ill.).

Thyrring, Ulla: Trikotagemuseet i Herning. Af Ulla Thyrring og Carl Otto Dethlefsen. (Teknisk tidsskrift for teknik og beklædning. Årg. 33, 1975, nr. 5, side 6-7, ill.).

69.5 Vandbygning

Betænkning. Afgivet af teknikergruppen tilknyttet det af Ringkjøbing Amtsråd nedsatte udvalg vedrørende forureningsproblemerne omkring Ringkjøbing Fjord. 1975. Bd. 1.

Notat om Ringkøbing Fjord og dens opland. [Udarbejdet af] Ringkjøbing Amtsråd, Udvalget for Teknik og Miljø. 1974. 29 + 10 blade, ill. + 1 kort.

69.51 Vandløbsregulering

Henriksen, Aage: Holstebro sikres mod oversvømmelse. [Regulering af Støften]. (Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 97, 1976, nr. 3, side 58-60, ill.).

69.54 Digevæsen

Knudsen, Hans Sigfred: Mange forsøg på at tøjle Nissum fjords vandstand. Mausel-beter vältede et digeprojekt i Nissum Fjord. Vester Tang beskyttet mod stormflod fra Nissum Fjord. (Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 97, 1976, nr. 3, side 50-57, ill.).

Langer, Anders V.: Digelag på Harbøre. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 79-91, ill.).

69.61 Vejvæsen

Andersen, A.: Forsøgsstrækning Rammedige – Dybe kirke, idv. 522, Ringkøbing amt km. ca. 14,5-ca. 16,5. [Bæreevne før og efter forstærkning]. (Asfalt. 1975, nr. 51, side 8-11, ill.).

Dam, N. Jensen: Vejanlæg og vejarbejder for ca. 50 år siden. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 93-98.).

69.84 Vandforsyning

Juul Sørensen, G.: Mere om vandpolitik i landsbysamfundene og de egentlige landbrugsområder. [Holstebro vandforsyning]. (Vandteknik. Årg. 44, 1976, nr. 2, side 33-37, ill.).

69.85 Spildevandrensning

Holstebro: § 21 – spildevandsplan. Status/planlægningsredogørelse. Udgivet af Holstebro Kommune. 1976. 193 sider + 12 kort.

69.87 Vandforeningsbekæmpelse

Foreløbig recipientkvalitetsplan. [Udarbejdet af] Ringkøbing Amtsråd, Udvalget for Teknik og Miljø og Amtsvandinspektoret. 1975. 24 blade, ill., 2 kort.

Jysk Institut for Foreningsbekæmpelse: Ringkøbing Fjord 1972. Udarbejdet for Ringkøbing Amtsråd. 1973. Forekellig paginering, ill.

69.9 Brunkulsbrydning

Ahle, Vilhelm: Vilhelm Ahle – en brunkulsarbejder [hos H. Hoffmann & Sønner i Nørre Vium og Fasterholt]. Ved Benny Boysen. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 5-18, ill.).

Koch, B. Eske: Træk af brunkulsbrydningens historie i Danmark. (MIV. Museerne i Viborg Amt. Bind 5, 1975, side 10-19, ill.).

Rolsted, Johs.: Søby Klondyke. En sandfærdig skildring af forholdene i Søby brunkulslejer i årene 1940-1950. 1975. 205 sider, ill.

70-79 KUNST. TEATER. FILM. MUSIK. SPIL. IDRÆT**70.89 Kunststudstillinger**

Kunst i Vestjylland 1976. Den vestjyske efterårsudstilling. Redigeret af Paul M. Cederdorff. 1976. 38 sider, ill.

70.86 Kunstmuseer

Holstebro Kunstmuseum: Katalog. 1975. 24 sider, ill.

Konkurrence om kunstmuseum og kulturhistorisk museum i Holstebro. (Arkitekten. Årg. 78, 1976, nr. 17, side 368-377, ill.).

71.086 Enfamiliehuse

Eget hus i Holstebro. Det traditionelle længehus er at af de mest dyrkede i dansk enfamiliehusbyggeri. Vi omtaler nedestående arkitekt Finn Miltersens eget hus i Nr. Felding ved Holstebro. (Tegl. Årg. 78, 1975, nr. 3, side 172-174, ill.).

71.64 Enkelte byers arkitekturhistorie

Ringkøbing. Draiby, Ejvind: I Ringkøbing. (Victor B. Andersens Maskinfabrik. Årg. 1, 1975, nr. 1, side 9-19, ill.).

71.864 Enkelte kirkebygninger

Iltridbjerg. Mundbjerg, G. N.: Hvidbjerg kirke på Thyholm. (Ålborg stiftsbog. 1976, side 85-90, ill.).

Tjørning. Baunekirken Tjørning. Udgivet af Kirkekomiteen. 1976. 20 sider, ill.

71.9564 Egne- og byplanlægning

Ringkøbing Amt. Ringkøbing Amtskommune: Notat vedrørende de kommunale oplæg til regionsplanlægning i Ringkøbing Amt. 1975. 19 sider, ill.

Ringkøbing Amt. Ringkøbing Amtskommune: Regionplanlægning. 1975-76. Bd. 1-4, ill. (1: Amtskommunens sektorplanlægning. 2: Areal- og byggemodningsundersøgelser pr. 1.1.1974. 3: Kommunernes dispositionsplanlægning. 4: Sammendrag af de kommunale oplæg).

Herning. Gerstrøm, Ole: Herning aflastningsgade. Forslag til begrænsning af trafikstøjsproblemer. (Bvrlan. Årg. 28, 1976, nr. 5, side 155-159, ill.).

Herning. Statens Byggeforskningsinstitut. Byplanafdelingen. Tilpasning mellem offentlig trafikbetjening og bebyggelse. Et arbejdsmateriale. [Herning – en større provinsby]. 1976, side 58-73, ill.

Herning. Trafikrapport. [Udarbejdet af Anders Nyvig A/S, Herning Kommune og Veidirektoratet. 1973-74. Bd. 1-5, ill. (1: Trafikprognosens forudsætninger og metode. 2: Prognose 1985. 3: Parkeringsundersøgelse. Herning. 4: Undersøgelse af den kollektive trafik, Herning. 5: Konklusioner). Omslagstitel: Trafikrapport Herning.

Holmsland Klit. Vium Jensen, Karen: Bebyggelse og landskab på Holmsland Klit. Egnspræg – bevaring. 1975. 91 blade, ill.

Holstebro. Holstebro Kommune: Oversigtsplan for Holstebro Kommune i henhold til lov om sanering. Udarbejdet af Boligkommissionen og Bygningsinspektoret i Holstebro. 1975. 4 blade + 26 tavler og 2 bilag.

Holstebro. Skougaard, Harald: En by der planlægger og derved skaber miljø. (Harald Skougaard: Bygmestre og byggekunst i Danmark. 1975. side 126-134, ill.).

71.9624 Centerplanlægning

Institut for Center-Planlægning: Centre i Danmark. 1975. Bind 11 (Ringkøbing Amt).

71.966 Rekreative områder

Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt: Publikumsundersøgelse 1974-75. 1975. Flere pagineringer.

72 Enkelt kunstnere

Eriksen, Freddy: Et gårdmaleri i Holstebro. Ved Freddy Eriksen og Holm Huse. 1975. 16 sider, ill.

Nielsen, Jens: Maleren Jens Nielsen. Tekst af Knud Voss. 1975. 92 sider, ill. (Ny udgave af hans: Akvareller).

Wijg Hansen, Svend: Pietas. Fotografier af Poul Pedersen. 1976. 5 sider, 16 tvl.

73.08 Mindesten

Bjerregård, Kr.: „Historiens sten“. [Alfred Kaae, Kronhede skole]. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 112-113, ill.).

76.333 Sølvsmedekunst

Fritz, Sven: To enlebarne sølvvådsfade i Viborg stift [i Holstebro og Nørlem kirke udført af Joachim Weller 1760 og 1769]. (Viborg stifts årbog. 1976, side 39-50, ill.).

Joachim Weller. Guldsmed i Holstebro 1754-92. Af Rigmor Lillelund, Inge Mejer Antonsen, Sven Fritz og Torben Skov. 1976. 312 sider, ill.

77.096 Teaterhistorie

Andersen, Jarl: Om Odin Teatret. (Den frie lærerskole. Årg. 20, 1972, nr. 3, side 19-28).

Barba, Eugenio: Kjør Jennifer Merin. [Om Odin Teatrets turné i Italien]. (Rampelys. Årg. 29, 1976, nr. 119, side 5-23, ill.).

Holm, Ingvar: Kultur modell Holstebro. Studier över kulturpolitik och teater i en dansk stad. Av Ingvar Holm, Viveka Hagnell, Jane Rasch. 1976. 224 sider, ill.

Langsted, Jørn: Samtale med Team. (Børneteateravisen. 1976, nr. 12, side 10-11, ill.).

Moegaard Andersen, Kirsten: Børneteater i Holstebro. (Børneteateravisen. 1976, nr. 12, side 13, ill.).

Moth, Per: I en virkelighed uden teater. [Odin Teatret]. (Rampelys. Årg. 29, 1976, nr. 119, side 2-3).

Odin Teatret: Odin Teatrets aktivitet, formål og arbejdsområder. 1974. 7 blade.

78.07 Musikundervisning

Planch Larsen, Ib: Musikalsk mellemuddannelse i Holstebro. (Harpen. Årg. 1, 1976, nr. 3, side 6-7).

78.681 Messesang. Nodefund

Graversen, Jens: Sct. Barbaras messe genfundet i Struer. Nodefund i et gammelt bogbind. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 77-78).

78.902 Folkemusik

Folkemusikhuset i Hogager: Folkemusikhuset i Hogager. Ved Anelise og Thorkild Knudsen. 1972. 12 sider (duplikeret).

Knudsen, Anelise: Folkemusikhuse og kultursociale huse. Af Anelise og Thorkild Knudsen. 1975. 8 sider.

79.3 Løg

Lykkegaard, Else: Børns leg i et jysk landsogn. 1974. 65 blade, ill. [Ejsing Sogn].

79.606 Idrætsforeninger

Harbøre Idrætsforening 1915 - 60 år - 1975. [Udg. af Harbøre Idrætsforening]. 1975. 57 sider, ill.

I.F. „Posten“, Holstebro 1950-1975. [Udg. af Idrætsforeningen Posten, Holstebro]. 1975. 62 sider, ill. (Omslagstitel: 25 år med I.F. „Posten“ Holstebro).

80-89 LITTERATUR. SPROG

81.64 Dansk litteraturhistorie. 1870-1930

Normann, A. C.: Erindringsbilleder. Politiske og litterære. [Limfjordens digtere. Jeppe Aakjær og Jenle. Jeppe Aakjær død. Johan Skjoldborg. Thøger Larsen. Johs. V. Jensen, Buchholtz, Bergstedt. William Waagner. Vennen Jørgen Nielsen]. 1975, side 141-231.

86.77 Jysk skønlitteratur

Bresson, Kurt: Æ nybiwel fra Bjerregård. 1975. 31 sider, ill.

Steensberg, Axel: Pigen fra Hekkenfeldhuset. 1975. 83 sider, ill.

Storø, Eric: Den lille jyske. Beske kommentarer til dagliglivets begivenheder. Af æ moust. 1974. 80 sider, ill.

89.684 Stednavne

Danmarks Stednavne. Udgivet af Institut for Navneforskning. 1976. Bd. 17.1: Ringkøbing Amt. Ved Gordon Albøge. [Købstæder, Skodborg Herred, Vandfuld Herred, Hjerm Herred, Ginding Herred].

90-99 HISTORIE**90.88 Mønter**

Bendixen, Kirsten: Dalerskatten fra Staby. (Nationalmuseets arbejdsmark. 1976, side 185-187, ill.).

Aarup Jensen, Jens: Sommerens sølvskat. [Nygård, Staby sogn, Torstenssonskrig]. (Skalk. 1975, nr. 5, side 10-15, ill.).

91.15 Forhistorisk tid

Dehn-Nielsen, Henning: 348 oldtidsminder i Jylland. [Ringkøbing amt]. 1976, side 106-120, ill.

Med arkæologen Danmark rundt. Redaktion: Elise Thorvildsen og Mogens Rud. [Vestjylland og nordlige Jylland]. 4. udg. 1974, side 342-363, ill.

91.155 Vikingetiden

Nielsen, Leif Chr.: Omgård – en vestjysk landsby fra vikingetid. En foreløbig undersøgelse. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 37-54, ill.).

99.4 Biografier af enkelte personer

Andersen, H. C. Hedegaard Thomsen, Viggo: Mester, mester, tårnet hælder. [Om H. C. Andersens ophold på Nørre Vosborg]. (Vestjyder fortæller. 1975. Bind 11, side 9-13).

Ankerstrøm, A. Ankerstrøm, A.: Fra Herning og hedelandet. Erindringer fra århundredskiftet. 1975. 127 sider – 8 tavler.

Bache, Otto. Hedegaard Thomsen, Viggo: Otto Bache kom også til Asumåråd. (Vestjyder fortæller. 1976. Bind 12, side 33-36).

Bailum, Henry. Vestjyske billeder. En udstilling af Henry Bailum. I samarbejde med Dansk Folkemindesamling og Tranegården ved Eske K. Mathiesen. 1976. 16 sider, ill.

Breitenbauch, Ernst Andreas. Breitenbauch, Børge E.: En limfiordsskipper. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1976, side 65-75, ill.).

Buchholtz, Johannes. Billeder fra Johannes Buchholtz' album. 1976. 47 sider, ill.

Foged, Jens E. Knudsen,, Hans Sigfred: Dødsfald. Jens Foged. (Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 97, 1976, nr. 4, side 65, ill.).

Jensen, Carl. Ekvall, John F.: En maler ser på Holmsland. (Ringkøbing årbog. Årg. 50, 1975/76, side 5-12).

Kold, Christen. Balle, Torsten: Kold i Sønder Felding. (Historisk årbog for Thy og Mors. 1970, side 344-346).

Kaae, Alfrad. Bjerregaard, Kr.: „Historiens sten“ [i Kronhede skole]. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 112-113, ill.).

Larsen, Thøger. Thøger Larsen. Red.: Chr. N. Brodersen. 1975. 191 sider + 7 tvl. ill.

Madsen, Frode. Madsen, Frode: Da Lem var lilleby. Erindringer om en vestjysk egn. 1975. 79 sider, ill.

Madsen, Mads Peter. Andreasen, Poul: Lidt om morfar – maleren Mads Peter Madsen. (Jul i Ulfborg. Årg. 3, 1976, side 31-39, ill.).

Madsen, Søren. Hjort Jensen, H.: A er da æt ræd for „københavnere“. (Jul i Ulfborg. Årg. 2, 1975, side 41-42, ill.).

Milthers, Aksel. Milthers, Aksel: Oplevelser i drengear og ungdomsår. 1974. 238 sider, ill. (Vestjylland (44-51). Bølling og Faster (89-90). Fjordvang og Hovvig (91-99)).

Nielsen, Jens. Mortensen, Niels Th.: På vej mod lyset. Om maleren Jens Nielsen. 1976. 54 sider, ill.

Nielsen, Niels. Nielsen, Niels: Fra Lolland til Vestjylland. 1975. 62 sider, ill.

Nielsen, Viggo. Nielsen, Viggo: En vestjysk boghandlers erindringer. 1976. 132 sider, ill.

Noe, Niels Peder. Den gamle bøsse-mager. Lidt om Niels Peder Noe, som blev landskendt for sit fine håndværk. (Jul i Ulfborg. Årg. 2, 1975, side 35, ill.).

Normann, A. C. Normann, A. C.: Erindringsbilleder. Politiske og litterære. 1975. 240 sider.

Risbjerg Thomsen, S. K. Risbjerg Thomsen, S. K.: En gammel gård og dens beboere. Slegtsminder fra en vestjysk bondegård gennem 300 år. 1975. 37 sider.

Rulffs Pedersen, Inge Marie. Hiort Jensen, H.: En Ulfborg-piges oplevelser. (Jul i Ulfborg. Årg. 3, 1976, side 11-13, ill.).

Thestrup, Knud. Thestrup, Knud: Mit livs gågade. 1976. 323 sider, ill.

Weis, Mads. Jensen, Kiæld B.: Mads Weis – en kloet mand i Vestjylland. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 19-32, ill.).

Weller, Joachim. Joachim Weller. Guldsmed i Holstebro 1754-92. Af Rigmor Lillelund, Inge Møjer Antonsen, Sven Fritz og Torben Skov. 1976. 312 sider, ill.

Weller, Joachim. Skov, Torben: En efterlysning. Jochum Weller, guldsmed i Holstebro 1754-1792. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 111-112).

Vestergaard, Anton. Thestrup, Knud: Folke­tingsmand Anton Vesterager. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 17-28, ill.).

Vestergaard, Laust. Vestergaard, Laust: Dreng­e- og købmandsår. [Hvam, Vildbjerg, Høga­ger]. (Hardsyssels årbog. Række 2, bind 9, 1975, side 47-57, ill.).

99.9 Stamtavler over enkelte familier. Slægthistorie

Andersen. Slægtsbog, Mads Andersen, født 1840, gårdejer i Birkmose, Timring Sogn, og hustru Mette Marie Olesdatter, deres for­fædre samt efterkommere efter hans for­fædre, Anders Trøstrup Jensen og hustru Mette Pedersdatter. Udg. af Dansk Slægtsforsk­ning. 1967. 88 sider.

Andersen. Slægtsbog, Peder Andersen, født 1809, husmand i Hedeby, Skjern Sogn, og hustru Ane Kathrine Hansdatter, deres for­fædre og efterkommere efter hans forældre, Anders Christensen (Randeris) og hustru Maren Pedersdatter. Udg. af Dansk Slægts­forskning. 1972. 173 sider.

Bendtsen. Vig, Per: Slægten fra „Gl. Hanning“. Efterkommere af Niels Bendtsen og hustru Ane Marie Jakobsdatter. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1974. 93 sider, ill.

Bertelsen. Slægtsbog, Stephan Bertelsen, født 1813, gårdejer i Kirstineberg, Ulfborg Sogn, og hustru Ane Johanne Jeppesdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 95 sider.

Bjerg. Slægtsbog, Gravers Jensen Bjerg, født 1810, husmand og smed i Vesterager, senere Skelsmose, begge Stadil Sogn, og hustru Anne Christensdatter Dyekjær, deres forfædre og efterkommere samt „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 151 sider.

Bjerg. Slægtsbog, Poul Madsen Bjerg, født 1770, gårdejer og sognefoged i Sdr. Bjerg, Fjaltring Sogn, og hustru Ane Christens­datter (Skalkhøj), deres forfædre og efter­kommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 215 sider.

Bjerrregaard. Slægtsbog, Jacob Knudsen Bjerregaard, født 1819, gårdejer i Bjerregård i Vedersø Kær, Vedersø Sogn, og hustru Maren Christensdatter Dyekjær, deres forfædre og efterkommere samt tillæg „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 147 sider.

Borch. Den jydsk slægt Borch. 1905-74. Bind 1-3, ill. [1. P. G. K. Borch: Stamtavle over den jydsk slægt Borch med spredte oplysninger vedr. Ole Borch og hans nærmeste slægt. 2. Johs. Borch: Den jydsk slægt Borch. Skjern-Borcherne. 3. Hjalmar Borch: Den jydsk slægt Borch. Skjern-Borcherne].

Borre Pedersen. Slægtsbog, Ole Borre Pedersen, født 1835, husmand i Ø. Remmer, Nees Sogn, senere gårdejer i Munksgård Fælledhus, Gørding Sogn, og hustru Maren Mil­thersen Bækby, deres efterkommere samt hendes forfædre. Udg. af Dansk Slægtsforsk­ning. 1969. 68 sider.

Brusen Nielsen. Slægtsbog for efterkommere efter Christen Brusen Nielsen, født 1834, indsidder i Snebjerg Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1973. 77 løsblade + 11 tlv.

Christensen. Slægtsbog for efterkommere efter Anders Christensen (Randeris) født 1781, gårdejer i Randeris, Brejning Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 144 blade + 8 tlv.

Christensen. Slægtsbog for efterkommere efter Peder Christensen, født 1795, gårdejer i Mariebol senere Ø. Klinkby, Høve Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1974. 1 bind (flere pagineringer) + 41 tlv.

Christensen. Slægtsbog, Lars Christensen, født 1836, gårdejer i Sunds Sogn, hans forfædre samt efterkommere efter hans første ægte­skab med Ane Kirstine Jensen, andet ægte­skab med Maren Svendsen og efter tredje ægteskab med Maren Vad Pedersen. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 73 sider.

Christensen. Slægtsbog, Svend Christian Christensen, født 1834, gårdejer i Harreskov, Assing Sogn, senere gårdejer i Borup, Brande Sogn, og første hustru, Ane Kirstine Mil­tersen, deres forfædre og efterkommere samt efterkommere efter hans andet ægteskab med Ane Kirstine Madsdatter. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 110 sider.

Christensen (Grønborg). Peder Christensen (Grønborg), født 1796, husmand i Harre­skov, Assing Sogn, og hustru Sidsel Marie Christensdatter, deres forfædre og efterkom­mere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 68 sider.

Clausen. Slægtsbog, Peder Clausen, født 1804, gårdejer i Skave, Skarrild Sogn, senere bl. a. gårdejer i Søndergård i Olling, Assing Sogn, og hustru Mette Marie Pedersdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 250 sider.

- Dam.* Slægtsbog for efterkommere efter Morten Nielsen Dam, født 1820, fæstehusmand og fisker, boede i Vang i Sdr. Nissum Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1974. 1 bind (flere pagineringer) + 28 tvl.
- Dam.* Slægten Dam fra Lyngs Sogn. Om Lars Chr. Sørensen Dam, født 1824, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Nordisk Slægtsforskning. 1975. 113 blade, 11 tvl.
- Dinesen.* Slægtsbog, Jens Christian Dinesen, født 1836, gårdejer i Godrum i Søby, Rind Sogn, og hustru Birthe Sofie Jensdatter, deres forfædre og efterkommere samt forfædre til I's ægtefælle, Maren Poulsen, og forfædre til I F's ægtefælle, Aage Harald Søren Madsen. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 205 sider.
- Dyckjær.* Slægtsbog, Jens Christian Christensen Dyckjær, født 1835, fiskeeksportør i Ringkøbing, hans forfædre samt efterkommere efter ham og hustru, Sidsel Slot Enevoldsen samt tillæg „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 107 sider.
- Ebbesen.* Slægtsbog, Niels Ebbe Ebbesen, født 1861, mejeribestyrer i Velling og Sdr. Lem Sogne, senere gårdejer i Isagergård, Rindum Sogn, og hustru Ane Kirstine Olesen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 60 sider.
- Find.* Blædel, Finn H.: 2 slægter Find [fra Holstebro og Vallø]. (Personalhistorisk tidskrift. Årg. 96, 1976, række 16, bd. 4, 1. halvbind, side 37-46, ill.).
- Frederiksen.* Slægtsbog, Frederik Frederiksen, født 1848, husmand i Hestlund, Bording Sogn, hans forfædre samt efterkommere efter ham og hustru Ane Cathrine Nielsen. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 62 sider.
- Graugaard.* Graugaard, Esben: Tre generationer på Odgård i Lyngs sogn. (Historisk årbog for Thy og Mors. 1976, side 99-103).
- Halkjær.* Slægtsbog, Knud Jeppesen Halkjær, født 1831, gårdejer i Halkær, Stadil Sogn, og hustru Jylene Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 70 sider.
- Hansen.* Slægtsbog, Peder Christian Hansen, født 1819, gårdejer i Lyne Sogn, og hustru Else Sørensen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 100 sider.
- Harpøth.* Slægtsbog, Søren Sørensen Harpøth, født 1806, gårdejer i Harpøth, Nees Sogn, og hustru Else Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 139 sider.
- Hauustrup Jensen.* Slægtsbog, Jens Hauustrup Jensen, født 1873, gårdejer i V. Brandgård, Ørre Sogn, og hustru Ane Johanne Pedersen, deres forfædre samt efterkommere efter hans forældre, Christen Jensen (Talund) og hustru Mette Cathrine Jensen. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 84 sider.
- Hesselvig Jensen.* Slægtsbog, Peder Hesselvig Jensen, født 1818, gårdejer i Elkjærgård, Skarrild Sogn, og hustru Ane Marie Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 60 sider.
- Jansen.* Slægtsbog, Børge Jansen, født 1810, gårdejer i Tarp, Vedersø Sogn, og hustru Maren Andersdatter (Lillegaard), deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 135 sider.
- Jensen.* Slægtsbog, Jens Jensen, født 1807, gårdejer i V. Havnstrup, Snebjerg Sogn, og hustru Juliane Marie Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 130 sider.
- Jensen.* Slægtsbog, Jens Jensen, født 1835, gårdejer i Kjærstig i Bukkær. Assing Sogn, og hustru Ane Jensen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 76 sider.
- Jensen.* Slægtsbog, Jens Peter Jensen, født 1852, gårdejer i Fastrup, Giellerup Sogn, og hustru Ane Jørgensen (Krog), deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 95 sider.
- Jensen.* Slægtsbog, Laurs Jensen, født 1814, gårdmand i Hasselholt, Sahl Sogn, og hustru Johanne Margrethe Madsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 85 sider.
- Jensen (Hahn).* Slægtsbog, Christen Jensen (Hahn), født 1862, husmand og lærer, bl.a. i Hedevang på Birkegårds Mark, Sdr. Felding Sogn, senere bosat i Brande, og hustru Ane Marie Hansen, deres forfædre samt efterkommere efter hans forældre, Jens Krog Thygesen og hustru Bodil Marie Christensen. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 111 sider.
- Jensen (Overgaard).* Christen Jensen (Overgaard), født 1824, gårdejer i Overgård i Gullestrup, Herning, hans forfædre samt efterkommere efter hans første ægteskab med Christine Nielsen og andet ægteskab med Else Kirstine Hansen. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 61 sider.

- Jensen (Pinvig)*. Slægtsbog, Knud Kristian Jensen (Pinvig), født 1814, husmand på Loftagerhus Mark, Nr. Felding Sogn, og hustru Abeline Nielsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af dansk Slægtsforskning. 1972. 45 sider.
- Kirk*. Slægtsbog, Jens Jensen Kirk, født 1814, gårdejer i Fuglbjerg, Stadil Sogn, hans forfædre samt efterkommere efter ham og hustru, Anne Kirstine Jensdatter, og „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 150 sider.
- Kirk*. Slægtsbog, Ole Christian Kirk, født 1788, gårdejer i Ebbensgård, Ulfborg Sogn, og hustru Mette Christensdatter Halkjær, deres forfædre og efterkommere samt tillæg „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 243 sider.
- Kjør Nielsen*. Slægtsbog for efterkommere efter Jochum Kjør Nielsen, født 1857, gårdejer i Vorgod Østerby, Vorgod Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 124 løbblade + 7 tvl.
- Kjærsgaard*. Slægtsbog for efterkommere efter Mads Nielsen Kjærsgaard, født 1821, gårdejer i Ramme Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1973. 141 løbblade + 14 tvl.
- Knudsen*. Slægtsbog, Jens Knudsen, født 1813, gårdejer i Østergård i Trælund, Tjørring Sogn, og hustru Maren Jensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 104 sider.
- Knudsen*. Slægtsbog, Jens Knudsen, født 1823, gårdejer i Nørgård, Sunds Sogn, og hustru Kirsten Marie Jensen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 145 sider.
- Knudsen*. Slægtsbog, Otto Knudsen, født 1812, gårdejer i Grønbækgård i Holing, Herning Sogn, og hustru Kjersten Jensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 135 sider.
- Knudsen (Stougaard)*. Slægtsbog, Niels Christian Knudsen (Stougaard), født 1833, gårdejer i Stougaard, Stadil Sogn, hans forfædre og efterkommere efter ham og hustru, Madeline Kirstine Nielsen, samt tillæg „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 118 sider.
- Knudsen (Vestergaard)*. Slægtsbog, Peder Knudsen (Vestergaard), født 1826, gårdejer i Fuglbjerg, Stadil Sogn, og hustru Mette Marie Jensdatter, deres efterkommere samt hendes forfædre og tillæg „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 219 sider.
- Krog Thygesen*. Slægtsbog for efterkommere efter Jens Krog Thygesen, født 1829, gårdejer i Ejstrup, Faster Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 93 blade + 2 tvl.
- Krusborg*. Krusborg, Johannes: Slægtsbog for slægten fra Krusborg. Manuskript og foto: Johannes Krusborg. Redaktion: Henning Søholm. 1976. 105 blade, ill.
- Kølbek Ibsen*. Slægtsbog, Ib Kølbek Ibsen, født 1821, gårdejer i Holing, Herning Sogn, og hustru Ellen Margrethe Jensdatter, deres efterkommere samt hendes forfædre. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 106 sider.
- Kaasgaard*. Slægtsbog for efterkommere efter Jens Christensen Kaasgaard, gårdejer i Kåsgård, Ferring Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1973. 124 løbblade + 16 tvl.
- Langborg*. Slægtsbog, Jens Christian Jensen Langborg, født 1837, gårdejer i Langborggård på Kølvrå Mark, Haderup Sogn, og hustru Gertrud Kirstine Pedersdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 90 sider.
- Lassen*. Slægtsbog, Peter Lassen, født 1854, gårdejer i Dørslund, Brande Sogn, og hustru Johanne Marie Christensen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 95 sider.
- Lauridsen (Able)*. Slægtsbog, Mikkel Lauridsen (Able), født 1814, husmand i V. Herborg, Vorgod Sogn, senere husmand på Klokmosse Hede, Faster Sogn, og hustru Ane Madsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 125 sider.
- Lauritsen*. Slægtsbog, Johannes Lauritsen, født 1822, gårdejer og købmand i Ulfkær, Ulfborg Sogn, og første hustru, Elise Husted, deres forfædre og efterkommere samt efterkommere efter hans andet ægteskab med Georgine Clausine Møller. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 75 sider.
- Lillegaard*. Slægtsbog for efterkommere efter Niels Andersen Lillegaard, født 1771, indsidder i Hug, Vedersø Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1973. 97 løbblade + 21 tvl.
- Lyder Andersen*. Slægtsbog, Lyder Andersen, født 1814, gårdejer i Ny Vennegård, Velling Sogn, og hustru Ingeborg Sørensen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 105 sider.
- Madsen*. Slægtsbog, Niels Madsen, født 1823, møller i Egeris Mølle, Nr. Vium Sogn, senere gårdmand i Vorgod Sogn, og hustru Hermine Ovesen, deres forfædre. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 42 sider.

- Nicolajsen.* Slægtsbog, Andreas Nicolajsen, født 1833, gårdejer i Mosehus, Flynder Sogn, og hustru Ananie Nielsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 145 sider.
- Nielsen.* Slægtsbog. En familie Nielsen. Samlet af Niels Jacob Nielsen. 1976. 59 sider. (På omslaget: Johanne Kirstine og Niels Cornelius Nielsen aner og efterkommere).
- Nielsen.* Slægtsbog, Jørgen Christian Nielsen, født 1848, skovrider i Harreskov, Assing Sogn, og hustru Kirsten Rasmussen, deres forfædre samt efterkommere efter hans forældre, Jens Nielsen og hustru Anne Marie Rasmusdatter. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 75 sider.
- Nielsen.* Slægtsbog, Peder Nielsen, født 1842, husmand i Ansbjerg, Ørre Sogn, og hustru Karen Kirstine Jensen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 120 sider.
- Nielsen (Kusk).* Slægtsbog for efterkommere efter Hans Nielsen (Kusk), født 1762, gårdejer i Nagengård, Velling Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 177 løbblade + 11 tvl.
- Nielsen (Thesbjerg).* Slægtsbog, Peder Nielsen (Thesbjerg), født 1800, gårdejer i Tesbjerg, Stadil Sogn, og hustru Maren Lauridsdatter, deres efterkommere samt hendes forfædre og „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 160 sider.
- Nielsen (Vesterager).* Slægtsbog, Niels Nielsen (Vesterager), født 1796, gårdejer i Vesterager, Vorgod Sogn, og hustru Anne Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 200 sider.
- Nissen.* Slægtsbog, Laurids Nissen, født 1845, gårdejer i Vorgod Østerby, Vorgod Sogn, og hustru Karen Marie Christensen, deres forfædre samt efterkommere efter hans forældre, Nis Ditlev Tagmose og hustru Maren Laustdatter. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 80 sider.
- Nørgaard.* Slægtsbog, Søren Hansen Nørgaard, født 1819, gårdejer i Muldbjerg Mølle, Hover Sogn, senere gårdejer i Timgård, Tim Sogn, og hustru Anne Marie Niels Christiansdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 98 sider.
- Nørgaard Pedersen.* Slægtsbog, Mikkel Nørgaard Pedersen, født 1844, husmand i Sønderby, Bølling Sogn, senere gårdejer i Bjerg, Madum Sogn, og hustru Bodil Kathrine Andersen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 80 sider.
- Okkels.* Slægtsbog, Jens Jensen Okkels, født 1818, gårdejer i Gellerup Sogn, og hustru Ane Jensdatter, deres efterkommere samt forfædre til Jens Jensen Okkels. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 110 sider.
- Olesen.* Slægtsbog, Christen Olesen, født 1804, gårdejer i Hovergård, Hover Sogn, og første hustru, Marie Cathrine Christensdatter, samt anden hustru, Else Abildtrup Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 175 sider.
- Olesen.* Slægtsbog, Jens Olesen, født 1819, gårdejer i Stadtoft i Mejlbj, Stadil Sogn, og hustru Maren Kirk Christensdatter, deres forfædre og efterkommere samt „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 140 sider.
- Pedersen.* Slægtsbog for efterkommere efter Mads Pedersen, født 1800, gårdejer på Koldinghus mark, Brejning Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1973. 150 løbblade + 22 tvl.
- Pedersen.* Slægtsbog, Jens Pedersen, født 1833, gårdejer i Nr. Vejsbjerg på Venø, hans forfædre samt efterkommere efter hans første ægteskab med Karen Marie Nielsdatter samt andet ægteskab med Karen Bach Pedersen. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 96 sider.
- Pedersen.* Slægtsbog, Jeppe Pedersen, født 1834, gårdejer i Neder Uhr, Haderup Sogn, og hustru Maren Pedersdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 70 sider.
- Pedersen.* Slægtsbog, Niels Peder Pedersen, født 1854, værtshusholder i Skive, senere musiker og snedker i Herning, og hustru Dorte Marie Hansine Hansen (Dyhr), deres efterkommere samt hendes forfædre og „Lidt om Alheden“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 78 sider.
- Pedersen.* Slægtsbog, Peder Pedersen, født 1832, gårdmand i Neder Uhr, Haderup Sogn, og hustru Gertrud Johanne Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 110 sider.
- Plougsgaard.* Slægtsbog, Niels Søe Andersen Plougsgaard (II), født 1878, gårdejer i Gadegård, Nysogn, senere gårdejer i Esbogårde, Gammelsohn, og hustru Helga Sørensen Kiær, deres forfædre samt efterkommere efter hans forældre, Christen Andersen (Plougsgaard) og hustru Maren Kirstine Nielsen (Søe). Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 62 sider.

- Poulsen.* Slægtsbog, Jørgen Christian Poulsen, født 1814, gårdejer på Barde Hede, Vorgod Sogn, og hustru Johanne Marie Andersen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 100 sider.
- Poulsen.* Slægtsbog, Poul Andersen Poulsen, født 1836, klodsmager i Søndbjerg Sogn, der efter bestyrer af Søndbjerg Fattiggård og senere bademester i Struer, og hustru Karen Sørensen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1970. 62 sider.
- Qvist.* Slægtsbog for efterkommere efter Mads Christensen Qvist, født 1802, gårdejer i Visborg, Trans Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1974. 95 løbblade + 20 tvl.
- Romvig.* Slægtsbog, Niels Larsen Romvig, født 1794, gårdejer i Romvig, Ørre Sogn, og hustru Anne Kirstine Knudsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1967. 95 sider.
- Sand.* Slægtsbog, Christen Christensen Sand, født 1789, gårdmand i V. Sand, Vemb Sogn, og hustru Ane Marie Madsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 235 sider.
- Schou.* Slægtsbog, Berthel Christensen Schou, født 1781, gårdejer i Kærgård, Timring Sogn, og hustru Margrethe Christensdatter, deres forfædre og efterkommere samt Kærgårds historie. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 135 sider.
- Smith.* Ane Birgitte Damgaard - Poul Stokholm Smith og efterkommere. Af Gretha og Benny Boysen. 1974. 20 sider, ill.
- Sønderby.* Slægtsbog, Laurids Peder Christensen Sønderby, født 1859, gårdejer på Tip-hede mark, Timring Sogn, og hustru, Karen Simonsen, hans forfædre samt deres efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 65 sider.
- Søndergaard Sørensen.* Slægtsbog, Morten Søndergaard Sørensen (Rahbæk), født 1843, gårdejer i Rahbækgård i Ganer, Skjern Sogn, og hustru Maren Hansen Rahbæk, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 110 sider.
- Sørensen.* Slægtsbog, Jens Christian Sørensen, født 1837, gårdejer i Kirkegård, Hanning Sogn, og hustru Maren Nielsen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 96 sider.
- Thomsen.* Slægtsbog, Lauritz Thomsen, født 1815, gårdejer i Trælund, Tjørring Sogn, og hustru Severine Jensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 135 sider.
- Thusaard.* Faarbæch Sørensen, Georg: Slægtsbog for familien Thusaard, omhandler: Gårdmand i Tusgård, Hjerm Sogn, Anders Pedersen. 1976. 156 sider + 16 tvl.
- Toft.* Slægtsbog, Christen Jensen Toft, født 1873, gårdejer i Kirkegård, Stadil Sogn, og hustru Ellen Kirstine Christensdatter Kirk, deres forfædre og efterkommere samt „Ole Christian Kirk“. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1969. 102 sider.
- Toft.* Slægtsbog for efterkommere efter Christen Christensen Toft, født 1777, gårdejer i Søndervang, Stadil Sogn. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 138 løbblade + 22 tvl.
- Uhre.* Slægtsbog, Christen Nielsen Uhre, født 1817, gårdejer i Snebjerg Sogn, og hustru Johanne Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 250 sider.
- Windfeld Jensen.* Slægtsbog, Hans Windfeld Jensen, født 1819, gårdejer på hovedgården Udstrup, Sdr. Nissum Sogn, og hustru Kirstine Knudsen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1968. 57 sider.
- Ørom.* Slægtsbog, Laust Peiter Ørom, født 1847, først fisker i Plet, Hygum Sogn, senere husmand og fisker i Østermarkshus i Rom Sogn, og hustru Mariane Andersdatter, deres forfædre samt efterkommere efter hans forældre, Peder Pedersen Ørom og hustru Maren Laursdatter. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1971. 90 sider.

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

26. februar 1976 – 19. februar 1977

Indtægter

Indestående på giro og i bank	2.861,87
Medlemskontingent	53.759,90
Salg af årbøger	5.273,00
Statstilskud	3.400,00
Tilskud fra kommuner og amtskommunen: Ringkøbing kommune, Thyholm kommune, Thyborøn/Harbøre kommune, Egvad kommune, Ulfborg/Vemb kommune, Ikst kommune, Holmslands kommune, Struer kommune, Videbæk kommune, Lemvig kommune, Skjern kommune, Vinderup kommune, Aaskov kommune, Brande kommune, Holstebro kommune, Trehøje kommune, Herning kommune, Videbæk kommune, Struer kommune (77), Ringkøbing kommune (77), Vinderup kommune (77), Ulfborg/ Vemb kommune (77)	6.475,00
Ringkøbing amt, Ringkøbing amtsråds kulturudvalg	2.187,00
Tilskud fra banker og sparekasser: Holstebro Landmandsbank, Ringkøbing Landbobank, Ringkøbing Bank, Sparekassen Herning, Sparekassen Lemvig, Sparekassen Skjern, Holstebro Bank, Sparekassen Ringkøbing, Ulfborg Sparekassen, Midtbank Herning, A/S Nordvestbank, Lemvig, Tangsø Sparekasse	3.925,00
Renter	250,30
	<hr/>
	Kr. 78.132,07

Udgifter

Årbogens trykning	43.458,50
Ekspedition + porto vedr. årbogen	7.165,00
Honorarer vedr. årbogen	3.912,50
Kontorudgifter	3.990,00
Porto	4.665,70
Annoncer, møder og foredrag	3.529,20
Indbinding af årbøger	207,00
Kontingent til andre foreninger	840,00
Indestående på konto 110836-9	9.439,34
Indestående på giro	924,83
	<hr/>
	Kr. 78.132,07

Indestående på konto 752420-4

(Fonden til udgivelse af bog om kommuneforvaltning i Ringkøbing amt i tidsrummet 1933-1970) ...	9.199,98
Renter	985,96

Kr. 10.185,94

Gadgaard Nielsen

Regnskabet er gennemgået og fundet i orden.

Bilag, bankbøger og giroudtog forevist.

Lemvig, den 19. februar 1977

K. Engby-Larsen *Borge Nielsen*

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

Andersen, Kjeld (tømremester, Velling) 85–86, B 86

Anmeldelser:

Niels Jensen: Vestjyske jernbaner 125
Det nordlige Ringkøbing amt. Litteraturudvalg 126
Register til Hardsyssels årbog 1907–1966 126

Arkiver:

Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø 119

Egvad Egnshistoriske Samling 117

Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune 118

Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune 119

Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn 119–120

De lokalhistoriske arkiver i Herning kommune 117

Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 118

Vinderup Egnshistoriske Samling 120

Arkæologiske udgravninger. Nørre Omme 59–84

Arkæologiske udgravninger. Rind 106–112

Arkæologiske udgravninger. Skarrild 91–106, 109–111

Bybyggelse. Vikingetiden. Nørre Omme 59–84

Bendixsen, L. V. (redaktør, Herning) 24, 28, 32

Berg, Christen (politiker) 6, 14, 16

Boplads. Nørre Omme 59–84

Boplads. Rind 106–111

Boplads. Skarrild 91–106, 109–111

Bording. Møntfund 43

Borge. Vikingetidssborge 78, 81–82

Brande Museum 113

Bøel (Lønborg). Møntfund 48

Carlsen, H. R. (hofjærgemester, Gl. Køgegård) 14

Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 114

Egebjerg (Ejsing). Møntfund 43

Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø 119

Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø 120

Egnshistorisk Skolesamling i Ulfborg–Vemb Kommune 119

Egvad Egnshistoriske Samling 119
Enkeltgravskulturen 91–112

Fabjerg. Møntfund 43–44, B 43

Fjaltring. Møntfund 50

Flintredskaber. Gravfund. Rind 106–108

Flintredskaber. Gravfund. Skarrild 91–106
Fyrkat 78, 81–82

Gravhøje. Stenalderen 91–112

Grågårde (Haderup). Møntfund 39–41

Gårde. Vikingetiden. Nørre Omme 59–84

Herning. De lokalhistoriske arkiver i Herning kommune 117

Herning Avis og Ringkøbing Folketidende 10–14

Herning Museum 113–114

Herningsholms Venner 121

Hertz, Wilhelm (redaktør, Vejle) 19–20, 24–26

Hestbjerg (Idum). Møntfund 50

Hestehold. Vikingetiden. Nørre Omme 74, 77

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 122–124, 144

Hjemmeværnsmuseet, Holstebro 115

Holmsland Klit. Møntfund 49–50, B 49

Holstebro Museum 114

Husflid 85–90

Husflidsbevægelsen. Velling 85–90

Hustomter. Vikingetiden. Nørre Omme 59–84

Jagtret. Linde 53–58

Jensen, Anders Kristen (redaktør og købmand, Herning og Vejle) 5–35, B 15, B 23

Jensen, Kristian Sandfeld (sprogforskeren) 28–31, B 31

Jensen, Maren Kirstine (gift med Anders Jensen, Marinus Sandfeld (typograf, Herning) 31

Kristen Jensen) 16–17, 27–28, B 17

Jernudvindingsovne. Nørre Omme 61

Keramik. Gravfund. Rind 106–108

Keramik. Gravfund. Skarrild 91–106

Keramik. Vikingetid. Nørre Omme 72–73

Kideris Mølle (Rind). Møntfund 43

Kloster (Nysogn). Møntfund 48–49

Kristensen, Jens Jørgen (folketingsmand,

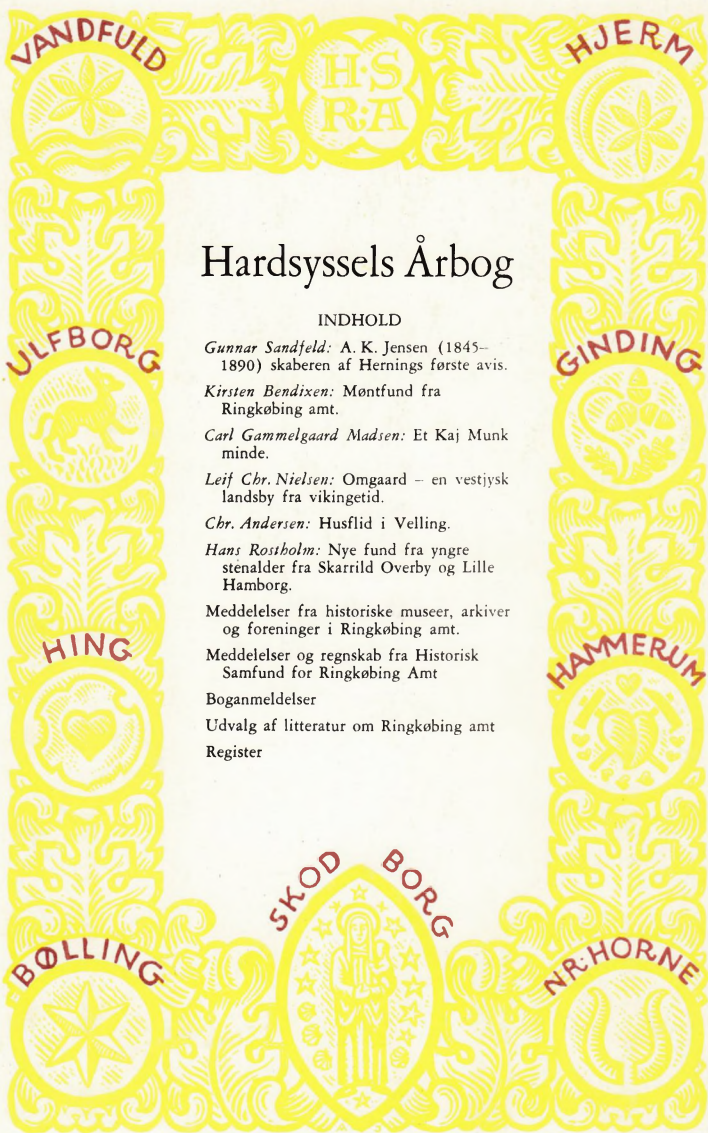
gårdejer, Heager) 8–10

Kvæghold. Vikingetiden. Nørre Omme 73–74

Lemvig. Møntfund 43

Lemvig Museum 115

- Lerkar. Gravfund. Rind 106–108
 Lerkar. Gravfund. Skarrild 91–106
 Lille Hamborg (Rind). Arkæologiske udgravninger 106–111
 Linde. Missionshusets jagtret 53–58
 Litteratur om Ringkøbing amt 127–143
 Lokalbibliografi 127–143
 Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune 118
 Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune 119
 Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn 119–120
- Mindesten. Kaj Munk stenen (Ravnsbjerg) 56, 58, B 55
 Munk, Kaj (sognepræst, Vedersø) 53–58
- Museer:
 Brande Museum 113
 Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 114
 Herning Museum 113–114
 Hjemmeværnsmuseet, Holstebro 115
 Holstebro Museum 114
 Lemvig Museum 115
 Ringkøbing Museum 115–116
 Skjern Museum 116
 Strandgården, Husby Klit 115–116
 Struer Museum 116–117
- Møntfund. Ringkøbing amt 37–52
- Nielsen, Rasmus (højskoleforstander, Hammerum) 21
 Nielsen, Thomas (lærer, redaktør, folketingsmand, Birk) 5–8, 10, 12–15, 18, 21–22, 24, 28, 31, 34, B 6
 Nørre Omme. Arkæologiske udgravninger 59–84
 Nørre Omme. Møntfund 41
- „Omgård“. Vikingetidslandsby. Nørre Omme 59–84
- Pilhus (Grove). Møntfund 39–41, B 39, B 40, B 41
 Pollenanalyse. Skarrild Overby 100–101
 Poulsen, Jens (gårdejer, Bukkjær) 7
 Poulsgård (Herning). Møntfund 44
- Ravnsbjerg (Linde). Kaj Munk stenen 56, 58, B 55
 Ringkøbing Amts Folketidende 8–10
 Ringkøbing Museum 115–116
 Ringkøbing amt. Lokalbibliografi 127–143
 Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 118
 Rosenberg, C. (historikeren) 14–15
- Sandfeld, Kristian (sprogforskeren) 28–31, B 31
 Sandfeud, Marinus (typograf, Herning) 31
 Session. Herning 8
 Silstrup (Skarrild). Møntfund 43
 Simmelkær. Møntfund 43
 Skarrild Overby. Arkæologiske udgravninger 91–106, 109–111
 Skattefund. Ringkøbing amt 37–52
 Skjern. Møntfund 44
 Skjern Museum 116
 Slægtshistorisk Forening, Herning 120–121
 Slægtshistorisk Forening, Holstebro 121
 Staby. Møntfund 44–49, B 44, B 45, B 46, B 47, B 48, B 49
 Staldbygninger. Vikingetiden. Nørre Omme 77
 Stenalderen. Udgravninger. Rind 106–111
 Stenalderen. Udgravninger. Skarrild 91–106, 109–111
 Strandgården. Museum, Husby Klit 115–116
 Struer Museum 116–117
 Søndervig (Nysogn). Møntfund 50
 Sørensen, H. S. (redaktør, Silkeborg) 5, 8, 10–13, 28–30
- Torsminde (Sønder Nissum). Møntfund 50
 Tragtbægerkulturen 91–112
 Trans. Møntfund 42, B 41
 Trelleborg 78, 81–82
 Troldeborg (Engbjerg). Møntfund 38, B 39
 Træhusflid 85–90
- Udgravninger. Nørre Omme 59–84
 Udgravninger. Rind 106–111
 Udgravninger. Skarrild 91–106, 109–111
 Ulfborg. Møntfund 44
- Vandmølle. Vikingetiden. Nørre Omme 77
 Veje. Vikingetiden. Nørre Omme 62–63, 75–76, B 63
 Vejle Amts Folkeblad 5–6, 14, 17–19, 22, 24, 28, 32–33
 Vejrum. Møntfund 50, B 50
 Velling. Husflid 85–90
 Vikingeborge 78, 81–82
 Vikingetidslandsby. Nørre Omme 59–84
 Vildbjerg. Møntfund 37–38, B 38
 Vinderup Egnshistoriske Forening 120
 Vognfund. Vikingetiden. Nørre Omme 62, B 62
 Vorgod. Møntfund 42
 Vævevægte. Vikingetiden. Nørre Omme 67, B 66

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Gunnar Sandfeld: A. K. Jensen (1845–1890) skaberen af Hernings første avis.

Kirsten Bendixen: Møntfund fra Ringkøbing amt.

Carl Gammelgaard Madsen: Et Kaj Munk minde.

Leif Chr. Nielsen: Omgaard – en vestjysk landsby fra vikingetid.

Chr. Andersen: Husflid i Velling.

Hans Rostholm: Nye fund fra yngre stenalder fra Skarrild Overby og Lille Hamborg.

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt.

Meddelelser og regnskab fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Bogammeldelser

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt

Register

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI . LEMVIG

Medlemspris: kr. 35,-

Bogladepris: kr. 50,-